

**MAKU BÖLGESİ'NİN TURİZM
COĞRAFYASI**

Amanollah FARAJZADGAN

Doktora Tezi

Coğrafya Anabilim Dalı

Prof. Dr. İhsan BULUT

2017

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Amanollah FARAJZADGAN

MAKU BÖLGESİ'NİN TURİZM COĞRAFYASI

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. İhsan BULUT

ERZURUM – 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

13/10/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum Maku Bölgesi'nin Turizm Coğrafyası" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

[Öğrencinin Adı Soyadı]

13.10.2017

Amanollah FARAJZADGAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. İhsan BULUT danışmanlığında, Amanollah FARAJZADGAN tarafından hazırlanan bu çalışma 13/10/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Coğrafya Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İhsan BULUT

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet ZAMAN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. İ. Fevzi ŞAHİN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. M. Samet ALTINBİLEK

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
HARİTALAR DİZİNİ	XI
TABLolar DİZİNİ	XII
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	XIII
ÖNSÖZ	XVIII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA KONUMU VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU	5

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLAR ve KAVRAMLAR

1.1. TURİZM VE TURİZM COĞRAFYASININ TEMEL KAVRAM VE TANIMLARI	7
1.2. TURİZM VE COĞRAFYA	8
1.3. TURİZM VE ULAŞIM	10
1.4. REKREASYON VE TURİZM	12
1.5. TURİZM GÜDÜLERİ	13
1.6. TURİZMDE ORGANİZASYON VE PLANLAMA	14
1.7. TURİZMİN ETKİLERİ	16
1.8. DÜNYADA TURİZM VE GELİŞİMİ	19

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞAL ORTAM ŞARTLARI - TURİZM İLİŞKİSİ

2.1. JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLER - TURİZM İLİŞKİSİ	23
2.2. İKLİM ÖZELLİKLERİ - TURİZM İLİŞKİSİ	27
2.2.1. İklim Elemanları	28
2.2.1.1. Sıcaklık	28

2.2.1.2. Nem ve Bulutluluk	29
2.2.1.3. Güneşlenme Durumu	32
2.2.1.4. Yağış	33
2.3. HİDROGRAFYA - TURİZM İLİŞKİSİ	36
2.4. BİTKİ ÖRTÜSÜ - TURİZM İLİŞKİSİ	38
2.5. TOPRAK ÖRTÜSÜ - TURİZM İLİŞKİSİ	40
2.6. BEŞERİ COĞRAFYA ŞARTLARI – TURİZM İLİŞKİSİ	41
2.6.1. Yerleşme – Turizm İlişkisi	41
2.6.1.1 Tarihsel Sürecin Turizme Etkisi	41
2.6.2. Nüfus-Turizm İlişkisi	47
2.6.2.1. Nüfusun Gelişimi	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKU BÖLGESİNİN TURİSTİK KAYNAKLARI VE TURİZM POTANSİYELİ

3.1. DOĞAL ÇEKİCİLİKLER	53
3.1.1. Dağlar	54
3.1.2. Mağaralar	59
3.1.3. Su Kaynakları	61
3.1.3.1. Akarsular	61
3.1.3.2. Göller	63
3.1.3.2.1. Doğal Göller	65
3.1.3.2.2. Baraj Gölleri	67
3.1.3.3. Sıcaksu Kaynakları	69
3.1.3.4. Maden Suları	70
3.2. BEŞERİ ÇEKİCİLİKLER	71
3.2.1. Tarihsel Çekicilikler	71
3.2.1.1. Kiliseler	72
3.2.1.1.1. Zor Zor veya Nene Meryem Kilisesi	72
3.2.1.1.2. Kara (Ta Tavus) Kilisesi	73
3.2.1.2. Camiler	75
3.2.1.2.1. Maku - Came Camii	76
3.2.1.2.2. Abolfezl Camii (Mavi Camii	76

3.2.1.2.3. Şot - Came Camii.....	77
3.2.1.2.4. Poldeşt Came Camii.....	78
3.2.1.2.5. Bazergan Came Camii	78
3.2.1.2.6. İslam Abad Camii	79
3.2.1.2.7. Ali-Ebne-Ebi-Taleb Camii.....	79
3.2.1.2.8. Abolfezl Camii.....	80
3.2.1.2.9. Hasan Mocteba Camii.....	81
3.2.1.2.10. Bab ol Hevayec Camii	81
3.2.1.2.11. Totluk Camii (İmam Hüseyin Camii).....	81
3.2.1.2.12. El Zahra Camisi	81
3.2.1.2.13. Sahib El Zaman Camii.....	82
3.2.1.2.14. Bulvar Camii.....	83
3.2.1.2.15. Hazret Rogeye Camii.....	83
3.2.1.2.16. Ali Esker Camii	83
3.2.1.3. Saraylar.....	84
3.2.1.3.1. Bahçecuk Müzesi (Serdar Sarayı).....	84
3.2.1.3.2. Galacık (Kalacık) Sarayı.....	85
3.2.1.4. Konaklar	85
3.2.1.4.1. Kolah Firenci (Firenci Şapka) Konağı.....	85
3.2.1.4.2. Polis Binası	85
3.2.1.4.3. Gızıl Ay (Aslan Güneş) Binası	87
3.2.1.4.4. Maliye Binası.....	87
3.2.1.4.5. Milli Banka Binası.....	87
3.2.1.4.6. Camal Han Teymur Taş Evi	88
3.2.1.4.7. Sefer Ali Han Konaklama Evi	89
3.2.1.4.8. Ali Beyat Evi	89
3.2.1.5. Kaleler ve Mahzenler.....	89
3.2.1.5.1. Gaban (Maku) Kalesi.....	89
3.2.1.5.2. Ferhat Taş Mahzeni (Ferhad Damı).....	90
3.2.1.6. Köprüler.....	92
3.2.1.6.1. Gar Goluk Köprüsü.....	92
3.2.1.6.2. Beş Göz Köprüsü	93

3.2.1.6.3. Kara Köprü	93
3.2.1.6.4. Galacık Köprüsü	94
3.2.1.6.5. Kişmiş Tepe Köprüsü	95
3.2.1.7. Hamamlar	95
3.2.1.7.1. Safeviye Hamamı.....	95
3.2.1.7.2. Pornak Hamamı	97
3.2.1.7.3. Serdar Hamamı	97
3.2.1.8. Diğer Tarihi Eserler	97
3.2.1.8.1. Tarihi İpek Yolu.....	97
3.2.1.8.2. Askeri Hastane	98
3.2.1.8.3. Tarihi Öneme Sahip Tepeler (Höyük Yerleşmeleri).....	99
3.2.1.8.3.1. Dere Bağı Tepe	99
3.2.1.8.3.2. Kilise Tepe	99
3.2.1.8.3.3. Kişmiş Tepe Mezarlık Tepe.....	99
3.2.1.8.3.4. Yarma Tepe.....	100
3.2.1.8.3.5. Kale Sur Tepe.....	100
3.2.1.8.3.6. Yarım Kaya Tepe	100
3.2.1.8.3.7. Hızırlu Tepesi.....	100
3.2.1.8.4. Tarihi Bahçeler	101
3.2.1.8.4.1. Serdar Bahçesi	101
3.2.1.8.4.2. Gölü Bahçesi.....	102
3.2.1.9. Rekreasyon (Yeşil) Alanları ve Parklar.....	102
3.2.1.9.1. Maku Orman Parkı.....	103
3.2.1.9.2. Şehit Fehmide Parkı.....	103
3.2.1.9.3. Maku Şadi Parkı.....	103
3.2.1.9.4. Maku Öğretmen Parkı.....	104
3.2.1.9.5. Maku Şehriyar Parkı	104
3.2.1.9.6. Maku Setar Han Parkı.....	105
3.2.1.9.7. Maku Lale Parkı.....	106
3.2.1.9.8. Maku Büyük İmam Humeyni Parkı.....	106
3.2.1.9.9. Şot İmam Parkı	106
3.2.1.9.10. Şot Orman Parkı.....	107

3.2.1.9.11. Poldeşt Büyük Şehir Parkı	107
3.2.1.9.12. Poldeştin Araz Parkı	108
3.2.1.9.13. Araz Parkı ve Kampı Alanı.....	108
3.2.1.9.14. Bazerganın Parkları.....	108
3.2.1.10. Maku Bölgesi Kalıcı Sergisi.....	109
3.2.2. Kültürel Çekicilikler.....	110
3.2.2.1. Festivaller ve Özel Günler	111
3.2.2.2. Yemek Kültürü	115
3.2.2.3. Kıyafet	120
3.2.2.4. Yöresel El Sanatları	120
3.2.2.5. Folklor ve Müzik	123

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAKU BÖLGESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEBİLECEK TURİZM TÜRLERİ VE POTANSİYELİ

4.1. SINIR TURİZMİ.....	124
4.2. EKOTURİZM	125
4.3. DAĞ TURİZMİ.....	126
4.4. YAYLA TURİZMİ	128
4.5. AKARSU VE GÖL TURİZMİ	128
4.6. İNANÇ TURİZMİ.....	130
4.7. KIŞ TURİZMİ.....	132
4.8. KÜLTÜR TURİZMİ.....	134

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM ALTYAPISI

5.1. ULAŞIM.....	138
5.1.1. Karayolu	138
5.1.2. Demiryolu.....	141
5.1.3. Havayolu	141
5.2. SEYAHAT ACENTELERİ.....	142
5.3. KONAKLAMA TESİSLERİ	142

5.4. SAĞLIK	144
5.5. TİCARET	147
5.6. SPOR TESİSLERİ.....	151
 SONUÇ.....	 153
KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ	168

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MAKU BÖLGESİNİN TURİZM COĞRAFYASI

Amanollah FARAJZADGAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan BULUT

2017, 186 sayfa

Juri: Prof. Dr. İhsan BULUT

Prof. Dr. Mehmet ZAMAN

Prof. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN

Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU

Yrd. Doç. Dr. M. Samet ALTINBİLEK

Maku Bölgesi'nin Turizm Coğrafyası konulu bu çalışma bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Pek çok konuda olduğu gibi turizmde en önemli kaynakları coğrafi çevreyle alakalı olanlardır. Çalışmada, Maku Bölgesi'nin Turistik değerleri tanıtılmaya ve turizm potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmış olup, turizmle ilgili sorunlar ile çözüm önerileri birlikte sunulmaya gayret edilmiştir.

Maku serbest ticari ve sanayi bölgesi kendine özgü doğal, sosyal ve ekonomik yapısı göz önüne alındığında, turizmin gelişmesi için önemli alternatif kaynaklara sahiptir. Gerçekten de, turizm potansiyeli ve kaynakları yönünden belli avantajları mevcuttur. Doğal kaynaklarının ve kültürel değerlerin zenginliği en önemlileridir. Özellikle bu bölgenin tarih boyunca ticari İpek yolu üzerinde bulunması yanı sıra sınır bölgesi olması münasebetiyle komşu ülkelerle (İran-Türkiye-Ermenistan ve Nahçıvan) siyasi ve ekonomik ilişkileri söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Maku, Maku Serbest Bölgesi, Turizm, Maku Serbest Ticaret Bölgesi

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

TOURISM GEOGRAPHY OF THE MAKU REGION

Amanollah FARAJZADGAN

Advisor: Prof. Dr. İhsan BULUT

2017, page:186

Jury: Prof. Dr. İhsan BULUT

Prof. Dr. Mehmet ZAMAN

Prof. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN

Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU

Yrd. Doç. Dr. M.Samet ALTINBİLEK

This thesis is composed to discuss the geographic tourism of Maku free zone. As other important issues, tourism is also connected with geographical environment. In this study the value and touristic potentials of Maku free zone have been introduced and it is aimed to find some solutions for possible problems regarding tourism.

Having a unique social, natural and economical structure, Maku free trade and industrial zone have rich tourism resources. In fact, it has potential advantages for tourism, and regarding natural resources and cultural values, it owns a great wealth. Historically, this zone is located on Silk Road and has a strategic position because of being a border city and having a well-developed custom. It has good political and social relations with its neighbors Iran, Turkey, Armenia and Nakhchevanand

Key Words: Maku, Maku Free Zone, Tourism, Maku Free Trade Zone,

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ö.	: Milattan Önce
SGK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
PTT	: Posta, Telefon, Telgraf
TIES	: The International Ecotourism Society

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1.Maku İstasyonu'na Ait Sıcaklık Verilerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010)....	29
Şekil 2.2.Maku'de Ortalama Nispî Nem Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010)...	30
Şekil 2.3.Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Bulutluluk Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	31
Şekil 2.4. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Açık Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).	32
Şekil 2.5.Maku Bölgesinin Aylık Toplam Güneşlenme Süresinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	33
Şekil 2.6.Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağışın Aylara Göre Dağılışı (1960-2015).....	34
Şekil 2.7.Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1960-2015).....	35
Şekil 2.8.Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Kar Yağışlı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1985-2015).....	36
Şekil 2.10.Maku Bölgesi Yüzölçümünün İlçelere Göre Dağılımı.....	45
Şekil 2.11.Sayım Yıllarına Göre Batı Azerbaycan İlinin Nüfusu ve Nüfus Artışları (1960-2010).....	49
Şekil 2.12.Maku Bölgesi Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2013).....	49

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1.1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.....	1
Harita 1.2. İran ve komşuları.....	3
Harita 1.3. Maku ticari ve sanayi serbest bölgesinin haritası.....	4
Harita 1.4. İpek yolunun geçiş güzergâhları.....	5
Harita 2.1. Maku Bölgesinin Fiziki Haritası.....	23
Harita 2.2. Maku Bölgesi Topografya Haritası.....	25
Harita 2.3. Maku Bölgesi Jeoloji Haritası.....	26
Harita 2.4. Maku Bölgesinin Yerleşme Haritası.....	45
Harita 3.1. Maku bölgesinin tarihsel çekicilikler haritası.....	72
Harita 3.2. İpek yolları (Kaynak: www. Turkce bilgi.com).....	98
Harita 5.1. Maku bölgesinin ulaşım haritası.....	139

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. İnsanları Seyahate Çıkmaya Teşvik Eden Güdüler.....	13
Tablo 2.1. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Sıcaklık Verilerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	29
Tablo 2.2. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Nispî Nem Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	30
Tablo 2.3. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Bulutluluk Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	30
Tablo 2.4. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Açık Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	31
Tablo 2.5. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Bulutlu Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	32
Tablo 2.6. Maku Bölgesinin Aylık Toplam Güneşlenme Süresinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	32
Tablo 2.7. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağış Miktarının Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).....	33
Tablo 2.8. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1985-2010).....	34
Tablo 2.9. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Kar Yağışlı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1985-2015).....	36
Tablo 2.10. Maku Bölgesi İlçelerinin Yüzölçümü, Köy Sayıları ve Yoğunluğu (2013).....	44
Tablo 2.11. Sayım Yıllarına Göre Batı Azerbaycan İlinin Nüfusu ve Nüfus Artışları (1960-2010).....	48
Tablo 2.12. Maku Bölgesi Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2013).....	49
Tablo 2.13. Maku Bölgesinin İlçelere Göre Okur-Yazarlık Durumu (2010).....	50
Tablo 2.14. Maku Bölgesinde İlçelere Göre Üniversiteye Devam Eden Öğrenci Sayısı (2013-2014).....	51
Tablo 2.15. Maku Bölgesi'nde Nüfus Yoğunluğunun İlçelere Göre Durumu (2013).....	51
Tablo 5.1. Maku Bölgesi'nde Turizme Hizmet Verebilen Konaklama Tesisleri.....	142

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1.1. Maku şehri, vadi içerisinde kurulmuştur	2
Fotoğraf 1.2. Kale Deresi ve Çaybasar Ovası.....	3
Fotoğraf 2.1. Şibli Ovası ve kavun ve karpuz üretimi.....	25
Fotoğraf 2.2. Maku'nun Sebed dağına yağın yağıştan sonra oluşan selden (2008-Nisan) Bir Görüntü.....	35
Fotoğraf 2.3. Han Gölü'nden bir görünüş.....	37
Fotoğraf 2.4. Maku Bölgesinin doğal çekiciliklerden bitki örtüsü ve akarsu görüntüsü (ilkbahar -2014).....	39
Fotoğraf 2.5. Bölge bitkilerinden ters lale ve gelincikler – 2016 ilkbahar.....	40
Fotoğraf 2.6. Alman Arkeologlar Tarafından Bestam Şehrinde Bulunan Ketibe/Kitabe.....	42
Fotoğraf 2.7. Maku ve çevresindeki tarihi eserlerden görüntüler.....	46
Fotoğraf 3.1. Maku yöresi önemli doğal turistik çekiciliklere sahiptir.....	54
Fotoğraf 3.2. Ağrı dağlarının İran sınırından görünümü.....	55
Fotoğraf 3.3. Dağlık küteller, dağ turizmi ve dağ sporları bakımından önemli potansiyele sahiptir.....	56
Fotoğraf 3.4. Maku şehrinin bir bölümü ile arka taraftaki Kaya Dağı'nın gece görüntüsü... ..	56
Fotoğraf 3.5. Bu dağların üstündeki yazlık köyler ve yaylalar olağanüstü güzelliklere sahiptir.....	57
Fotoğraf 3.6. Maku bölgesinde göçebe yaylacılığı önemli ekonomik faaliyetlerden biridir.....	58
Fotoğraf 3.7. Doğa turizminde mağaralar, görsel amaçlı yanında sportif amaçlı da kullanılmaktadır.....	59
Fotoğraf 3.8. Hazan Gah Mağarası, Zengibar nehrinin kuzey yamacında, bulunmaktadır... ..	60
Fotoğraf 3.9. Maku bölgesinde Sarısu nehri, Zengibar (Zengimar) Nehri ve Aras nehri rafting için uygun olan akarsulardır.....	62
Fotoğraf 3.10. Zengibar Nehri, İran ve Türkiye sınırını oluşturan dağlar ile Çaldıran'ın yüksek kesimlerinden kaynaklarını alır.....	62
Fotoğraf 3.11. Aras nehri ile birlikte üzerinde inşa edilen barajlarda yapılan balıkçılık sayesinde çok sayıda aile geçimini temin etmektedir.....	64
Fotoğraf 3.12. Kinikör Gölü'nden bir görünüm.....	65
Fotoğraf 3.13. Ağı Gölü, göçmen kuşların uğrak yerlerinden biridir.....	66
Fotoğraf 3.14. Çeşme Süreya'dan (Boralan Gölü) bir görünüm (Foto: Maku turizm rehberi).....	67
Fotoğraf 3.15. Aras barajı, İran ve SSCB ile ortak kurulmuş bir baraj olup, günümüzde Azerbaycan ile ortak kullanılmaktadır.....	68

Fotoğraf 3.16. Barun barajı, turistik bakımdan da önemli potansiyele sahiptir.....	69
Fotoğraf 3.17. Maku bölgesi sıcaksu kaynaklarından açık havuzlar şeklinde yararlanılmaktadır.....	70
Fotoğraf 3.18. Maden sularının bazılarında (Zey suyu, Rend Guzlu suyu) yerel halk, böbrek hastalıklarının tedavisinde yararlanmaktadır.....	71
Fotoğraf 3.19. Zor Zor ya Nene Meryem Kilisesi, Barun barajının yanındaki tepelerden biri üzerinde bulunmaktadır.....	72
Fotoğraf 3.20. Kara kilisenin, iki konik kubbeli çatısı karakteristik özelliğidir.....	73
Fotoğraf 3.21. Kara kilisede düzenlenen yıllık törenlere geçmişte (www. Karakilise.com) olduğu gibi günümüzde de ülke dışından çok sayıda Hristiyan katılmaktadır.....	74
Fotoğraf 3.22. Kara kilisede gerçekleştirilen ayinlerden görüntüler.....	75
Fotoğraf 3.23. Maku kentinin Came Camisinin iç ve dışından görüntüler.....	76
Fotoğraf 3.24. Abolfezl Cami'nin eski ve yeni yapılan binası.....	77
Fotoğraf 3.25. Şot kentindeki Came mesciti bu şehrin tarihi en eski camisidir.....	77
Fotoğraf 3.26. Poldeşt Came Camisinden bir görünüm.....	78
Fotoğraf 3.27. Bazergan Came Cami, mimari tarzı ile dikkat çekmektedir.....	78
Fotoğraf 3.28. Maku şehrinin Veli Eser Mahallesinde bulunan Ali Ebne Ebi Taleb cami.	79
Fotoğraf 3.29. Ebolfezl cami, Bazergan'ın yeni inşa edilen camilerinden biridir.....	80
Fotoğraf 3.30. Hassan Mocteba cami yeniden inşa edilmektedir.....	81
Fotoğraf 3.31. Maku şehrinde yeni inşa edilen camilerden biridir.....	82
Fotoğraf 3.32. Sahib El Zaman Cami, mimari bakımdan da önem arz etmektedir.....	82
Fotoğraf 3.33. Ali Esker Cami, çift minareli olup, çok güzel ve muhteşem bir mimari görüntüye sahiptir.....	83
Fotoğraf 3.34. Bahçecuk Sarayı'nda Rus hem de İran mimarlık tarzını görmek mümkündür.....	84
Fotoğraf 3.35. Bahçecuk Sarayı'nın iç dizaynına çok büyük önem verilmiştir.....	85
Fotoğraf 3.36. Kolah Firenci Konağı, Gacar hükümetinin son döneminde inşa edilmiştir..	86
Fotoğraf 3.37. Polis Binasına, dış cephesinde dekora edilmiş heykeller, çiçek formları ve çalı dekorları çok değer katmaktadır.....	86
Fotoğraf 3.38. Maliye binası, Gacar döneminde inşa edilmiştir.....	87
Fotoğraf 3.39. Milli Banka Binası, dış görünüşü ile dikkat çekmektedir.....	88
Fotoğraf 3.40. Camal Han Taş Evi, Gacar döneminde iki katlı olarak inşa edilmiştir.....	88
Fotoğraf 3.41. Sefer Ali Han konaklama evi, günümüzde harap durumdadır.....	89
Fotoğraf 3.42. Maku Kalesi, doğudan batıya kurulmuş olup, ciddi anlamda saldırılardan korunmaya elverişli bir yapıdır.....	90
Fotoğraf 3.43. Farat Taş Mahzeni'nin girişi.....	91
Fotoğraf 3.44. Ferhat Mahzenin iç ve dış duvarları.....	91

Fotoğraf 3.45. Farat Taş Mahzeni'nin çevresinde bulunan ve Urmiye müzesinde sergilenmekte olan eşyalardan bazıları.....	92
Fotoğraf 3.46. Köprüye Beş göz denilmesinin sebebi, Gacar döneminde sel tahribinden bozulan iki gözün bir büyük göze dönüştürülmesidir.....	93
Fotoğraf 3.47. Kara köprü, günümüzde tek bir büyük gözden oluşmaktadır.....	94
Fotoğraf 3.48. Galacık köprüsü, Galacık ahalisinin Maku kentine ulaşması için inşa edilmiştir.....	94
Fotoğraf 3.49. Kişmiş Tepe Köprüsü, Maku kentinin 7 km batısındadır.....	95
Fotoğraf 3.50. Aras Nehri üzerine, İran ve Nahcivan arasındaki Gargoluk Köprüsü'nün yerine inşa edilmiş Senem Bulağı Köprüsü.....	96
Fotoğraf 3.51. Safeviye Hamamı, 2001 yılında yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır.....	96
Fotoğraf 3.52. Tarihi Zubeyda yerleşim alanı.....	100
Fotoğraf 3.53. Maku bölgesinde 1924 yılında bulunan at, topraktan yapılmış bir kap olup M.Ö. üçüncü yüzyıla aittir.....	101
Fotoğraf 3.54. Serdar bahçesi ve içerisinde Serdar Sarayı.....	102
Fotoğraf 3.55. Orman Parkından görüntüler.....	103
Fotoğraf 3.56. Şadi Parkı'nın eğlence alanı ile giriş kapısındaki leylek heykelleri.....	104
Fotoğraf 3.57. Öğretmen Parkı, doğal alanları ile de önem arz etmektedir.....	105
Fotoğraf 3.58. Şehriyar Parkı, pek çok özelliği ile Maku'de öne çıkan parklar arasında yer almaktadır.....	105
Fotoğraf 3.59. İnşası devam eden İmam Parkı, Maku serbest bölgesi parkları içerisinde en büyüğüdür.....	106
Fotoğraf 3.60. İmam Parkı, tepe üzerinde bulunması sebebiyle muhteşem bir manzaraya sahiptir.....	107
Fotoğraf 3.61. Orman Parkı, sessiz ve sakin ortamı ile dikkat çekmektedir.....	107
Fotoğraf 3.62. Araz Parkı, çocuk oyun alanları yanı sıra sessiz ve sakin ortamı ile öne çıkmaktadır.....	108
Fotoğraf 3.63. Araz park ve kamp alanı, tatil dönemlerinde yakın ve uzaktan gelenlerin rekreasyon mekanlarından biridir.....	109
Fotoğraf 3.64. Bazergan'da Büyük Park ve Su Parkı adlarıyla tanınan iki parka mevcuttur.....	109
Fotoğraf 3.65. Maku Bölgesi Kalıcı Sergisinin bölgeye turist çeken mekânlardan biri olacağı düşünülmektedir.....	110
Fotoğraf 3.66. Kadınların Güçleri ve Geleneksel Yemekler Festivali'ne çok sayıda insan katılmaktadır.....	112
Fotoğraf 3.67. Bölgede düzenlenen festivallerden bir diğerini Kaban Kayası tırmanma festivali oluşturur.....	113
Fotoğraf 3.68. Maku kentinde onbinlerce kişinin katıldığı ikinci aile yürüme festivalinden görüntüler.....	113
Fotoğraf 3.69. Bölgedeki sportif etkinliklerden görüntüler.....	114
Fotoğraf 3.70. Bölge yemeklerinden bir sofraya -kebablar- pilavlar – çorbalar – salata ve İran Çayı.....	116
Fotoğraf 3.71. Ash-e Doogh (Ayrar aş), Gilan (Astara) bölgesinin yanı sıra Erdebil ili ve çevresinde de yaygın tüketilen çorbalarındandır.....	117

Fotoğraf 3.72. Abgoşt veya Dizi, İran'ın her yöresinde bilinse de Maku bölgesi yemekleri içerisinde ayrı bir öneme sahiptir.....	117
Fotoğraf 3.73. Bölgenin en fazla bilinen yemeklerinden birini Köfte Tebrizi veya Azerbaycan Maku Köftesi, diğerini Çilo Siltani yemeği veya kebabı oluşturur.....	118
Fotoğraf 3.74. Ghormeh Sabzi yemeği, nar salçası ve ceviz ile servis edilmektedir.....	119
Fotoğraf 3.75. Mirza Gassemi yemeği, pilav ile birlikte yenilmektedir.....	119
Fotoğraf 3.76. Maku bölgesinde geleneksel kadın kıyafeti, çoğunlukla renkli ve işlemeli kumaşlardan dikilir.....	120
Fotoğraf 3.77. Maku bölgesi de, ülke genelinde olduğu gibi dokumaya dayalı önemli el sanatlarına sahiptir.....	121
Fotoğraf 3.78. İran halıları, dokuma kalitesi, desenleri, kullanılan yün ve ipeğin yanı sıra bitkisel olan doğal boyaları ile Dünyanın en iyileri arasında yer almaktadır (Foto: http://www.tebyan.net).....	122
Fotoğraf 3.79. Maku bölgesinde madeni işlemecilik ve el sanatlar önemli bir yere sahiptir (Foto: http://www.iran+el+sanatları).....	122
Fotoğraf 4.1. Bazergan ve Gürbulak sınır kapıları.....	124
Fotoğraf 4.2. Maku bölgesi doğal kaynak değerleri ile önemli bir ekoturizm potansiyeline sahiptir.....	125
Fotoğraf 4.3. Mors Dağı'nda dağcıların kış tımanışı.....	127
Fotoğraf 4.4. Mors ve Sarı Kaya dağlarında kaya tırmanışı.....	127
Fotoğraf 4.5. Maku bölgesinin yaylalarından Hac Seydalı Yaylası.....	129
Fotoğraf 4.6. Karakilise ya da Ta Tavus kilisesi, Hristiyanlar açısından büyük öneme sahiptir.....	131
Fotoğraf 4.7. Karakilise her yıl binlerce yabancı turist tarafından ziyaret edilmekte ve burada dinsel törenler düzenlenmektedir.....	132
Fotoğraf 4.8. Maku bölgesinde Kış Turizmi potansiyeline sahip dağlardan biri de Türkan dağlarıdır.....	134
Fotoğraf 4.9. Maku bölgesinin Kültür turizminin açısında çok çeşitli kaynaklara sahiptir. Bunlardan tarihi eserleri, mimariler, müziği, el sanatları, yöresel yemekleri ve folklorik özellikleri sadece bir kaçıdır.....	136
Fotoğraf 5.1. Maku –Bazergan güzergahında yol genişletme çalışması yapılmaktadır.....	140
Fotoğraf 5.2. Bazergan İhracat Terminali, 12 hektar alanda kurulmaktadır.....	140
Fotoğraf 5.3. Maku havaalanı, günümüzde uçuşlara açıktır.....	141
Fotoğraf 5.4. Maku'deki Şehriyar ve Maku Mehmanşera Jehangerdi Oteli'nin iç dekorasyonundan görüntüler.....	144
Fotoğraf 5.5. Şot'un Şehitler Hastanesi'nden bir görünüm.....	145
Fotoğraf 5.6. Fecr Hastanesi, Maku'nun İmam Caddesi'nde Elektrik Dairesi'nin yanında yer almaktadır.....	145
Fotoğraf 5.7. Kudus Özel Pilteknik Sağlık Merkezi'nden bir görüntü.....	146
Fotoğraf 5.8. Daneş ve Şehriyar özel sağlık merkezleri.....	147
Fotoğraf 5.9. Maku Büyük Pazarı, 700 işyerinden oluşmaktadır.....	149
Fotoğraf 5.10. İran ve Avrupa Pazarı, uygun fiyatlarının yanı sıra prestijli markaları ile turist ve vatandaşlara hizmet vermektedir.....	149

Fotoğraf 5.11. Yadegar İmam havuzunda, bay ve bayanlara ayrı ayrı hizmet verilmektedir.....	152
Fotoğraf 5.12. Serdar Havuzu, Maku bölgesinin en donanımlı ve en iyi hizmet verilen tesisidir.....	152

ÖNSÖZ

Maku Bölgesinin turizm Coğrafyası konulu bu çalışma bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Pek çok konuda olduğu gibi turizmde en önemli kaynakları coğrafi çevreyle alakalı olanlardır. Çalışmada Maku Bölgesinin Turistik değerleri tanıtılmaya ve turizm potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmış olup, turizmle ilgili sorunlar ile çözüm önerileri birlikte sunulmaya gayret edilmiştir.

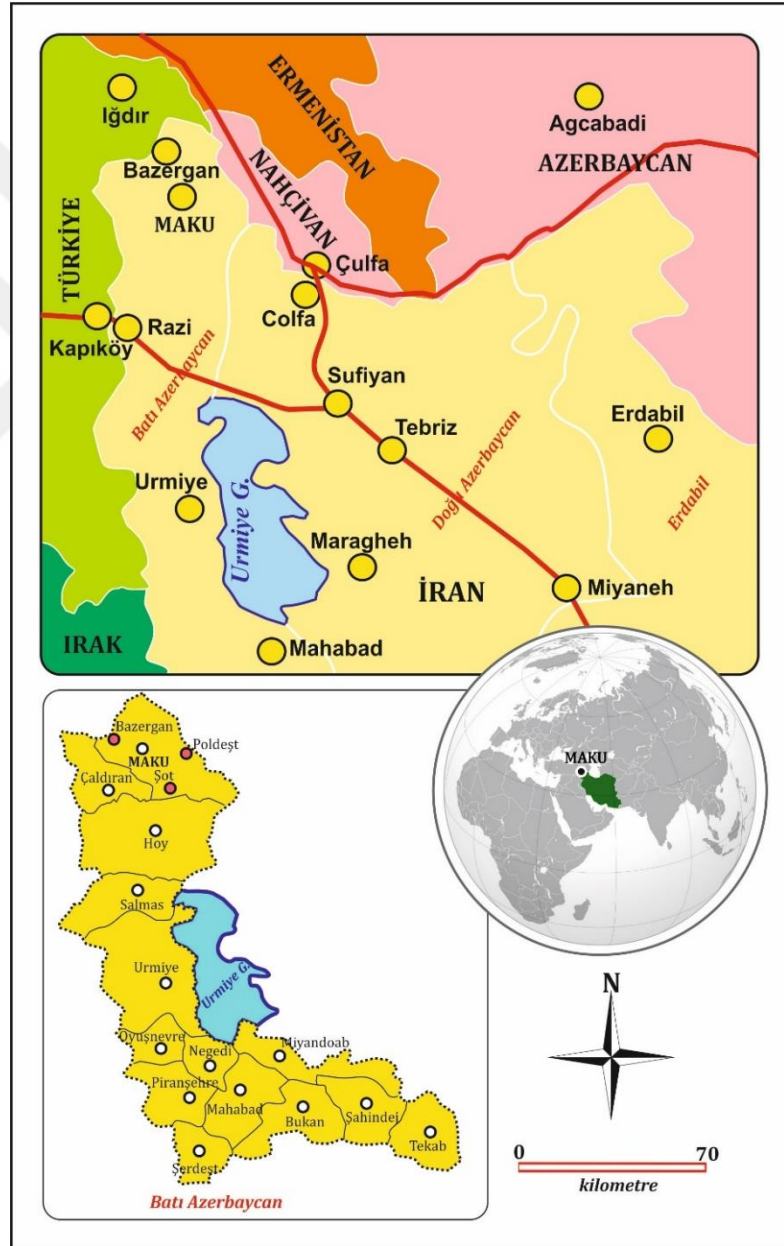
Maku serbest ticari ve sanayi bölgesi kendine özgü doğal, sosyal ve ekonomik yapısı göz önüne alındığında, turizmin gelişmesi için önemli alternatif kaynaklara sahiptir. Gerçektende, turizm potansiyeli ve kaynakları yönünden belli avantajları mevcuttur. Doğal kaynaklarının ve kültürel değerlerin zenginliği en önemlileridir. Özellikle bu bölgenin tarih boyuca ticari İpek yolu üzerinde bulunması yanı sıra sınır bölgesi olması münasebetiyle komşu ülkelerle (İran-Türkiye-Ermenistan ve Azerbaycan/ Nahcivan) siyasi ve ekonomik ilişkileri söz konusudur.

Çalışmalarımızın tamamında olduğu gibi bu araştırmada konu seçiminden fikir yapısının belirlenmesine kadar hemen her aşamada yardımlarını gördüğüm fikirlerinden büyük ölçüde istifade ettiğim, öneri ve eleştirilerinden yararlandığım başta doktora hocam *Prof.Dr. İhsan BULUT* ve *Prof. Dr.Mehmet ZAMAN* olmak üzere, *Prof. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN*, *Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU*, *Yrd. Doç. Dr. M. Samet ALTINBİLEK*, *Prof. Dr. Saliha KODAY*, *Prof. Dr. Kenan ARINÇ*, *Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR*, *Prof. Dr. İbrahim KOPAR*, *Prof.Dr. Zeki KODAY*, *Yrd. Doç. Dr. Cemal SEVİNDİ* ve diğer hocalarıma şükranlarımı sunarım. Ayrıca, *Maku Serbest Ticari ve Sanayi Müdürlüğü Mühendisi Hosseyin Foruzan* ile çalışmanın her aşamasında bana destek veren değerli eşim *Tayyibe Zad gan* ve çocuklarım *Resul* ve *Rıza*’ya ayrı ayrı teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA SAHASININ KONUMU VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Maku, İran'ın kuzeybatısında Batı Azerbaycan ilinde, Türkiye sınırında yer alan illerinden birisidir. Kuzeyinde Karasu ve Türkiye sınırları, doğuda Aras nehri ve Azerbaycan'ın eyaleti Nahçıvan, batısında Türkiye Cumhuriyeti ve güneyde Khoy kenti bulunmaktadır (Harita 1.1).

Harita 1.1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.

Maku şehri, İran'ın kuzeybatısında, Türkiye sınırına 22 km mesafedeki bir alanda ve Anadolu'dan doğan Zengimar (Sarısü) suyunun geçtiği dar bir vadi içerisinde alüvyal birikinti düzlüğü üzerinde kurulmuştur (Fotoğraf 1.1). Şehir, Zengmar akarsuyu tarafından kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüştür. Şehrin güney bölümü Sepet dağlık kütlesi tarafından çevrelenmiş olup, gecekondu mahallerinden oluşmuştur. Başka bir deyişle, Şehrin güney bölümü Sepet dağına yaslanmış durumdadır. Buna karşın kuzey tarafı modern kent görünümüne sahiptir. Maku şehrinin nüfusu 2013 yılı itibariyle yaklaşık 54 bin, Maku bölgesinin nüfusu ise aynı yıl itibariyle 202.939 kişi kadardı. Maku şehri, yayılım alanı olarak yaklaşık olarak 1600-1650 m yükseltiler arasında yer alır.

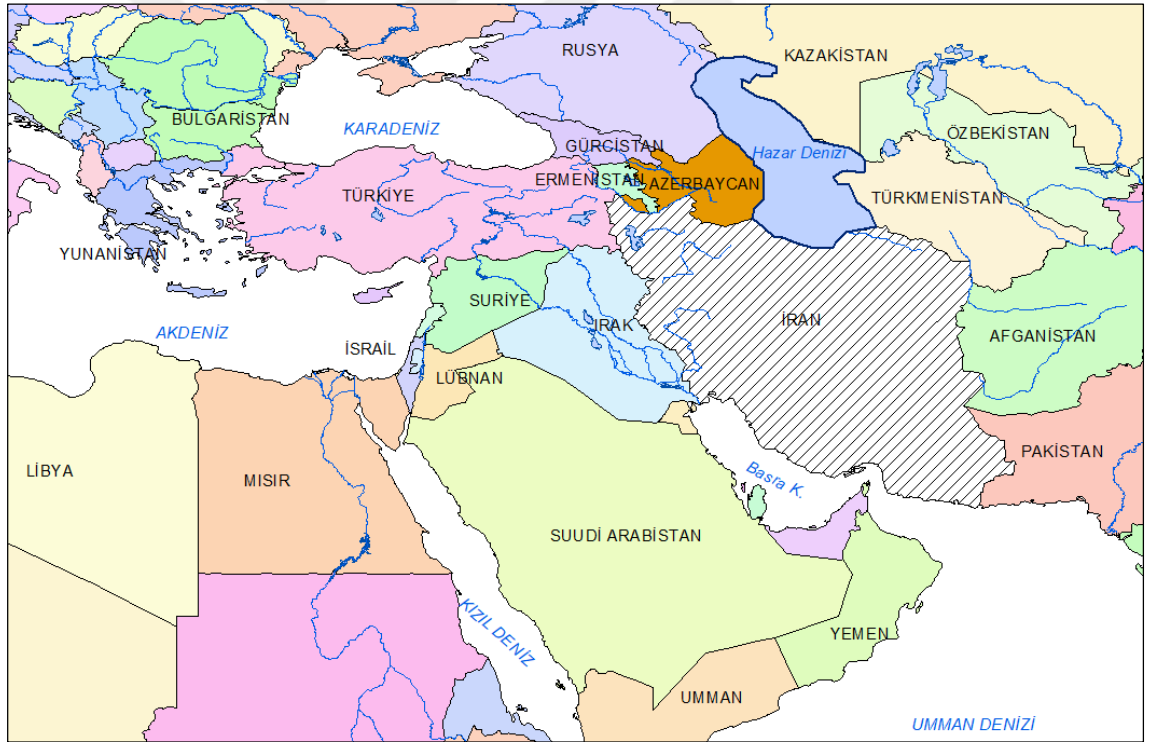
Fotoğraf 1.1. Maku şehri, vadi içerisinde kurulmuştur.

Maku şehrinin bulunduğu alan morfolojik bakımdan kendine özgün bir yapıya sahiptir. Kentin kuzey ve güneyi dağlar ile çevrili olup, doğu ve batısında ise Kale Deresi ve Çaybasar ovası olarak adlandırılan vadi tabanı düzlükleri bulunmaktadır. Dağlık ve tepelik alanlarda eğim oldukça fazladır. Nitekim adı Sarı Gaya (Sarıkaya) olan bu dağın dik duvar şeklinde olan kısmına duvar anlamına gelen Coda Kaya denilmektedir. Maku bölgesi, Maku, Şot ve Poldeşt ilçelerini kapsamaktadır. Bu bölgeye yakın bir gelecekte Çaldıran ilçesi de dâhil edilecektir.

Morfolojik bakımdan tepelik ve dağlık alanlar ile vadi tabanı düzlüklerinden oluşan yerleşme alanında yükselti, doğudan batıya ve kuzeyden güneye azalmaktadır. Bölgede yükselti 3000 m'ye kadar ulaşmaktadır. Maku bölgesi topraklarının % 34.4'ü dağlık ve tepelik ve kalan 65.6 % ovalık alanlardan oluşur. Bölgenin yüzölçümü 4335,3 km² olup, bu da, batı Azerbaycan ın %11. 78'ini kapsamaktadır.

Fotoğraf 1.2. Kale Deresi ve Çaybasar Ovası.

Harita 1.2. İran ve komşuları

Maku serbest bölgesi pek çok yönüyle önemli fonksiyonlara sahiptir. Türkiye ve Azerbaycan'a (Nahcivan) ortak sınırları bulunmakta ve Ermenistan ile Kafkasya'ya yakınlığı söz konusudur. Karadan güney-kuzey doğrultusunda Asya ve Avrupa'nın bağlantı noktası ve aynı zamanda Süveyş kanalı, Avrupa ile olan iş ve ticaret geçidi

durumundadır. Maku serbest bölgesi alanı ile (yaklaşık 500.000 hektar) İran'ın en büyük serbest bölge alanıdır (Harita 3). Ülkenin büyük kara sınırı ve can damarı özelliklerine sahiptir. Akdeniz, Karadeniz (Mersin, Trabzon) limarlarına kısa mesafededir. Aynı zamanda özellikle, Türkiye ve Avrupa'ya gaz koridoru konumuna sahiptir. Yine 300'den fazla kayıtlı doğal ve kültürel anıt sahibidir. Ayrıca çok sayıda eserler (Çeşme Süreyya/karasu) mevcuttur. Diğer taraftan Türkiye sınırda, Boralançölü, dünyanın en büyük çap kayası ve doğal kaplıcalara sahiptir. Mükemmel hava ve turizm için 11 bölgesel yaylası bulunmaktadır. İpekyolunun yeniden canlandırma ihtimali vardır. Orta doğu ile Avrupa ülkeleri arasında transit taşımacılığın gelişme imkanı bulunmaktadır. İran'ın en eski dev gümrüğü Pir Ahmet yerleşmesine sahiptir.

Harita 1.3. Maku ticari ve sanayi serbest bölgesinin haritası.

Ayrıca Maku Serbest bölgesinin maddi ve kültürel mirası Urartu İmparatorluğu'na kadar dayanmaktadır. Aynı zamanda Ermenistan ve Gürcistan ile seramik kültürü, Kafkasya ile de önemli bağlantıları vardır.

Maku Sebest Bölgesi; sivil gelişim, alt yapı çalışmaları yürütülmesi ile bölgenin arka plan ve ekonomik gelişmesi turizm, sanayi ve transit taşımacılık için özel sektör yatırım ve kamu gelirlerinin ortaklıkları, üretim ve sanayi malların ihracat dönüşüm ve hizmetleri, ürün piyasa düzeni ve dürüst iş yaratma, küresel ve bölgesel pazarlarda aktif

Bütün bunların yapılabilmesi için uzun süreli arazi gözlemlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle de 2015-2016 devresinin yaz aylarında saha etütleri yanında, anket ve mülâkatlar yapılmış ve çalışmada kullanılan dokümanter verilerin büyük bir kısmı bu şekilde toplanmıştır. Diğer bazı dokümanter veriler ise, kamu kuruluşlarının periyodik yayınları ve yöre ile ilgili raporlardan derlenmiştir. Ayrıca, bölgeye yönelik

diğer bilim mensuplarına ait basılı eserlerden ve kartoğrafik malzemeden de (2015 yılı uydu görüntüleri, 1/125000 ölçekde Maku bölgesinin jeolojik haritası, 1/1500000 ölçekde Maku bölgesinin Topografik haritası ile Maku bölgesinin Meteoroloji istasyonu verileri) büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Konuyla ilgili bu veriler derlendikten sonra, coğrafya ilminin *bağlantı, dağılım* ve *sebeup-sonuç* ilkeleri dikkate alınarak, yazım aşamasına geçilmiş ve eser, ifade tekniklerine de (kompoze etme, dağılım haritaları ve grafikler vs.) bağlı kalınarak *turizm, fiziki ve beşeri coğrafya turizm ilişkisi, turizm çekicilikleri (doğal, tarihî ve kültürel turistik kaynaklar), bölgede gerçekleştirilebilecek turizm türleri ve ilin turizm alt yapısı* adı altında bölümlerden oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLAR ve KAVRAMLAR

1.1. TURİZM VE TURİZM COĞRAFYASININ TEMEL KAVRAM VE TANIMLARI

Turizmin önemi üzerinde bütün disiplinlerin birleşmesine karşın, kavramın tanımı konusunda aynı durumu görmek mümkün değildir. Başka bir anlatımla, turizm ile ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. Şüphesiz bu farklı algılama düzeyi, turizm olayının geniş ölçekli ve çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda da turizmi çalışma alanı kapsamında kabul eden ve birbirinden farklı yaklaşımlara sahip coğrafya, iktisat, sosyoloji, antropoloji, tarih, psikoloji vs. gibi her bir disiplin, kendi görüş açısı ve en çok önem verdiği hususa göre farklı tanımlar getirmektedir (Akgül, 2004: 210). Nitekim disiplinler arasındaki farklılık, turizm alanında yazılan bilimsel yayınlarda da görülmektedir. Coğrafya ve turizm coğrafyası ile ilgili tanımlardan da bu durum, kolaylıkla anlaşılmaktadır (Zaman, 2012: 3). Nitekim *coğrafya, insanla doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimleri, bu etkileşimler sonucunda gelişen faaliyetlerle durumları dağılışı, ilişki kurma, karşılaştırma, nedensellik ilkelerine bağlı kalarak ve çeşitli araştırma yöntemleri uygulayarak araştırıp inceleyen, elde ettiği sonuçları bir sentez halinde ortaya koyan, kendi içerisinde çok sayıda bilim dalından oluşan bir bilimler topluluğu* olarak tanımlanmaktadır (Özçağlar, 2006: 2). **Turizm coğrafyası** ise; *yeryüzünün bütününde veya bir kısmındaki turizm alanlarının veya bu sektörle ilgili her unsurun coğrafi dağılışı, doğal-kültürel ortam koşullarıyla ilişkilendirilerek sentezci bir yaklaşımla ele alan; ayrıca diğer hizmetlerin rekreasyon faaliyetlerine etkisiyle rekreasyonel faaliyetlerin diğer ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini inceleyen, beşeri ve ekonomik coğrafya içinde özel bir yer tutan bilim dalıdır* şeklinde tarif edilmektedir (Özçağlar, 2006: 183).

Turizm sözcüğü, Latince dönme, dolaşma anlamındaki *tornus* kelimesinden türemiştir (Köksal, 1982:160). Aynı şekilde *tour* kelimesi de İngilizce’de *hareket edilen yere dönmek şartıyla yapılan seyahat, yolculuk* anlamında kullanılmaktadır. Fransızca’da ise; *stres atmak, yani gerginlikten kurtulmak, temiz hava almak, ruhsal açıdan dinlenmek* gibi amaçlarla yapılan kısa gezinti olarak tanımlanmaktadır. Başka bir

tarife göre de; *gezilmeye ve görülmeye değer ülke içi ya da ülke dışı yerleri ziyaret edip, dönmek* olarak ifade edilmektedir (Doğanay, 2001: 9).

Bir başka tarife göre *turizm*; insanların sürekli konutlarının bulunduğu yer dışında devamlı yerleşmemek, para kazanmamak, politik ya da askeri amaç izlememek, serbest bir ortam içinde iş, merak, din, sağlık, spor, eğlenmek, dinlenmek, kültür kazanma, snobik amaçlarla veya kongre, seminer gibi etkinliklere katılmak amacıyla, kişisel ya da toplu olarak gidilen, konaklama ilişkilerini kapsayan tüketim olayı ve hizmet-kültür endüstrisi olarak tanımlamaktadır (Olalı, 1990: 5).

Turizm ile ilgili bir diğer kavram, **turist** terimi olup; *dinlenmek, eğlenmek, yeni yerler ve toplumlar görüp tanımak, bilgi ve görgüsünü geliştirmek gibi amaçlarla geziye (seyahate) çıkan bireyler* olarak tanımlanır (Zaman, 2012: 6). **Turistik** terimi bir başka kavramı oluşturmakta olup; *turiste hizmet eden, turizm amacı ile hazırlanmış, düzenlenmiş veya yapılmış her şey* demektir (Doğanay, 2001: 10).

Turistik Çekicilikler: Belli bir yörenin kendine özgü niteliklerini ve turistlerin o yöreyi tercih ediş nedenini oluşturan karakteristiklerdir. Doğal, beşeri veya kültürel çekicilikler şeklinde düşünülmektedirler. Bunların belirlenmesinde; doğal ve beşeri özellikler, altyapı, kentsel donatım (satış mağazaları, ticari hizmetler, sinema, tiyatro, opera, spor tesisleri vs.) ve turistik donatımlar (otel, motel, pansiyon, restoran vb.) gibi kriterler etkili olmaktadır (Emekli, 1998: 28–29).

Turistik Yer: Turistlerin ziyaret ettiği, kaldığı veya tanıdığı ve tanıtıldığı turist çekebilecek alanlara denir. Burası bir turistik otel olabileceği gibi bir arazi ünitesi de (turistik yöre veya bölge) olabilir (Doğanay, 2001: 10–11).

Turizmde Arz: Bir ülke, bölge ya da turistik işletmeye talebi yönlendiren, turist akışını sağlayan faktörlerdir ve bu faktörler olay çekiciliği (Olimpiyat oyunları gibi), ve yer çekiciliği (Pamukkale travertenleri, Ürgüp Peri bacaları gibi) şeklinde tanımlanmaktadır (Olalı, 1990: 140).

1.2. TURİZM VE COĞRAFYA

Turizm en basit anlamıyla bir sistem halinde; turistlerin yaşadığı, insanların gezmek için gittikleri yerler, turist gönderen ve alan yerler arasında yapılan yolculuklar olmak üzere üç mekânsal unsurdan meydana gelir. Turizm coğrafyası da, her düzeydeki

mekân ölçeğinde, turizmin bu üç elemanı ile ilgilidir. Bir şehir içi turizm hareketinden başlayıp, kıtalararası turizm hareketine kadar her turizm olayı, bir *mekân bilimi* olan coğrafyanın inceleme alanı içinde kalır. Zaten turizm olayının kendisi, diğer toplumsal ve ekonomik faaliyetlerin hepsinden daha çok mekânsal özelliklerle sıkı sıkıya ilişkilidir (Özgüç, 1998: 18; Zaman, 2012: 9). Oldukça yoğun ilişkiler yumağı olan ve mekânlar arası ilişkileri içeren turizm olgusuna coğrafyanın da kayıtsız kalması düşünülemez. Bu bağlamda coğrafya, mekânlar arasındaki farklılıkları ve bu farklılıkları doğuran faktörleri de ele almaktadır. Fiziksel ve beşeri-kültürel faktörlerin kombine olmasından doğan bu farklılık, insanın başka yerleri merak etme dürtüsünü de hızlandırmaktadır. Bu durum da, turizmin doğması ve gelişmesi şeklinde sonuçlanmaktadır (Zaman, 2012: 9).

Coğrafyanın konusu en kısa ifadeyle dünyadır. Yaklaşık iki bin yıldan beri varlığını sürdüren coğrafya daima doğa tarafından yaratılan ve insan tarafından değiştirilen dünya üzerinde odaklanmıştır. Günümüzde coğrafya bilimi hızla önem kazanmaktadır. Bunda, insan doğa ilişkilerinin hem doğa hem de insanların zararına bozulmakta olmasının büyük rolü vardır. Nitekim fiziksel coğrafyada doğal ortamın olumasındaki ilişkiler dışında gittikçe daha sık olarak insanın yaşama alanının incelemesi ağırlık kazanmakta, beşeri coğrafyada da yaşamın toplumsal-ekonomik yönleri yoğun şekilde ele alınmaktadır. Kısaca günümüzde coğrafyanın her alanı insan faktörüne daha fazla yer vermeye başlamıştır (Tümerterkin, 1994; 12).

Coğrafyacılar, beşeri bir faaliyet olarak gördükleri turizmi, coğrafi yönden ele almaktadırlar. Bu değerlendirmede, turistin çıkış noktası olan alan ve hedeflenen yer (destinasyon) ile birlikte, iki alan arasında kalan transit rota üzerinde de odaklanmaktadır (Boniface ve Cooper, 1994: 3–4). Bütün bunlarla birlikte, coğrafi araştırmaların en çok üzerinde odaklandığı husus, *yeryüzünün değişik yöre ve bölgelerindeki doğal ve kültürel coğrafi miras ile ilgili çekicilikleri belirlenmesi ve değerlendirilmesini* içermesidir (Doğaner, 2003:1–8). Ayrıca turizmin gelişimini belirleyen veya sınırlayan elementlerin *coğrafi elemanlar* olması, turizmde coğrafi çalışmaların önemini daha da arttırmaktadır (Soykan, 2003: 17–24; Zaman, 2012: 9).

Coğrafi araştırmalar, turizme çeşitli yollardan katkıda bulunur. Öyle ki, bir mekândaki çeşitli coğrafi kaynakların (kıyılar, dağlar, kırsal alanlar, tarihsel yerler vs.)

turizm açısından belirlenmesi ve değerlendirilmesi, bunların başında gelir. Bu coğrafi kaynakların turizmin geliştirilmesine kaynak oluşturabileceği, *fonksiyonel turizm bölgelerini* belirleyen ve bunları analiz eden coğrafi araştırma, turizm çalışmalarına temel oluşturacaktır. Turizmin dinamik elemanı olan *çıkış ve varış yerleri arasındaki seyahat hacmi* hakkında tahminler yapmak da coğrafi araştırmanın bir başka alanıdır. Coğrafi bakış açısı, turizmi inceleyen başka sosyal bilimcilerin çalışmalarına da önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Turizm coğrafyacısı, ayrıca, turistleri seyahate çıkmaya teşvik eden faktörler ile turizmin mekânsal gelişmesini etkilediği ölçüde turizm faaliyetinin örgütlenme şeklini de göz önüne alır (Özgüç, 1998: 18–19). Nitekim/Gerçekten de, bölgelerin doğal yapıları ve özellikleri, iklimi, doğal ve beşeri çekicilikleri, coğrafya ile yakından ilgilidir. Coğrafyanın bu yönü dikkate alındığında bir mekân içinde oluşan ve gelişen, mekânla ve mekânın özellikleri ile yakından ilgilenen turizm faaliyetlerini ilgi alanına alması son derece doğaldır. Çünkü, turizm olayı belli nedenlerle mekân içindeki hareketliliği ifade eder. Mekân içindeki hareketlilik birçok ilişkinin kurulmasına da neden olur. Böylece hareket etme, yer değiştirme, insanların hayati fonksiyonları içinde yer almaya başlamıştır ve neticede turizm araziyi çok yönlü olarak kullanmaya da vesile olur (Zaman, 2012: 9).

1.3. TURİZM VE ULAŞIM

Bir ülke yâ da bölgenin turizm kaynakları çekicilikleri ancak turist oraya erişebilirse kullanılabilecektir. Ulaşım, her şeyden önce, turizm gelişmesinin etki ve tepkisi olmuştur. İyileşen ulaşım kolaylıkları turizmi teşvik ederken, turizmin yayılma ve gelişmesi de ulaşımı teşvik etmiştir. Turistlerin seyahatleri, mekânsal karşılıklı etkilenmeyi ve insanın yaşadığı ve çalıştığı yerden uzaklara taşınmasını ifade eder. Bu taşınmayı mümkün kılan ulaşım, bu nedenle, turizmin tamamlayıcı bir parçasıdır ve çok büyük sayıda insanın taşınmasını sağlayacağından dev yatırımları ve karmaşık organizasyon şekillerini de mümkün kılar. Turizm faaliyeti mesafe –zaman ilişkisinden büyük ölçüde etkilendiği için ulaşım ve haberleşmeye yaşamsal bir şekilde bağlıdır (Özgüç, 2003: 94).

Nitekim ulaşım turistlerin seyahatlerinin, mekânsal özelliklere erişmesini algılamasını ifade eder. Bu taşınmayı mümkün kılan ulaşım, bunedenle, turizmin tamamlayıcı bir parçasıdır ve çok büyük sayıda insanın tanınmasını sağlayacağından dev

yatırımları ve karmaşık organizasyon şekillerini de gerekli kılar. Turizmin temel unsurlarından birini düştüran erişilebilirlik ulaşımdaki ve iletişimdeki gelişmelerin dünyayı iyice küçültmesiyle artık küresel ölçekte sağlanmış: böylece turizmin yapısını ve ölçeğini değiştirmiştir. Erişebilirlik yalnızca fiziksel mesafeyi değil, aynı zamanda zaman ve maliyet gibi ölçülerle turizmde belirli kolaylıkların elde edilebilmesini de ifade eder. Fiziksel mesafe zaman mesafesi ve ekonomik mesafe bakımından çeşitli ulaşım sektörlerinin turizmde yarattığı erişebilirlik etkisi değişik şekillerde olmuştur (Özgüç, 1998: 99).

Turistin çıkış yeri ile varılacak destinasyon arasında herhangi bir ulaşım türünün bağlantı kurması gerekir, fiziksel izolasyon ve ya yetersiz bir ulaşım bağlantısı turizmi açıkça engeller. Ulaşım sistemi, araçları (otomobil, otobüs, tren, uçak, gemi vs) ve ulaşım araçlarının izleyeceği yol ağlarından oluşur. Ulaşım araçlarının ağları üzerindeki hareket hızı ise yolculuk süresini belirler. Her ulaşım sektörünün hız, rahatlık, maliyet ve elverişlilik bakımından üstünlükleri birbirinden farklıdır. (Özgüç. 1998.99). Kara ulaşımında kara taşıtları (otomobil – otobüs vs) tatil alışkanlığından zamanlamasında ve istenilen anda ara verilmesinde otomobil başta olmak üzere kara taşıtları seyahate hiçbir araçla kıyaslanmayacak çok büyük esneklik kazandırmıştır (Özgüç. 1998: 101). Özellikle de standardı yüksek karayollarının inşası, taşıtlardaki gelişmeyle birlikte çekiciliklere kolay erişimi sağlamıştır. Bu da, farklı yerlerdeki doğal ve beşeri eserleri çok fazla insan ziyaretini mümkün kılmıştır. Netice itibariyle, ulaşım ve turizm arasındaki ilişki karşılıklıdır.

Coğrafi konumun elverişliliği ve ulaşım olanaklarının gelişmesi de ulaştırmaya etki eder. Ulaştırma ile turistik veriler değer kazanır, turizm pazarı gelişir ve genişler (Zaman, 2012: 12). Ulaştırma aynı zamanda insanları geziye teşvik eder ve turizmde istihdam yaratır. Turizmde ulaştırma talebini ülkelerin özellikleri; fiyat, kişisel gelir ve turizm pazarına olan uzaklığı etkilediği için ayrı bir önem taşımaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinde, ulaştırmayı etkileyen faktörlerden olan coğrafi özellikler, hem turist gönderen hemde kabul eden ülkelerde önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin veya bölgelerin sahip olduğu coğrafi konum ve yapı, turizme katılacak insanların ulaştırma türlerini zaman, fiyat açısından etkilemektedir (Özgüç, 1998: 68; Zaman. 2012: 13).

Sonuç itibariyle, ulaşım ve turizm arasındaki ilişki karşılıklıdır. Coğrafi konumun elverişliliği ve ulaşım olanaklarının gelişmesi de ulaştırmaya etki eder. Ulaştırma ile turistik veriler değer kazanır, turizm pazarı gelişir ve genişler. Ulaştırma aynı zamanda insanları geziye teşvik eder ve turizmde istihdam yaratır. Turizmde ulaştırma talebini ülkelerin coğrafi özellikleri; fiyat, kişisel gelir ve turizm pazarına olan uzaklığı etkilediği için ayrı bir önem taşımaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinde, ulaştırmayı etkileyen faktörlerden olan coğrafi özellikler, gerek turist gönderen gerekse kabul eden ülkelerde önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin veya bölgelerin sahip olduğu coğrafi konum ve yapı, turizme katılacak insanların ulaştırma türlerini zaman, fiyat açısından etkilemektedir (Özgüç, 1998: 99–103; Emekli, 1998: 68; Zaman, 2012: 12,13).

1.4. REKREASYON VE TURİZM

Rekreasyon ve turizm, birbirini tamamlayan ve birlikte ele alınan iki kavramdır. Dünyada, günümüzün en önemli faaliyetlerinden biri haline gelen turizm, birçok faktörün etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Öyle ki, turizmi meydana getiren seyahat olgusunun, çok geniş kapsamlı bir faaliyet çeşitliliği oluşturan rekreasyonun bir yönü olduğunu belirtmek gerekir. Rekreasyon, çok kısa, insanların varoluş (yeme-içme vb.) ve geçim için gerekli olanın dışındaki tüm zamanlar olarak tanımlanan boş zamanlarında yaptıkları faaliyetleri ifade eden bir kavramdır. Gerek rekreasyona duyulan ihtiyaç gerekse bu ihtiyacın giderilmesi için yaratılan kolaylıklar sanayileşme ve şehirleşmenin ortaya çıkardığı sonuçlardır. Rekreasyon tam anlamıyla tanımlanamasa da, turizm ve rekreasyon coğrafyasında temel bir kavramdır. Bu bağlamda rekreasyon, insanın beden ve zihnini dinlendirmek, tazelemek ihyacıdır (Özgüç, 1998: 3). Bir başka tarife göre rekreasyon; insanların boş zamanlarında eğlence ve tatmin dürtüleri ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Emekli, 2008: 17).

Rekreasyon ile turizm kavramları beraber anılmış olmakla birlikte, bazı temel noktalarda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Nitekim, rekreasyon ve turizm etkinliklerinde insanın kendine ayırdığı zaman farklıdır. Turizmde daha fazla zamana ihtiyaç vardır. Rekreasyonel etkinlikler kısa süreli, anlık, gün içinde hatta birkaç saatlik olabilmektedir. Rekreasyonda mesafe daha sınırlıdır, gidilecek yerin yakınlığı

önemlidir, hatta yürüyüş mesafesinde olması tercih edilir. O nedenle rekreasyonda oturlan yeri terk etmek gerekmez, turizmde ise bu şarttır. Zaman ve mesafenin kısalığı, harcamaları da etkilemektedir. Rekreasyonel etkinliklerde seyahat, konaklama ve geceleme gibi giderler olmadığından harcamalar oldukça azdır. Diğer taraftan, rekreasyon faaliyetleri kapalı ve açık mekânlar şeklinde iki gruba ayrılabilir. Mesala (vb. faaliyetleri- konserler- spor salonlarında ve müzelerde yapılan faaliyetler kapalı mekanlara örnek oluştururken, açık havada yapılan bir çok rekreasyon faaliyetleri spor faaliyetler (futbol, tenis, buzpateni ve kumsallar ve deniz, dalgalar, perakende ticaret faaliyetleri gibi faaliyetler açık alanlarda yapılan turistik faaliyetleri oluşturur (Özgüç,2003:4-5). Bunu karşılık, her iki faaliyetin benzerlikleri de bulunmaktadır. Örneğin; süresi, boyutu, türü ve benzeri özellikleri, kişilerin demografik yapılarına (cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim düzeyi, gelir, meslek vb.) bağlı olarak değişiklik kazanır, her ikisinin de moda olma özelliği vardır ve kişileri bedensel-zihinsel yönden doyuma ulaştırmayı amaçlar (Emekli, 2008: 19–20, Zaman, 2012: 13).

1.5. TURİZM GÜDÜLERİ

İnsanların turizme katılmasını kolaylaştıran yukarıda belirtilen şartlar gerçekleştiğinde bile, seyahate çıkmaları için başka bazı güdülerin olması gerekmektedir. Bunlar; ayrılabilir zamanı, geliri olan, eğitim düzeyi yeterli, aile durumu elverişli olan insanları tatil yapmaya teşvik eden nedenlerdir (Özgüç, 1998: 38). Turizm alanlarının, bölgelerin gelişmesinde turistleri seyahate çıkmaya iten bu güdülerin büyük önemi vardır. Gerçi, her turistin kendi psikolojik ihtiyaçlarına uygun farklı zevkler araması, bu ihtiyaçların neler olabileceğinin sınıflandırılmasını her ne kadar güçleştirse de, büyük oranda ortak paydalarda birleşmektedirler (Tablo1.1).

Tablo 1.1. İnsanları Seyahate Çıkmaya Teşvik Eden Güdüler

KATEORİLER	GÜDÜLER
Fiziksel Güdüler	Beden ve zihnin tazelenmesi, sağlık amaçları, spor olaylarına katılma, zevk, eğlenmesi, heyecan, alışveriş
Kültürel Güdüler	Yabancı ülkeler, halklar ve yerlere duyulan merak sanat, müzik, mimari ve folklorla duyulan ilgi tarihsel yerler (kalıntılar anıtlar vb) duyulan ilgi uluslararası ve ulusal olaylara katılım arzusu. Olimpiyat Oyunları, Bira Festivali vb gibi.
Kişisel Güdüler	Arkadaş ve arkadaşlar ziyareti, yeni insanlarla tanışmak, yeni arkadaşlık edinmek

	Farklı ortamlarda yeni ve farklı deneyimler yaşamak sürekli içinde yaşanan toplumsal çevreden kaçmak yolculuktan zevk almak. Dinsel nedenlerle belirli yer ya da kişileri ziyaret etmek (umre ve hac gibi)
Prestij ve statüğüdürleri	Eğitim ya da öğrenmenin devamı olarak hobileri sürdürmek, iş temasları aramak ve mesleki amaçlar, konferans ve toplantılar, kendi egosunu tatmin etmek, sırf moda olduğu için başkalarıyla yarışmak

Kaynak: Özgüç. 1998. :38.

1.6. TURİZMDE ORGANİZASYON VE PLANLAMA

Organizasyon, bir ülke ya da bölgede geliştirilmesi arzulanan turizm sektörü için çekicilikler, ulaşım ve konaklama kolaylıkları ile bunları tamamlayıcı gibi unsurların bazı kurum ya da kuruluşlar tarafından sağlanması ve sonra da sürdürülmesidir. Bu konuda devlete ve özel sektöre düşen ayrı ayrı görevler vardır. Bu görevler turizm sektörünü ilgilendiren çeşitli alanlarda değişik şekillerdir (Özgüç, 1998:122).

Beşeri ve doğal çekicilikler veya doğal kaynaklar bir alanda ne kadar zengin olursa olsunlar, bunları geliştirmek, turistin yararlanabileceği duruma getirmek için insan yapısı unsurların da eklenmesi gerekir ki bu da, organizasyon yoluyla olur. *Turizmde organizasyon*; turizmle ilgili olabilecek olanaklardan en yüksek derecede yararlanma ve bunların amaca uygun olarak işletilmesini ifade etmektedir. Ülkelerin turizm sektöründeki çeşitli faaliyetleri organize etme şekilleri ülkeden ülkeye önemli değişiklikler gösterir. Bununla birlikte, turizmle ilgisi olan hemen her ülkede eşgüdüm sağlayarak turizm sektörünün işlemlerini kolaylaştıracak resmi bir merkezi örgüt söz konusudur. Ulusal Turizm Örgütü olarak anılan bu merkezi organ, dünya turizmi ile entegreyi sağlar. Bu örgüt bazen bir bakanlık bazen de hükümetin turizm siyasetinin uygulanmasını sağlayan, yasal bir heyet ya da komisyon da olabilmektedir. Ancak, geçmişte turizm bakanlığı olmayan birçok ülke, turizmin gittikçe daha çok önem kazanmasıyla, ilgili faaliyetleri bakanlık düzeyinde ele almaya başlamışlardır (Özgüç, 1998:122–123).

Turizminde en az organizasyon kadar planlama da önem taşımaktadır. Gerçekten de, turizm, çok yakın zamanlarda kadar gelişmiş ülkelere özgü bir olay sayılıyordu. Kalkınmakta olan ülkelerin çoğunun da turizmin gelişmesinden kendi sahip oldukları olanakları görmeleriyle başka ülkelerin de kendi turizm geliştirme programlarını yapmaya giriştikleri görülmeye başlandı ve planlama, aynı zamanda kontrolsüz gelişecek turizmin kendi dayandığı kaynakları tahrip etmesini önleyecektir. Turizmle

ilgili planlamalarda zaman ve mekân planlaması şeklinde iki husus önemlidir. Zamanla ilgili olarak şu tür planlamalar dikket çeker (Özgüç.2003 194).

- İyi belirlenmiş ekonomik ve siyasal olanaklara uygun biçimde kararlaştırılıp gerçekleştirilen yatırım programlarına bağlı bir yada iki yıllık süreler için yapılan kısa vadeli planlama.

- Ulusal ve bölgesel ekonomik gelişme planlar, başkadeyişle kalkınma planları çerçevesinde gerçekleştirilen yatırım programlarına cevap verecek orta vadeli(3-6 yıl) planlama.

- 10-25 yıllık dönemler için yapılanuzun vadeli yada ileriye dönük başka adıyla stratejik planlama butür planlamalar ülke, bölge, metropoliten alangelştirme gibi projeledir (Özgüç.2003 194).

Belirtilen planlamalar **mekâna** uygulandığında; *bölgelerarası planlama, ulusal planlama, bölgesel planlama, yerel planlama ve sektörlere göre planlama* şeklinde mekânsal planlamaları içermektedir. Bu planlamaların turizmde de kullanılmasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başlıcalarını; *ekonomik gelişmeyi teşvik etmek, bölgenin gelirini ve yaşam kalitesini arttırmak, işletmelerin karlılıklarını arttırmak, turizmin var oluş sebebi ve dayanağı olan kaynakların korunmasını ve optimal (en uygun) kullanılmasını sağlamak* (Timur ve İçöz, 1994: 159) oluşturmaktadır. Bunlara ilave olarak planlamanın; başta turizmde kontrolsüz gelişmenin önlenmesi olmak üzere, arazinin kullanımının dengelenmesi, turizmin yaratacağı çevresel etkilerin boyutunun önceden tespit edilmesi, turistik bölgelerin taşıma kapasitesinin belirlenmesi, turistik hizmet kalite standartlarının saptanması, bölgesel düzeyde turizmde optimal gelişmenin sağlanabilmesi ve turizmden elde edilen sosyo-ekonomik kazançların arttırılması gibi değişik faydaları da bulunmaktadır (Soykan, 2000: 44).

Diğer taraftan sektörlere göre planlamalar da büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda planlamalar ulusal parklar, sahillerin turistik amaçlarla düzenlenmesi, turistik yolların düzenlemesi ve donatımı, termal turizmin geliştirmesi, dağ turizminin geliştirilmesi, kırsal alanların değerlendirilmesi ve düzenlemesi için yapılan plan ve programlardır (Özgür, 2003: 195).

Planlama süresinde eldeki kaynakların geleceğe aktarılabilmesi ve sürdürülebilir bir gelişim sağlanabilmesi için mevcut durumun ayrıntılı bir şekilde analizi yapılmalıdır. Bu süreçte tüketiciler istekleri, arz durumu çevre, sağlık, güvenlik, gibi unsurlar değerlendirilerek bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel veriyi de göz önüne alınarak turistlerin gereksinimini karşılayacak bir yapının oluşturulması önem taşımaktadır. Başka bir ifade ile turizm planlaması; turizm endüstrisinden uygun hedeflerin bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak kaynakların alınacak önlemlerin belirlenmesi ve hedef-kaynak-önlem arasında ülkelerin siyasal durumuna ve ekonomik sistemine göre gerçekçi bir uyumun kurulması şeklinde yorumlanabilir (Olalı,1982: 65). Diğer taraftan bir dönemde turizm endüstrisinde ulaşmak istenen hedefleri, bu hedeflere varabilmek için yararlanılacak araçları, yapılacak işleri, iş zamanlamasını ve işlerin sorumlulukluğunu gösteren disiplinli bir çalışma şeklinde de ifade edilebilir. Bu bağlamda, turizm planlaması, bir destinasyondaki turizm olanaklarının hem turistlerin tatili süresince iyi vakit geçmesi ve tatmin olmuş bir şekilde bölgeden ayrılmasını sağlayacak şekilde, hem de yerel halkın bu olaklardan daha iyi faydalanabilmesi için düzenlenmesi sürecidir (Usta, 2008: 206).

Ancak, unutulmamalıdır ki turizm planlamasının etkin bir işleyişi ve başarılı olabilmesi için sadece profesyonel planlamacıların değil, aynı zamanda turizmin tüm kesimlerinin planlarında aktif rol alması gerekmektedir (Hall,1999: 181-188). Diğer taraftan turizm planlanırken yerel halka turizmden sağlanacak faydanın açıklanması ve benimsetilmesi, en önemli başlangıç aşaması olacaktır (Zaman, 2012: 15-18).

1.7. TURİZMİN ETKİLERİ

Turizmin doğal ve beşeri çevre üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerin bir bölümü olumsuz etkiler şeklinde çevre üzerinde çeşitli baskı ve bozulamlar yaparken, milli gelir ve ekonomik yapı üzerinde olumlu etkiler şeklindedir. Nitekim ülke tanıtımı, kültürel temas ve uluslararası tanınırlık açısından ise en önemli fırsat olarak değerlendirilir. Turizmin yer aldığı ya da gelişmeye başladığı ülke ya da bölgenin mekânı üzerinde olduğu kadar, ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde, yarattığı değişimler nedeniyle, olumlu ve olumsuz etkileri vardır.

Bundan başka, turizmin yarattığı hizmetlerde çok çeşitli iş olanaklarının ortaya çıkması belirli bir alan üzerinde olumlu etkiler yaptığı gibi, toplumsal sorunlar ortaya

çıkarması, gelen hizmetlerin mekânı değişime uğratarak çevre sorunları yaratması olumsuz olabilmektedir. Turizmin çok sayıdaki olumlu ve olumsuz etkileri ÖZGÜÇ tarafında üç ana grupta toplanmıştır. Bunlar: ***Ekonomik etkiler, toplumsal-kültürel etkiler*** ve ***çevresel-ekolojik etkiler*** olarak sıralamış ve şu şekilde açıklamıştır (Özgüç, 1998: 184–198).

Bunlardan ekonomik etkiler ile turizm; iç ve dış ticaret canlandırması, çeşitli sektörün (ulaşım, inşaat, mobilya, hediyeleş eşya vb) gelişmesine olanak sağlaması ve döviz girdisi gibi önemli ekonomik etkileri vardır. Bu etkileri nedenlerin turizme yönelik yatırımları her geçen gün artmaktadır. Kısa sürede en fazla istihdam oluşturan sektördür (Zaman, 2012: 19, 20).

Turizmin, toplumun kültürel yaşamı üzerindeki olumlu ya da olumsuz durumu *kültürel etkisini*, yaşam kalitesi üzerindeki durumu ise *sosyal etkisini* ifade etmektedir. Turizm ekonomi ve çevre üzerindeki etkilerinin yanı sıra, diğer önemli bir etkisi de toplumun sosyal-kültürel yapısı üzerinedir. Sosyal ve kültürel etkiler, toplumun sosyal ve ahlaki değerleri, davranışları, inançları, ilişkileri, sanatları, örf adet ile gelenek ve görenekleri üzerindeki direkt veya dolaylı etkileşimlerini kapsamaktadır (Zaman, 2012: 21).

Sosyal etkileşim ve değişimin önemli unsurlarından biri olan turizm olgusu çoğunlukla sanayileşmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleştiğinden, gelişmiş olan bu ülkelere gelen turistler, kendi ülkelerinin değerlerinin taşıyıcısı durumundadırlar. Bu şekilde turizm, gelişmiş toplumların değerlerini, davranış kalıplarını ve örgütsel yapılarını geliştirmekte olan toplumlara yayarak yaygınlaştırmaktadır. Başka bir anlatımla, evrenselleştirmektedir (Bal, 1995: 36).

Turizmin sosyal kültürel etkileri, insanların farklı coğrafi arasında sosyal ilişkiler kurulmasına katkıda bulunur. Turistler, kültürler, etnikyapılar, dinigruplar, değerler yaşam tarzları ve dillerin farklı olmasının bir sonucu olarak gittikleri ülkelerde kültür çatışması yaşayabileceği endişesine kapılabilir. Ancak halkın turiste karşı bilinçlendirilmesi, ziyaretçilerin oldukça hoş karşılanması, turistin memnun kalmasına ve önyargıyla baktığı toplumu hakkında iyi duygular beslemesini neden olur.

Turistler, hatıra eşyalar, sanat eserleri, elsanatı ürünler, kültürel izler taşıyan öğelerle ilgilenirler. Turistler tarafından gösterilen bu ilgi, sanatkârların değerli

görölmelerine katkıda bulunmakta ve kültürel geleneklerin korunmasına yardımcı olmaktadır. Yerleri gezmelerine ve başka türlü bir araya gelmeyen kişiler turizm sayesinde bir araya gelerek kültürler arası diyaloglar gelişmektedir (Bal, 1995: 36; Özgüç, 184–198; Zaman, 21-23).

Turizmin çevresel ve ekolojik etkileri de son derece önemlidir. Son yıllarda dünya nüfusunun hızlı artışı, gereksinimlerin ve zevklerin ile turizm oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Ancak Dünyada çok hızlı bir biçimde artan ve gelecekte de devam edeceği bilinen turizm faaliyetlerinin kültürel, doğal ve fiziksel çevre üzerine olumsuz etkileri vardır. Uluslararası alanda turizmde dıgal alanlara yönelik talebin artması, değişik turistik yörelerde gerekli altyapı ve donanımları oluşturmada turizme açarak betolaşmaya yol açmakta, doğal ve fiziksel çevre tahrip olmaktadır. Başka bir ifade ile turizmde bir diğer sorunu *çevrenin sürekli yapılaşması* olayı oluşturur. Her kıyı şeridi veya vadi tabanı gibi doğal bir çevrenin yapılaşmış bir çevreyle yer değiştirmesi, bu alanda bulunan biyolojik türler ve fiziksel koşullar üzerinde uzun süreli ve olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bazı durumlarda insanın yaratılan baskıya gösterdiği tepkisiyle bazı düzeltmelere gidilerek bazı sorunlar ortadan kaldırılmaya çalışılıyorsa da, geç kalınmış olunabilmektedir (Özgüç, 1998: 196).

Ayrıca, yerel ölçekteki mekânsal değişimler arasında hayvanların rahatsız edilmesi, bitki ve yaban hayatının ortadan kaldırılması, gürültü gibi benzeri hususlar vardır. Bunlara kısıtlama getirilmesinden de -giderek daha çevreye duyarlı hale gelmekle birlikte- turistler genelde hoşlanmamaktadır (Zaman, 2012:25).

Diğer taraftan turizm yoluyla mekânda yapılan fiziksel değişikliklere ek olarak, önemli *görsel* değişiklikler de meydana gelebilmektedir. Bozulma yanında, turizmin mekân üzerinde *aynılaştırıcı* etkisi vardır. Çağdaş gelişme tarzı, bir zamanlar farklılıklar nedeniyle insanları kendine çeken birçok yerin birbirine benzemesine yol açarak, turizmin birinci derecede var oluş nedenini, yani mekânsal farklılığı ortadan kaldırmaya başlamıştır. Ne yazık ki, gelişmekte olan ve turizme bel bağlamış ölkemizin de pek çok kesiminde bu durumu görmek üzüntü vericidir (Özgüç, 1998: 198).

Bunlara ilave olarak turizmin politik etkileri de söz konusudur. Bu etkiler sayesinde ölkeler arasındaki ilişkiler artmakta ve aynı zamanda ölkeler birbirlerini tanımaktadır. Aynı şekilde birbirlerinin kültürlerini, alışkanlıklarını turizm sayesinde

tanıyan halkılar arasında yakınlaşma artmaktadır. Turizm kapsamında düzenlenen festivaller fuarlar ve organizasyonlar sayesinde farklı uluslara sahip pekçok insan birarada bulunma ve tanışma farsatı bulunmaktadır. Bu da hiç şüphesiz evrensel barışın sağlanmasına önemli katkılar sağlamaktadır (Bal, 1995: 36; Özgüç, 184–198).

1.8. DÜNYADA TURİZM VE GELİŞİMİ

Turizmin gerçekleşmesinde en önemli özellik sürekli oturulan yeri bir süre için terk edip, bir seyahate çıkmak ve sonra dönmektir. Ancak, seyahat turizmin her ne kadar en önemli kısmı ise de, tam karşılığı değildir. Seyahatin turizm sayılabilmesi için, turizm olayının doğmasına yol açan nedenlere dayanması gerekir. Bunları ayırt etmek son derece güç olduğundan, bazıları bu eski seyahatleri de turizm olarak kabul etmektedirler (Toskay, 1978: 68–85). Böylece, ilkçağlara ilişkin insanın yer değiştirme aktivitesi de turizm kapsamında değerlendirilmektedir (Zaman, 2012: 30). Bu bağlamda, yer değiştirme (seyahat) aktivitesinin öncüsü olarak, *Aşağı Mezopotamya* toplumları kabul edilmektedir. Bunlar; tekerleği, yazıyı icat etmiş olmaları nedeniyle (başta Sümerler olmak üzere), turizm amaçlı seyahatlerin öncüsü kabul edilmektedirler. Bu da, yaklaşık günümüzden 6000–5000 yıl kadar öncesine, yani M.Ö. 4000-3000’li yıllara dayanmaktadır. Aynı şekilde Fenikeli tüccar-gemicilerin Uzakdoğu ve Akdeniz havzasını içeren ticari faaliyetleri içerisinde turizm aktivitesinin de mevcut olduğu ifade edilmektedir (Doğanay, 2001: 17).

Daha sonraları eski Yunan’da Olimpiyat Oyunları’nın başlaması ile daha büyük kitlelere seyahat olanağı doğmuştur. Bu oyunlara M.Ö. 776 yılında Akdeniz ülkelerinin de katılımı ile uluslararası olimpiyatlar oluşmuş ve M.Ö. 393 yılına kadar sürdürülmüştür. Böylece Mora yarımadasının batısında Pirgos kenti yakınlarındaki *Olimpia* şehri; Roma, Mısır, Anadolu ve Fenike gibi ülkelerden gelen sporcu ve seyircilerin sayesinde önemli bir turizm şehri haline gelmiştir (Doğanay, 2001: 18). İlkçağ’ın spor amaçlı bu ziyaretlerinden başka diğer bir turistik faaliyeti, kültür amaçlı seyahatler oluştuyordu (Doğanay, 2001: 18).

Ortaçağ’da, Avrupa’nın karanlık döneminde maceracı insanlar seyahat etmiş, papalık ve feodal düzen seyahatleri olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde daha ziyade, dini ve ticari amaçlı seyahatler ön plana çıkmıştır (Özgüç, 1998: 216; Doğanay, 2001: 19). Bu çağda ticari amaçlara yönelik, fakat temelde bir turizm faaliyeti sayabileceğimiz,

çeşitli seyahat hareketleri de vardır (Doğanay, 2001: 19). Bu seyahatler, yeni seyahat bölgelerinin keşfine ve deniz turları yapılmasına büyük katkılar sağlamıştır.

Avrupa’da başlatılmış olan Rönesans hareketleri, bilim ve sanatta yeni gelişmelere yol açarken, giderek bu hareketler, turistik aktiviteyi de etkilemiştir. Öyle ki, zamanla düşünür, yazar, sanatçı ve fikir adamlarını, doğaya ilgi duymaya yöneltmiş ve natüralist felsefi akımın doğmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda da doğaya dönüş ve turizm amaçlı geziler başlamıştır. Ancak bu gezilerin başlamasında kuşkusuz esas rolü, sadece *natüralist akım* oynamış değildir. Bunda, Avrupa’da 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında gerçekleştirilen *Sanayi Devrimi*’nin büyük rolü olmuştur (Doğanay, 2001: 22). Ayrıca, demiryolu taşımacılığının başlaması, geniş kitlelerin seyahat etmesini kolaylaştırmıştır. Gemi taşımacılığının yolcu taşımacılığında kullanılması ile de turizm daha fazla ilgi görmeye başladı (Emekli, 1998: 25). Yine, 1900’lerin ilk yıllarında benzinli, 1910’larda diesel motorların icadı ile otomobil, uçak ve gemi gibi taşıma araçlarının sayıca hızla artması, turistik aktiviteyi teşvik eden ek köklü *teknik gelişmeler* arasında yer almıştır (Doğanay, 2001: 22).

Böylece, 19. yüzyılın başlarında artan refah seviyesi, daha çok tatil ve daha büyük bir iç turizm sektörüne doğru olan gelişme eğilimi, önce I. Dünya Savaşı, sonra 1929 yılındaki dünya ekonomik bunalımı ve son olarak da II. Dünya Savaşı turizmi sınırlandırmıştır. Ancak, 1945 yılından itibaren, savaşın verdiği sıkıntının dağıtılma arzusunun da etkisiyle deniz kıyısı sayfiyeleri yeniden canlanıp, parlak günlerini yaşamaya başlarken, kitlesel turist hareketi demiryolları ile yolcu taşınmasına da yansdı. Bu devre (1900–1950), tarafından *Uluslararası Turizmin Yayılma* dönemi olarak adlandırılmaktadır (Özgüç 1998: 221).

Uluslararası Kitle Turizmi Dönemi olarak da ifade edilen ve 1950’lerde başlayıp, günümüze kadar turizmin yayılması ve gelişmesinde; otomobil çağının başlaması ile otomobil sahipliğinin artması (1920’lerden beri), karayolu ağlarının gelişmesi ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra sağlanan barış ve huzur ortamı, demiryolları, denizyolu ve havayolu taşımacılıklarının da turizmde kullanılması ile uzak mesafelere gidilmesinin kolaylaşması yanı sıra kısılması ve nüfusun daha büyük kısmı tarafından hava yolculuğunun elde edilebilir hale gelmesi etkili olmuştur (Özgüç, 1998: 222; Emekli, 1998: 26). Diğer taraftan, uluslararası ulaşım ve haberleşmedeki gelişmeler, milli gelir

artışları, konaklama imkânlarının artması, paket turların gelişmesi, organizasyonlardaki gelişmeler, tur operatörleri ve turizm acenteleri sayılarının artması ile kıtalar ve ülkeler arası turistik tur seferlerinin düzenlenmesi, ücretli tatillerin yaygınlaşması, turizm türlerinin artması ve turizmin gittikçe yılın tamamına yayılması ile kültürel gelişmeler de turizmi etkili bir şekilde teşvik etmiştir (Doğanay, 2001: 23; Zaman, 2012: 33).

Böylece, yirminci yüzyılın en çabuk gelişen sosyal ve ekonomik olayı durumunda olan turizm, görünen o ki yirmi birinci yüz yılda da aynı şekilde gelişmeye devam edecektir. Şüphesiz bunda, başta ulaşım ve bileşim teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişim ile sınırların ortadan kalkması ve dolayısıyla dünyanın izafi olarak küçülmesi etkili olmuştur. Bu küçülmeye, artan boş zamana ve ekonomik kazanca bağlı olarak insanlar, daha uzak mesafelere seyahat etme eğilimi içine girmişlerdir. Bu süreç uluslararası (dış) ve iç turizm aktivitesine katılan turist sayısını hızlı bir şekilde arttırmış ve daha geniş bir sosyo-ekonomik çevreden turizme katılıma olanak tanımıştır. Dolayısıyla sosyal, kültürel ve ekonomik alanda meydana gelen birçok gelişme, turizm etkinliğinin her bir çeşidinin, ihtiyaç, arzu ve beklentilerini hızlı bir şekilde değiştirmiş ve bu değişim günümüzde yeni turizm hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Alaeddinoğlu, 2006: 42–43). Bu durumda her geçen yıl itibariyle turizme katılan kişi sayısının artarak devam etmesine neden olmuş ve gelecekte de olmaya devam edecektir. Nitekim Dünya Turizm Örgütü tahminlerine göre, 2020 yılında dünya turizmine katılacak turist sayısının yaklaşık 1.6 (1.56) milyar kişiye ulaşması ve dünya turizm gelirlerinin ise 2 trilyon doları aşması öngörülmektedir (Zaman, 2012: 35).

Turist sayısına bakımından ilk on sırayı Fransa, ABD, Çin, İspanya, İtalya, İngiltere, Türkiye; Almanya, Malezya ve Meksika almaktadır. En çok gelir elde eden ülkeler sıralamasında ise, birinci sırayı ABD alırken, onu İspanya, Fransa, Çin, İtalya, Almanya, İngiltere, Avustralya, Hong Kong ve Türkiye izlemektedir. Bu on ülke dünya toplam turist sayısının (940 milyon) 418.5 milyonunu (% 44.5) alırken, gelirlerinin de (919.0) 425.9 dolarını (% 46.4) elde etmektedir (Zaman, 2012: 35).

Ülkeler bazında gerçekleşen turizm hareketleri bölgeler bazında gerçekleşen turizm hareketlerinden pek farklı bir durum arz etmemektedir. Nitekim, uluslararası turizm hareketlerinde en büyük turizm pazarı Avrupa olup, ancak özellikle son yıllarda bu trendin Asya ve Pasifik'teki bazı ülkeler lehine geliştiği görülmektedir. Nitekim

Dünya Turizm Örgütü istatistiklerine göre 2010 yılında turizm, Asya ve Pasifik ülkelerinde % 13 büyürken, bu oran Ortadoğu ülkelerinde % 14 olarak gerçekleşmiştir. Bu büyüme oranları Afrika'da % 7, Amerika'da % 6, Avrupa % 3 iken diğer bölgelerde daha az bir artış söz konusu olmuştur. Anlaşılacağı üzere uluslararası turizmde büyüme hızı dünyanın her tarafında eşit değildir ve genelde de Amerika ve Avrupa kıtalarında daha düşük gerçekleşmiştir (Zaman, 2012: 36).

Bununla birlikte, Rusya'nın kapılarını açması ve Doğu Bloku ülkeleriyle birlikte kapitalizme yönelmesi, uyuyan dev olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin hızlı ekonomik büyümesi gibi yakın zamanlardaki gelişmeler, uluslararası kamuoyunda bu ülkeler duyulan merakı arttırmıştır. Bu durum da turistlerin yöneldikleri ülkeler sıralamasında değişimlere yol açmaktadır. Yine, Doğu bloğu ülkelerinden Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti de önemli turizm ülkeleri halinde ortaya çıkmışlardır (Özgüç, 1998: 225). Bu ülkeler de hem turizm gelirlerini artırma çabası içerisinde olurken diğer yönden kalkınma süreçleri içindeki kendi toplumları turizm ve tatil olayına daha fazla katılmaya başlamışlardır. Bu yüzden de, gelişme oranları en yüksek olarak bu ülkelerde meydana gelmektedir (Zaman, 2012: 37).

Harita 2.1. Maku Bölgesinin Fiziki Haritası.

Maku bölgesinin önemli dağları arasında, batı tarafından Ağrı dağlarının (Fotoğraf 2.1) kuzeyinden başlayan Maknun Kuzey dağları Sarı Kaya ve Sebed dağları yer alır. Bu dağların zirveleri 1820 m ile 3020 metre arasında değişmektedir. Nitekim Keklik Dağları 1820 m, Hasun Dağı 1826 m, Ağa Göl Dağı (Yıhır Gan) 2023 m, Tikme Dağı 2382 m, Karadağı Dağları 2776 m, Çerkin dağı 3000 m ve Şeka dağı 3050 m yüksekliğindedir.

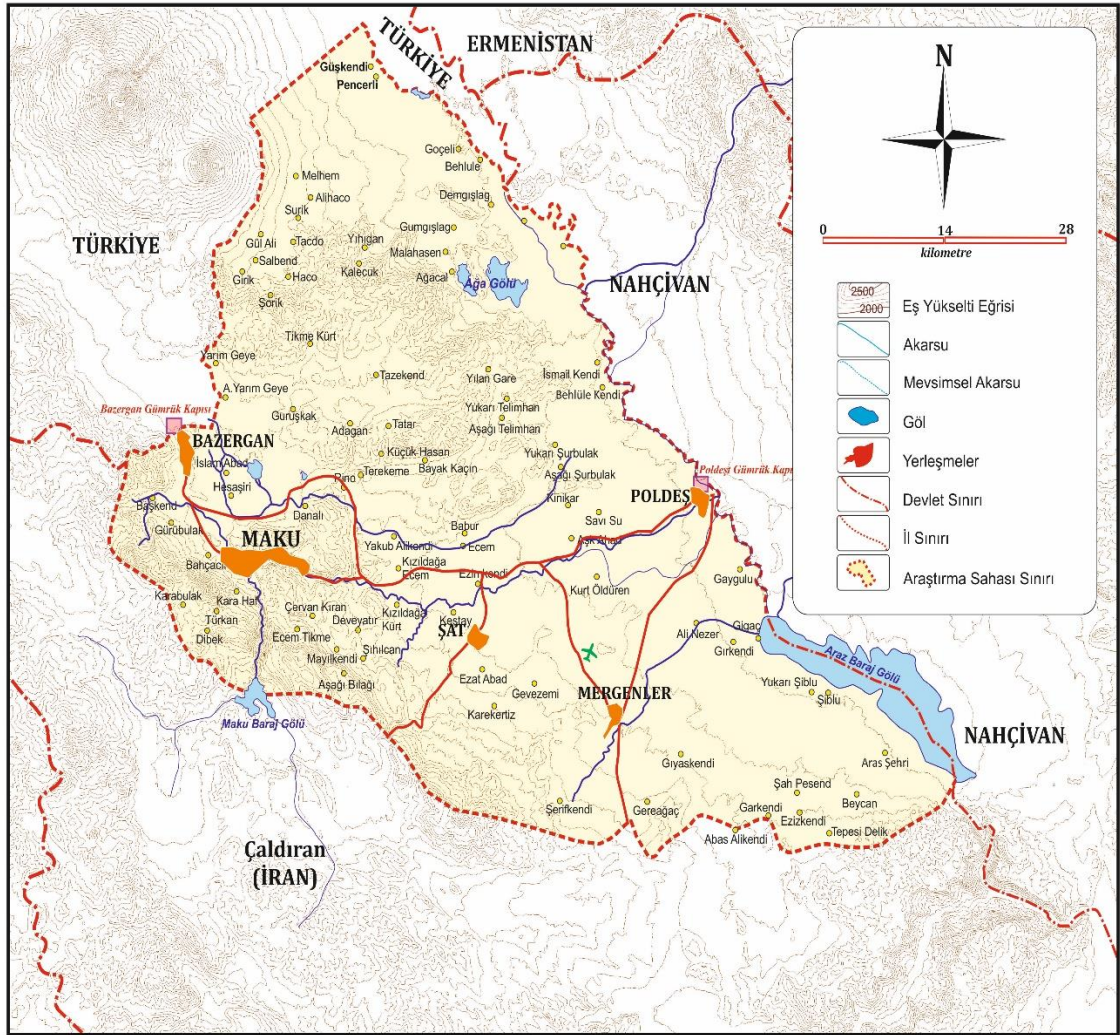
Maku bölgesinde ovalar ve vadiler de büyük önem taşımaktadır. Ovalar tarım için değerlendirilirken, vadiler hem tarım hem de ulaşım açısından önem taşımaktadır. Maku serbest bölgesinin ovaları 131600 hektarlık bir alana sahiptir, Batı Azerbaycan ilinin kuzey batısında yer almaktadırlar. Bu ovalarda ana ürünleri, sulamalı olarak buğday, yonca, arpa ve kuru tarım olarak da buğday ve arpa bitkileri yetiştirilir. Ovalar iki önemli nehir (Sarısü ve Zengibar) tarafından sulanır. Ayrıca yer altı suları yanı sıra Kini Kör gölünün suyundan da faydalanırlar.

Maku Bölgesi'nin ovalarını; Zengene Ovası, Bazergan Ovası ve Şibli Ovası oluşturur. Bunlardan *Zengene Ovası*, (Deşt Zengene) 55000 hektardır, Batı Azerbaycan ilinin kuzey kısmında yer almaktadır. Son yıllarda ilgili kurumların iyi uygulamaları (örneğin kanallar yapımı ve karcı suyundan faydalanmak, arazi arasında kanallar ve tarım arazilerin tesviye ve düzelmesi ve toprakların ıslah edilmesi) ile verimliliği arttırılmıştır. Hemen hemen her çeşit ürünün yetiştirildiği *Bazergan Ovası*, 16200 hektar alana sahiptir. Bu ovanın da önemli su kaynağını Sarısü oluşturur. Bir diğeri olan *Şibli Ovası* Maku Bölgesi'nin en büyük ovasıdır. Yaklaşık alanı 71200 hektar'dır. Şibli Ovası, Poldeşt havzasında Aras Baraj ve Aras Nehri'nin yanında yer almaktadır. Bu ovalarda çeşitli dikmeler(meyveler), susam, ayçiçeği, yonca, karpuz, kavun, buğday, arpa ve diğer tarım ürünleri yetiştirilmektedir (Fotoğraf 2.1).

Araştırma sahası yükseltiler deniz seviyesinden 500-3020 metre arasında farklılık gösterir. Ortalama eğim seviyesinden % 6 hesaplanmıştır. Yapılan çalışmalara göre Maku bölgesi alanının % 33,1'i dağlık, % 1,3'si tepelik ve % 65.6'si da sade/düzlük ve sel/taşkın arazilerinden oluşmaktadır (Harita 2.2).

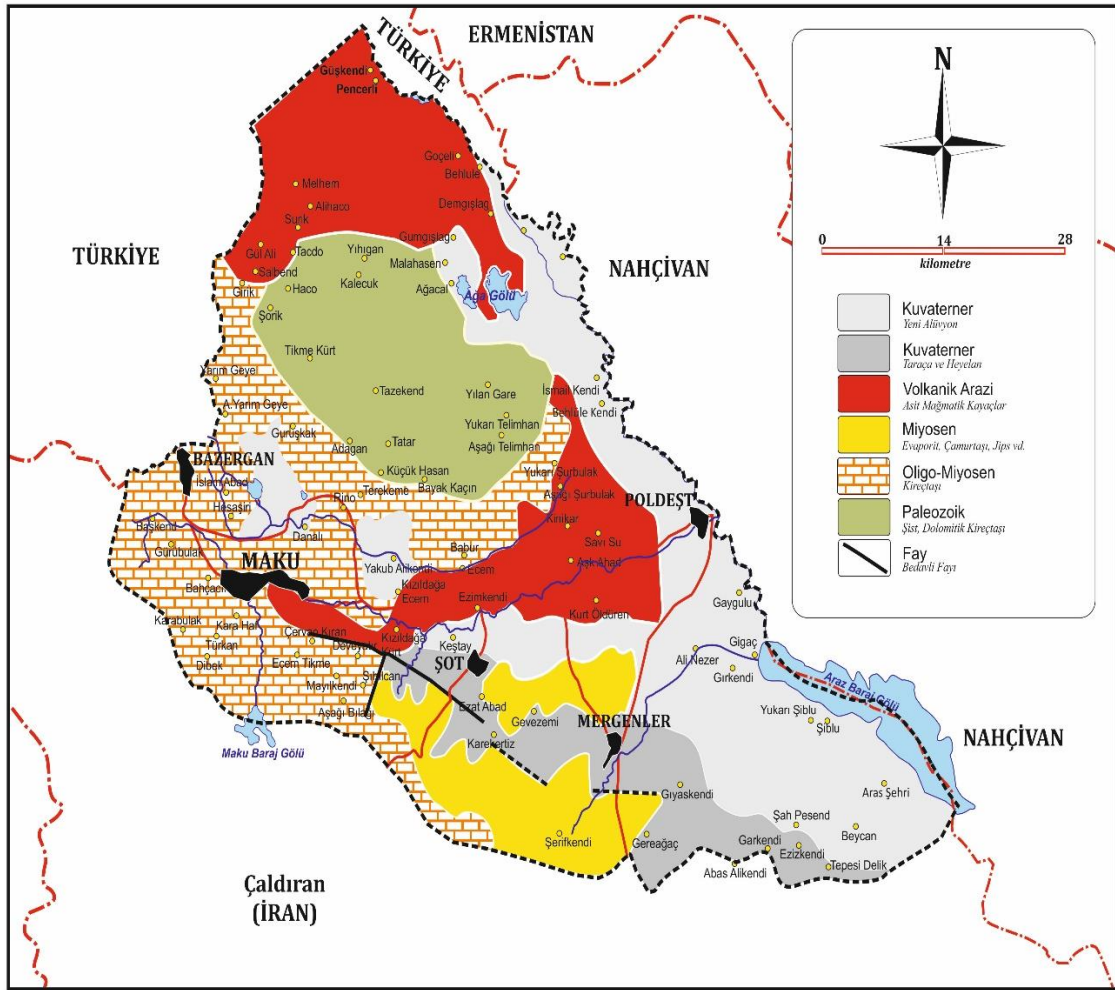
Fotoğraf 2.1. Şibli Ovası ve kavun ve karpuz üretimi.

Harita 2.2. Maku Bölgesi Topografya Haritası.

Maku bölgesi'nin jeoloji yapısında Paleozoik'ten Kuvaterner'e kadar yüzeylenen kayalar yer almaktadır. Bölgenin Orta kesimleri Paleozoik yaştaki şist, dolomit ve kireçtaşlarından oluşmaktadır. Bazergan ve Maku dolaylarında en yaygın yüzeylenen

kayaç istifi Oligo-Miyosen yaşıdır. Bu kayaçlardan sonra en geniş yüzey alanına sahip birimleri volkanikler meydana getirmektedir. Bu volkanikler genelde derinlik volkanizmasının eseri olan asit magmatik kayaçlardan oluşmaktadır. Şot ve Mergenler bölgesinde ise sınırlı bir alanda evaporit, jips ve çamurtaşı aralanmasından meydana gelen sedimanter birimler yer almaktadır. Sahanın geriye kalan kısmında ise Kuvaterner yaşta çökellerden ibarettir. Kuvaterner birimler genellikle akarsu çökelleri ve yamaç döküntülerinden oluşmaktadır (Harita 2.3). Bütün bu litolojik birimler jeoturizm bakımından önemli destinasyonları oluşturacak potansiyele sahiptir.

Harita 2.3. Maku Bölgesi Jeoloji Haritası.

Maku bölgesi zaman zaman meydana gelen depremlerden önemli ölçüde zarar görmüştür. Nitekim bunlardan biri 1275 yılında meydana gelmiş ve önemli ölçüde mal ve can kayıplarına neden olmuştur. Öyle ki bu depremde özellikle Kara Kilise

büyük ölçüde etkilenmiştir. Bir diğeri ise 1968 yılında Maku şehrinin batısında Bedövlü fayında meydana gelmiş ve büyük hasara neden olmuştur.

2.2. İKLİM ÖZELLİKLERİ - TURİZM İLİŞKİSİ

İklim, coğrafi ortamın doğal özellikleri kadar, insan ve faaliyetlerini doğrudan veya dolaylı etkileyen, en önemli faktörlerden biridir. Bu şekli ile de iklim özellikleri, coğrafi mekân birimleri olarak bölge ve yörelerin tanınması, ekonomik potansiyelin araştırılması ve muhtemel kalkınma yollarının ortaya konulması bakımından büyük önem taşımaktadır (Nişancı, 1989: 69). Ayrıca, insanların gerek fiziki yapısı ve gerekse de sosyal yaşayışları üzerinde oldukça etkilidir. Bu nedenle de bir bölge, ya da yörenin iklim özelliklerini ortaya koyabilmek için, o sahada uzun yıllar boyunca ayrıntılı ve sağlıklı rasatlar yapan meteoroloji istasyonlarının bulunması gerekmektedir (Zaman, 2012: 52).

İklim özellikleri ile turizm arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Nitekim herhangi bir bölgenin iklim elemanları ve bunların, uzun yıllık ortalama değerlerini ifade eden, yine o bölgenin iklim tipi, turistik çekim gücü olarak, büyük önem taşır (Doğanay, 2001: 42). Bu şekliyle iklim, turistik çekim bölgelerini hazırlayan faktörler arasında önemli bir yere sahiptir (Özgüç, 1998: 48). Aynı zamanda iklim; turizmin türünü, etkinliklerini, turizm sezonu ve süresini belirleyen en önemli faktörlerdendir. Nitekim turistlerin ziyaret ettikleri yerlerdeki iklim şartları, seyahat ve konaklamada oldukça etkin rol oynamaktadır. Başta; sıcaklık, yağış, nem, rüzgâr, güneşlenme süresi gibi iklim unsurları, turistik mevsimin uzunluğunu, turizm türüne göre değiştirmektedir (Emekli, 1998: 54).

Gerçekten de turistler için tatillerini iyi geçirebilmek için, tatil destinasyonundaki iklim koşullarındaki fiziksel rahatlık çok önemlidir. Öyle ki, ister aktif isterse de pasif olsun, tatil süresince yapmayı planladıkları rekreasyon faaliyetlerini de rahatsızlık duymadan gerçekleştirebilmelidirler. Kısaca iklim, bir tatil destinasyonu için başlı başına bir çekicilik oluşturabilmektedir (Özgüç, 1998, s.46).

Başka bir anlatımla, turizmde iklimin önemli rolü bulunmaktadır. Turizm, iklim tür ve hava koşulları birbirleri ile farklı şekillerde ilişkili küresel ve yerel ölçekte önemli olan parametrelerdir. Boş vakit geçirmek için iklime uygun nasıl bir planlama

yapılacağı bilinmesi çok önemlidir. Herhangi bir turist bölgeye seyahat etmeden önce hava koşulları bilmek istemektedir. Basın-yayın ve internet ortamından elde edilen iklim bilgileri seyahatleri planlamada büyük önem taşır. Bu bağlamda sıcaklık, yağış, nem, rüzgâr, güneşlenme süresi gibi iklim unsurları turistlerin faaliyetlerini de etkilemektedir. Bu yüzden, bir yerde belirli bir turizm türünün geliştirilmesi isteniyorsa, mutlaka iklim şartlarının göz önünde bulundurulması gerekir (Emekli, 1998: 73-74).

Maku bölgesinin İklim elemanları analiz edildiğinde sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle yerel özellikler taşıdığı görülmektedir. Araştırma sahasında hüküm süren ve yöre insanının hayat tarzı üzerinde büyük etkisi olan özellikleri incelenirken çok uzun bir devreyi kapsayan (1985-2010) toplanıp ve iklim şartlarının üzerinde araştırmalar yapılmıştır.

2.2.1. İklim Elemanları

2.2.1.1. Sıcaklık

İklim elemanı olarak sıcaklık, bir taraftan buharlaşma ve yağış durumunu, su ihtiyacı değerlerini tayin ederek, karların erimesine, don olaylarının meydana gelmesine sebep olarak, doğrudan doğruya hidrolojik şartlar üzerinde derin tesirler meydana getirdiği gibi; diğer taraftan atmosferin stabilizesi (kararlılık), insitabilitesi (kararsızlık) ve yağış üzerinde önemli rol oynamaktadır (Erinç, 1957: 15). Bu nedenle gerek fizikî ve gerekse beşerî ve ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olan sıcaklığın durumu ile yıl içindeki gidişini ortaya koyabilmek için, sahadaki Maku istasyonuna ait verilerden yararlanılmıştır.

Bu verilere göre Maku'da yıllık ortalama sıcaklık 5,5°C' dir. Ortalama sıcaklık değerlerine bakıldığında, aylara göre bazı farklılıklar göstermesine rağmen, ortalama sıcaklık Ocak, Şubat, Mart ve Aralık aylarında 0 °C'nin altına düşmektedir. Bu aydan itibaren devamlı artan sıcaklıklar Temmuz ve Ağustos aylarında (17.2 °C) en yüksek seviyesine ulaşır. Ağustostan itibaren ise azalışa geçen sıcaklık değerleri Aralık ayında -4.3 °C'ye kadar düşer (Tablo 2.1, Şekil 2.1).

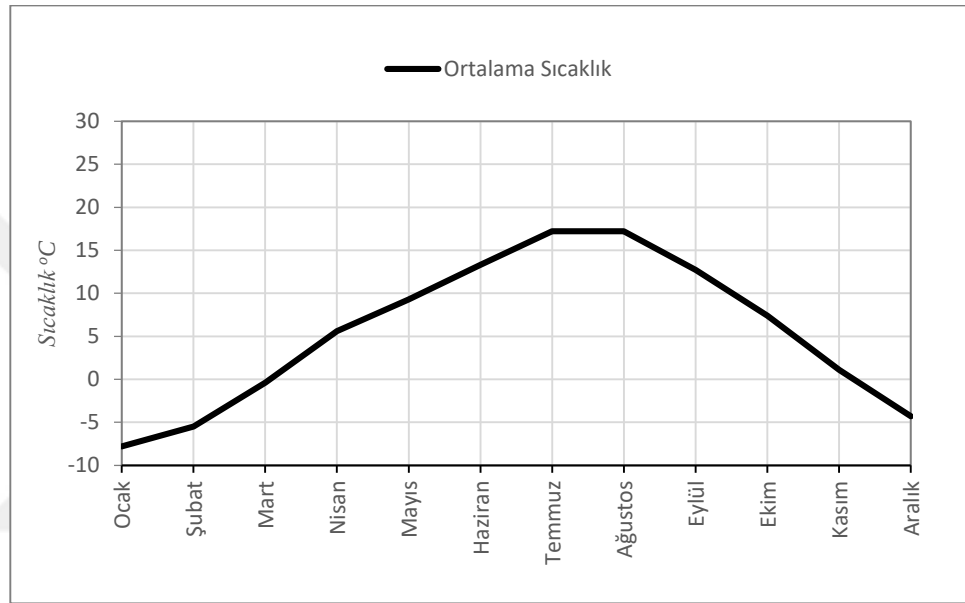
Araştırma sahasında yaz aylarının ortalama sıcaklığı 15.9 °C iken, kış mevsiminin ortalaması -5.8 °C civarındadır. Ayrıca, bu istasyondaki en sıcak ay ile en soğuk ay

ortalamaları arasındaki fark 25.0 °C'dir. Kış aylarında Maku'nun Gerehaç ve Torkan alanlarındaki dağlarda kış turizmi geliştirilebilir.

Tablo 2.1. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Sıcaklık Verilerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ortalama Sıcaklık (°C)	-7.8	-5.5	-0.4	5.6	9.3	13.3	17.2	17.2	12.7	7.4	1.1	-4.3	5.5

Kaynak: Maku Meteoroloji İstasyonu (2015).

Şekil 2.1. Maku İstasyonu'na Ait Sıcaklık Verilerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

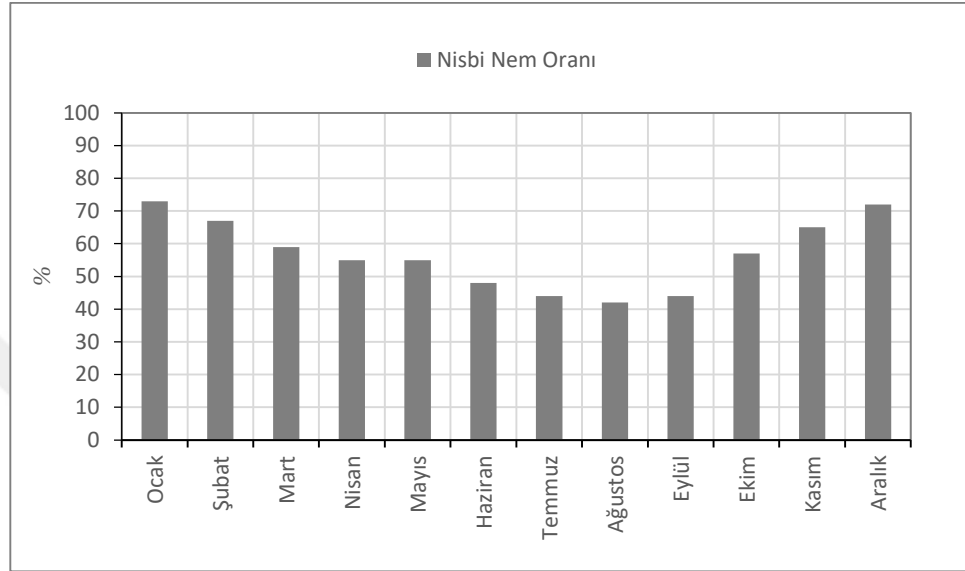
2.2.1.2. Nem ve Bulutluluk

Havadaki su buharı miktarına ve sıcaklık derecesine bağlı olarak değişen nispi nem miktarlarının yıl içindeki seyri incelendiğinde, sahada; nem oranlarının bütün yıl boyunca çok da kararlı bir gidiş gösterdiği görülür (Erinç, 1984: 348). Nitekim bunun sonucunda nispi nem değerleri yıl boyunca minimum yaz aylarına denk geldiği dönemde yaklaşık % 45 oranında, maksimum kış aylarına denk geldiği dönemlerde % 71 değerlerinde olduğu, ortalama nispi nem değerlerinin % 57 olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşılacağı üzere, sıcaklık yükseldikçe nispi nemin düşmesi, azaldıkça ise artması ve aynı zamanda en küçük değerlere yazın ve gündüzün erişilmesi (Erinç, 1984: 349), kuralına uygun şekilde gerçekleşmektedir (Tablo 2.2, Şekil 2.2).

Tablo 2.2. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Nispi Nem Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Nispi Nem (%)	73	67	59	55	55	48	44	42	44	57	65	72	57

Kaynak: Maku Meteoroloji İstasyonu (2015).

Şekil 2.2. Maku'de Ortalama Nispi Nem Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Havanın açık veya bulutlu olması, gün boyunca, ölçülen sıcaklık değerlerini ve güneşlenme süresini etkilemesi bakımından önem arz etmektedir (Tablo 2.3). Bulutluluk, turizm faaliyetlerini yakından ililendiren bir diğer iklim elemanıdır. Birkaç istinai etkinlik dışında insanların turistik aktivitelere daha çok açık günlerde katıldığı dikkate alınırsa bulutluluğun yıl içindeki dağılımı turizm aktiviteleri ile doğrudan ilgilidir (Özgüç, 2007: 45).

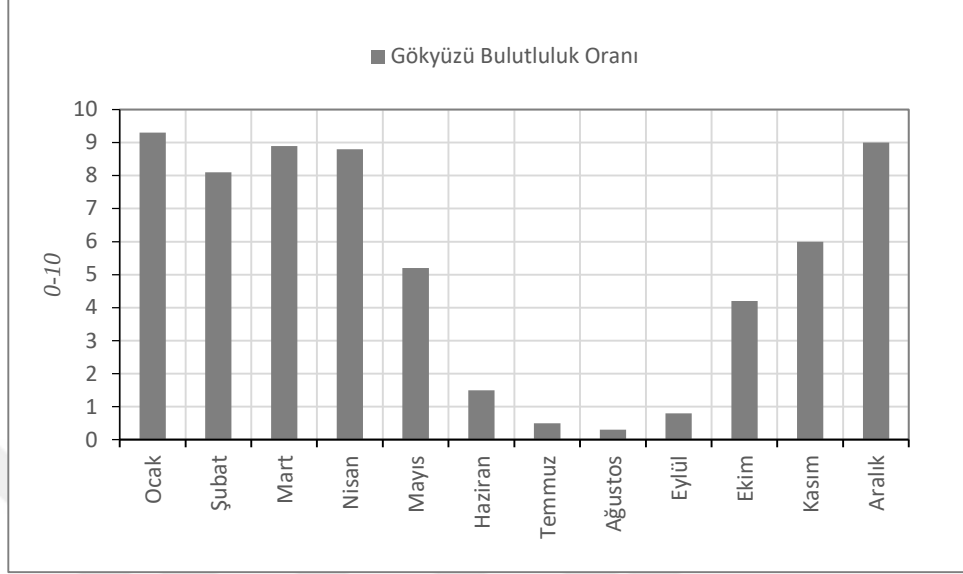
Tablo 2.3. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Bulutluluk Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ortalama Bulutluluk (0-10)	9.3	8.1	8.9	8.8	5.2	1.5	0.5	0.3	0.8	4.2	6.0	9.0	5.2

Kaynak: www.chaharmahalmet.ir (2016).

Tablo.2.3 den de anlaşılacağı üzere Maku bölgesinde en az bulutlu gün sayısı 0.3 gün ile Ağustos ayında yaşanırken en fazla bulutlu gün 9.3 ile Ocak ayında

yaşanmaktadır. Toplam bulutlu gün sayısı ise 62.6 gün kadardır. Kuşkusuz bulutlu gün sayısının yaz aylarında minimum değerlere inmesi, yağışlı gün sayısı ve yağış değerlerinin düşük olması ile paralellik gösterir (Tablo 2.3, Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Bulutluluk Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Maku meteoroloji İstasyonu gözlem sonuçlarına göre, ortalama olarak yılın 180.8 günü açık geçmekte ve en yüksek değere 25.7 gün ile Ağustos ayında erişilmektedir. En düşük değer ise, 7.2 gün ile Nisan ayında görülmektedir (Tablo 2.4, Şekil 2.4). Maksimum açık havalar yaz mevsiminde ve minimum şekilde kış aylarında görülüyor ki açık hava yaz ve ilkbahar mevsimlerinde festivaller için oldukça uygundur.

Tablo 2.4. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Açık Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Açık Günler Sayısı (gün)	10.5	9.7	9.7	7.2	10.9	19.2	24.6	25.7	23.5	15.1	13.7	11.0	180.8

Kaynak: www.chaharmahalmet.ir (2016).

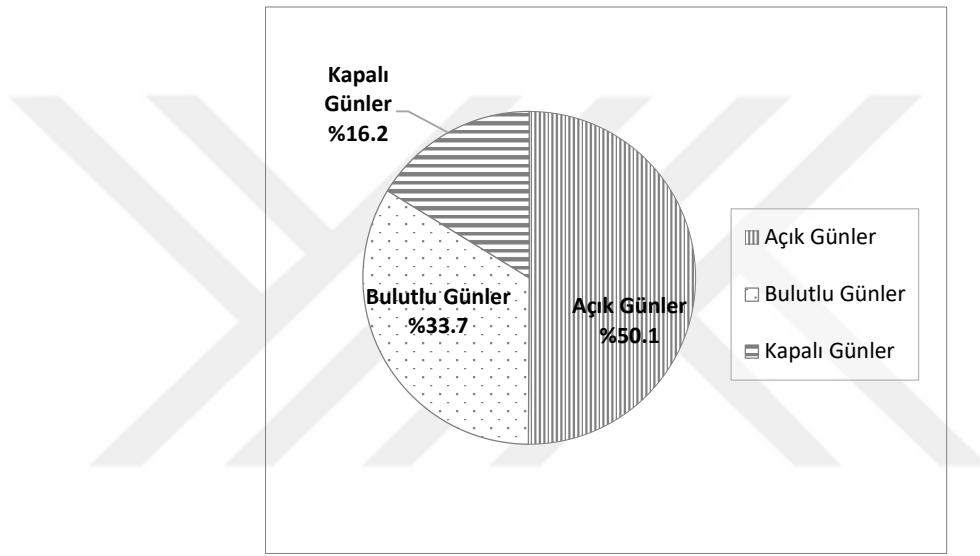
Bulutlu günler 121.6 gün ile yıllık dağılımda ikinci sırada yer alırken, Mayıs (14.8 gün) en fazla, Ağustos (5.0 gün) en az bulutlu günlerin görüldüğü ayları oluşturur. Maku bölgesinde parçalı bulutlu günler maksimum derecede ilkbahar aylarında ve minimum halde de yaz mevsiminde bulunmaktadır (Tablo 2.5, Şekil 2.5). Bölgede

seyahat için ilkbahar ve yaz ayları en iyi mevsimlerdir. Maku’de yılın 62.6 günü ise kapalı günleri oluşturmaktadır.

Tablo 2.5. Maku Meteoroloji İstasyonu’na Ait Açık Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Açık Günler Sayısı (gün)	11.2	10.2	12.4	14.0	14.8	9.3	5.9	5.0	5.7	11.7	10.3	11.0	121.6

Kaynak: www.chaharmahalmet.ir

Şekil 2.4. Maku Meteoroloji İstasyonu’na Ait Açık Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

2.2.1.3. Güneşlenme Durumu

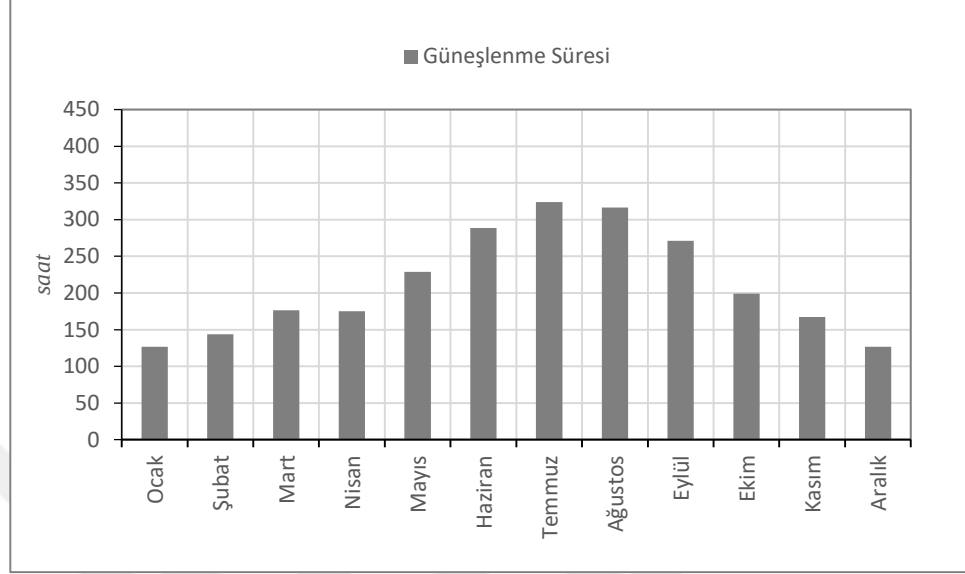
Güneşlenme süresi birçok turistik ve rekreasyonel faaliyetler açısından önemlidir. Maku bölgesinin ortalama günlük güneşlenme süresi 7 saat 05 dakikadır ve bu verilere göre yıllık güneşleme süresi 2544,2 saati bulmaktadır.

Tablo 2.6. Maku Bölgesinin Aylık Toplam Güneşlenme Süresinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Güneşlenme Süresi (saat)	126.6	143.6	176.6	175.2	228.8	288.6	323.8	316.6	271.2	199.3	167.3	126.6	2544.2

Kaynak: Maku Meteoroloji İstasyonu (2016).

Güneşlenme süresi kış mevsiminde minimum değerler göstermekte olup, ilkbahar aylarıyla birlikte yükselişe geçmekte ve yaz maksimumuna ulaşmaktadır. Sonbaharda ise tekrar düşüşe geçmektedir (Tablo 2.6, Şekil 2.6)

Şekil 2.5. Maku Bölgesinin Aylık Toplam Güneşlenme Süresinin Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

2.2.1.4. Yağış

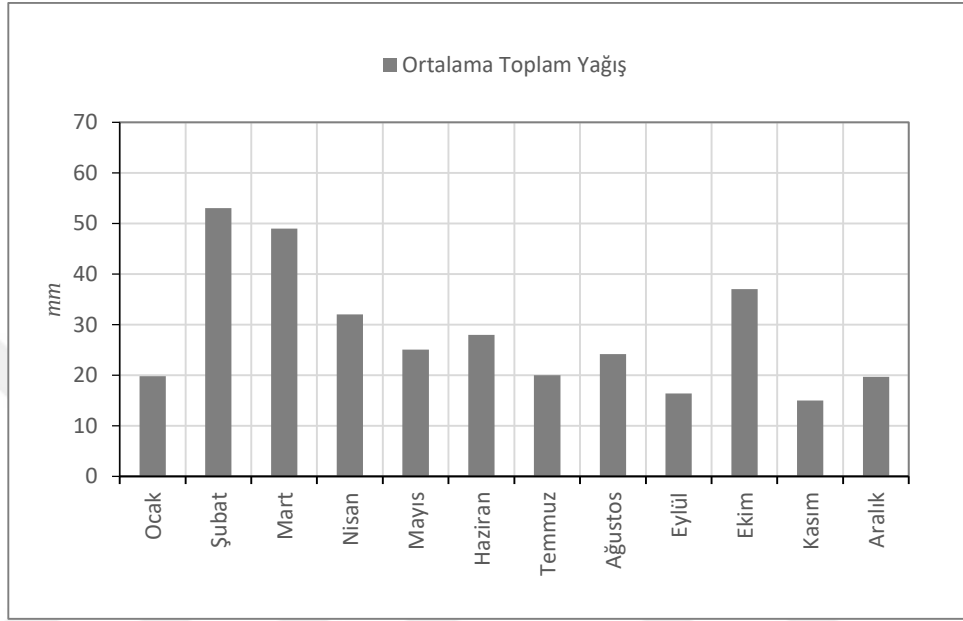
Yağış durumu incelendiğinde uzunca bir dönemin (1985-2010) rasat sonuçlarına göre Maku bölgesinin yıllık ortalama yağış miktarı 339.2 mm olarak tespit edilmiştir. Maku bölgesinin yağış özellikleri üzerinde yükselti ve topoğrafya şartlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu istasyonun verilerine göre en yüksek yağış miktarı 53.0 ile Şubat ayında görülürken en az yağış 15.0 mm ile Kasım ayında düşmektedir (Tablo 2.7, Şekil 2.7). Sahada özellikle ilkbahar aylarında bol miktarda yağış görülür. Buna karşılık yaz ve kış aylarında yağış miktarı azalmaktadır.

Tablo 2.7. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağış Miktarının Aylara Göre Dağılımı (1985-2010).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Yağış Miktarı (mm)	19.8	53.0	49.0	32	25.1	28.0	20.0	24.2	16.4	37.0	15.0	19.7	339.2

Kaynak: Maku Meteoroloji İstasyonu (2015).

Yağışın mevsimlere göre dağılışı incelendiğinde, her mevsim yağış görülmesine rağmen en fazla yağış % 106.1 (31.3 mm) ile ilkbahar mevsiminde, en az yağış ise % 20.1 (68.0 mm) ile sonbahar mevsiminde düşmektedir. İkinci en yüksek yağış ise % 27.3 (92.5 mm) ile kış iken, bunu % 21.3 (72.2) ile yaz takip etmektedir (Tablo 2.9, Şekil 2.8).

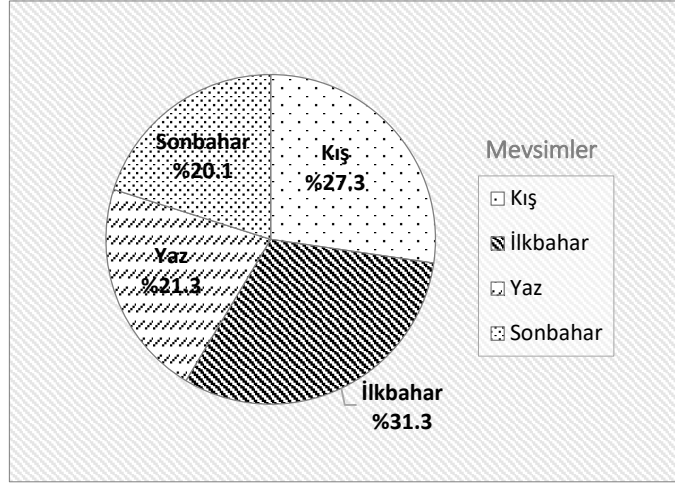
Şekil 2.6. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağışın Aylara Göre Dağılışı (1960-2015).

Tablo 2.8. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1985-2010).

Mevsimler	Yağış Miktarı (mm)	%'si
Kış	92.5	27.3
İlkbahar	106.1	31.3
Yaz	72.2	21.3
Sonbahar	68.0	20.1
Toplam	338.8	100.0

Kaynak: Maku Meteoroloji İstasyonu (2015).

Maku bölgesinde bazı dönemlerde yağışların ortalamaların üzerinde, nehirlerin taşkınları yapmasına ve sel felaketlerinin yaşanmasına neden olmaktadır (Fotoğraf 2.2).

Şekil 2.7. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1960-2015).

Fotoğraf 2.2. Maku'nun Sebed dağına yağın yağıştan sonra oluşan selden (2008-Nisan) Bir Görüntü.

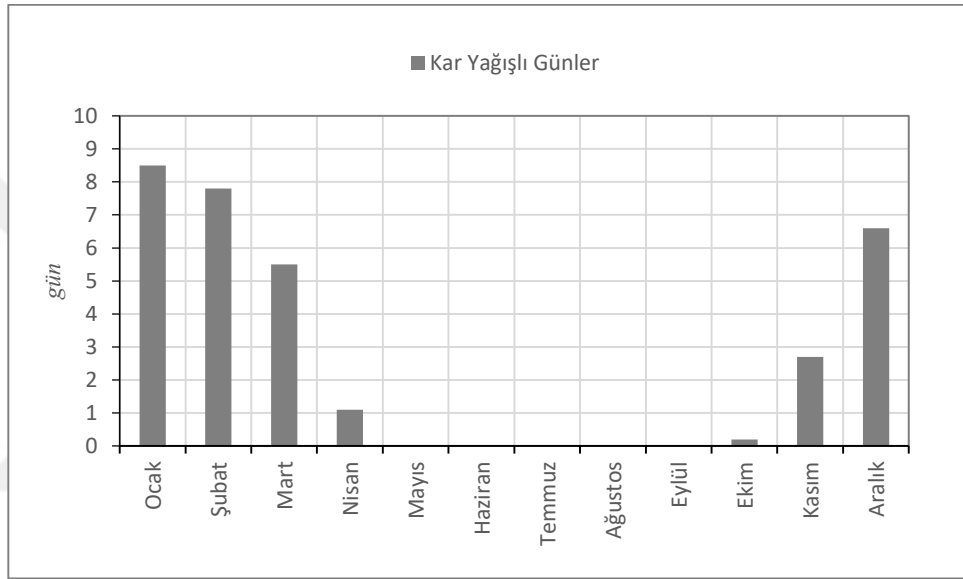
Ekim ayından itibaren sıcaklıkların azalmasıyla yağışlar, çoğunlukla yağmur olmakla birlikte kar şeklinde de düşmeye başlamakta ve kar yağışı Nisan dahil olmak üzere az da olsa devam etmektedir. En fazla kar 8.5 gün ile Ocak ayında görülürken, bu ayı 7.8 gün ile Şubat. 6.6 gün ile Aralık ve 5.5 gün ile Mart ayları takip etmektedir.

Nisan Ekim ve Kasım aylarında ise kar yağışlı gün sayıları oldukça düşük değerler göstermektedir (Tablo 2.9, Şekil 2.9).

Tablo 2.9. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Kar Yağışlı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1985-2015).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Kar Yağışlı Günler (gün)	8.5	7.8	5.5	1.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	2.7	6.6	32.4

Kaynak: Maku Meteoroloji İstasyonu (2015).

Şekil 2.8. Maku Meteoroloji İstasyonu'na Ait Ortalama Kar Yağışlı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1985-2015).

2.1.3. HİDROGRAFYA - TURİZM İLİŞKİSİ

Deniz, göl, akarsu, baraj, şifalı su, sıcak su gibi hidrografik kaynakların turizmde kullanılması günümüz turizminin en önemli özelliklerindendir. Bu da, su kaynaklarının başlı başına büyük bir rekreasyonel çekicilik olduğunu göstermektedir. Bu da, kamp kurmaya elverişli alanlarda olta balıkçılığı, tekne gezileri, kano ve rafting gibi nehir etkinlikleri, piknik alanları, su sporları ve yarışmaları gibi etkinliklerin geliştirilmesi, turizmin çekiciliklerini arttırmaktadır. Her geçen yıl, bunlara yönelik turizm faaliyetlerinin artarak devam etmesi de bunu göstermektedir. Başka bir deyişle, turistik faaliyetlerin hızlı gelişme gösterdiği alanlar, su kaynaklarının bol bulunduğu yerlerdir (Zaman, 2012:73). Turistik cazibesi yüksek olan maku'deki su kaynaklarını; doğal ve

baraj gölleri, şifalı sular ve akarsular oluşturur. Bu bağlamda maku bölgesi göl ve akarsular bakımından önemli potansiyele sahiptir.

Maku bölgesindeki su kaynaklarının başlıcalarını; Sarısu nehri, Zengibar (Zengimar) Nehri, Karasu nehri ve Aras nehri olmak üzere çok sayıda akarsu ile Volkanik bir lav setti gölü olan Kini Kör gölü ile Boralan gölü, Kara Bolag Gölü, Yarım Kaya Gölü, Pir Ahmet Kendi Gölü ve Han Gölü (Fotoğraf 2.3) oluşturur.

Fotoğraf 2.3. Han Gölü'nden bir görünüş.

Maku bölgesindeki doğal ve baraj **göllerinde**; sportif olta balıkçılığı, yüzme, su kayağı, yelken ve kürek çekme, balık avlama **akarsular** da ise; kano, rafting, olta balıkçılığı gibi aktiviteler, gerekli düzenlemeler yapılmak koşuluyla gerçekleştirilebilir. Ayrıca göl çevreleri, suya dayalı olmayan aktivitelerden doğa yürüyüşü, fotoğrafçılık, bisiklet gezintileri, kampçılık, manzara seyretme, avcılık, yaban hayatı ve kuş gözlemciliği gibi etkinlikler için de değerlendirilebilir.

Turizm ile alakalı su kaynaklarından bir diğerini de ilin değişik yerlerinde bulunan ve *şifalı sular* olarak bilinen maden suları oluşturur. Bazı hastalıklara iyi geldiği belirtilen bu kaynaklar aynı zamanda birer turistik çekiciliktir. Sağlık turizmi ile ilgili şifalı su kaynakları, daha çok yerli halk tarafından gününbirlik veya hafta sonlarında kullanılmaktadır. Maku bölgesinde bu kaynakların bazılarını; Zeysu Maden suyu, Hacı

bulagi Maden içme su Gozlu suyu içme Maden suyu, Bahcacık suyu, Galacık suyu, Garahaç suyu, Turyan şifa suyu, Ağbulag içme Maden suyu ve yüzlerce başka içme sular ki bunların pek çoğu yaylalarda ve yaz köylerinde bulunmaktadır. Bu içme suların çoğu şifali sulardılar. Örneğin; Zey suyu böbrek hastalarına şifa olarak kullanılmaktadır. Maku bölgesinin değişik yerlerine dağılmış olan ve pek çok hastalığa iyi geldiği belirtilen bu şifalı sulardan, *sağlık turizmi* bakımından faydalanmak mümkündür. Bu bağlamda değerlendirecek diğer su kaynaklarını Maku şehrinden 27 km. güneydoğusunda bulunan Şot sıcak suyu, Maku kentinin 15 km. batısındaki Başkent sıcak suyu ve Zavye Sofla sıcak suyu oluşturur.

2.4. BİTKİ ÖRTÜSÜ - TURİZM İLİŞKİSİ

Tarihsel süreç, toplumlara farklı kimlikler kazandırmada baş döndüren oyunlar oynuyor. İnsanoğlu kimi zaman kentli, kimi zaman köylü oldu. İster köylü, ister kentli olsun yararlandığı en temel kaynakları doğal varlıklar, bunların içinde de toprak, su ve hiç şüphesiz bitkiler oluşturdu. Kah göçebe hayat, kah yerleşik yaşam, insanoğlunun bitkilerle diyalogunda önem açısından hiçbir gerileme yaratmadı. Bitkiler besin, yapacak, yakacak, giyim-kuşam ilaç hammadesi olmak üzere sayısız alanda yaşamımızın vazgeçilmez başvuru kaynağı oldu. Göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçerken toplu halde yaşamaya başladık. Dolayısıyla bitkiler de her alanda duyduğumuz ihtiyaçlar nedeniyle daha fazla toplar olduk. Sanayi devriminde sonra ise kapitalist dünyanın en fazla tükettiği değer yine doğal bitkiler oldu. Ormanlar sanayinin en önemli hammadesi haline geldi. Kentsel yerleşmeler ve sanayi alanları tüm dünyada daha fazla doğal alanın ve doğal bitki türünün neslinin tehlikeye düşmesine neden oldu ve hala bu süreç devam ediyor. Hiç şüphe yok ki bu süreç kentli insanı doğadan kopardı ve giderek kentlerin yükselen ve saflarını sıklaştıran binaları arasında daha az mutluluk tatmaya başladık. Sevindirici gelişme olarak bu yüzyılın son yılında yine bitkiler imdadımıza yetişti. Yerel kültür ve doğal değerleri koruyarak yapılan bir turizm kavramı olarak doğan ekoturizm bitkilerin de bir turizm markası olduğunu gösterdi. Gül, lale, nilüfer, gibi bir çıpıda sayılan bitkiler medeniyetlerin, barışın, aşkın, kültürlerin, tıbbın, musikinin, edebiyatın gelişimine ve yükselişinin birer sembolü idi (Ebolfeth Solari, Segon Edisu, 2005: 10).

Bitki örtüsünün mevcudiyeti, sıklığı, dağılışı yanında ormanlar, turistik bölgelerde ve onların çevrelerinde peyzajın görsel kalitesini belirleyen önemli unsurlardandır. Bitki örtüsü zenginliği, yörelerin veya bölgelerin turizm çekiciliğini artırmada önemli doğal kaynaklar arasında yer alırlar. Diğer taraftan eşine az rastlanan bitki ve ağaç türleri yanında anıt ağaçlar veya bunlardan oluşan ormanlar bazı turistler için ayrı bir önem taşır (Zaman. 2012: 79-80). Bu bağlamda, Maku Bölgesinin 397,632 hektar yüzölçümünün % 71.7'si 31 farklı vejetasyona sahiptir.

Maku, bitki zenginliği konusunda İran'ın önemli bölgelerinin başında gelmektedir (Fotoğraf 2.4, 2.5). Özellikle dağ stebi ve alpin flora açısından eşsiz bir bölge özelliği taşımaktadır. Maku kenti ve yakın çevresini kuşatan Sebed, Çirçin, Morst Dağı ve Turkan dağları bu bakımdan önemlidir. Bu alanlar yüzyıllarca sadece çayır ve mera olarak değerlendirilmişti. Ancak son yıllarda kısmen kış turizmine yönelik olarak da yaralanılan alanlar haline gelmişlerdir. Bitki çeşitliliği bakımında zengin olan bu alanlar aynı zamanda trekking imkanı da sunan ve bu bakımdan ilkbahardan sonbahara kadar çeşitli manzara güzelliklerine de sahiptir.

Fotoğraf 2.4. Maku Bölgesinin doğal çekiciliklerden bitki örtüsü ve akarsu görüntüsü (ilkbahar -2014).

Maku bölgesinde bu önemli bitkiler ki derman ve çoğu hastalıkların ilacıdır kısaca onları isimlendirmek Botanik turizminin zenginlikleri olarak sıralayabiliriz (Fotoğraf

2.5). Pek çok hastalığın ilacı ve aynı zamanda da sağlık turizmi ile botanik turizmine hizmet sunan bu bitkiler arasında; Auysn- Üzerlik (Peganum harmala) – Sarı papatya, Civanperçemi – Oxalis – Sisymbrium - İrio - Gülhatmi – Meyankökü – Acıbayan – Tatlı bayan – Suturesi – Hodan - Geviz – Isırgan – Keşniz – kırmızı gül -Na na - Evelik – Ağı pancar – Yarpız - Deve dabanı – Işkın – Missöğüt – Çaşır – Çiriş – Çoban kibriti - Kuş burnu - Dağı karpızı - Gazayağı - Alfa alfa ve ters lale vd. yaygın olarak bulunmaktadır. Bu özelliği ile Maku bölgesi bitki kaynaklara göre batı Azerbaycan ilinin birinci sırasında yer almaktadır.

Fotoğraf 2.5. Bölge bitkilerinden ters lale ve gelincikler – 2016 ilkbahar

2.5. TOPRAK ÖRTÜSÜ - TURİZM İLİŞKİSİ

Maku bölgesi toprakları çoğunlukla II. ve III. Sınıf arazilerden oluşmaktadır. Tarım toprakların % 83'ünde şiddetli kuraklık söz konusu olup, sulanmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak günümüz itibariyle bu toprakların sadece %17'si sulanabilmektedir. Bununda % 11 sulamaya tam olarak uygun iken, % 6'sında bir takım olumsuzluklar söz konusudur. Başka bir ifade ile Maku bölgesi tarım alanlarının çok az bir bölümü sulamaya elverişlidir veya sulama imkânı sahiptir.

Maku bölgesi sınırları içerisinde değişik toprak tiplerinin görülmesi, iklim özelliklerinin yanı sıra yükselti kuşaklarına da bağlı olarak farklı bitki örtüsünün yanı sıra tarımsal bitkilerin de çeşitlenmesini mümkün kılmıştır. Bu da, turizm ve turistler için önemli olan yeşil bir çevrenin yılın tamamında olmasa bile belli bir dönemde ortaya çıkmasına etki eden unsurlardan birini oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle, değişik kültür bitkilerinin yetiştirilmesi ile *kırsal turizm ve çiftlik turizmine* de dolaylı yoldan da olsa katkı sağlamaktadır. Yine il de çıplak kayalık alanların çok fazla yer kaplamamış olması

da bu görüntünün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kaldı ki, çıplak kayalık alanların bir kısmının tırmanılmaya uygun oluşu, bu alanlarda *kaya tırmanışı* şeklindeki turizm aktivitesinin gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır. Böylece, görsellik yönünden farklı manzaralar ortaya çıkmasında toprak çeşitlerinin de önemi bulunmaktadır.

2.6. BEŞERİ COĞRAFYA ŞARTLARI – TURİZM İLİŞKİSİ

2.6.1. Yerleşme – Turizm İlişkisi

2.6.1.1 Tarihsel Sürecin Turizme Etkisi

Yerleşmenin adı, İslâm öncesi kaynaklarında Şâvârşân olarak bilinen şehrin bugünkü adının aslında Mâhkûh olduğu ve “Medler Dağı” anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Hamdullah el-Müstevfî ise şehrin ismini Mâkûye şeklinde zikreder (Kurtuluş, 2003: 458).

Ermeni kaynaklarına göre ise Maku, aslında *Maki* ya da *Meki* yani koyunların bulunduğu yer anlamına gelmektedir. Bir diğer rivayette, Yakut Hamu’na göre ise, Zerdüştî din adamlarının yaşadığı yer Mengüç’ten gelmektedir ve zamanla Maku olmuştur. Rus araştırmacı **Minorosky** ise *Mah* (ay) ve *Kuh* (dağ) kelimelerinden türemiş olduğunu belirtmektedir. Mah(ay) ve kuh (nerede) *ay nerede* şeklinde de Farsça ifade edilmektedir. Bir diğer rivayete göre *Mat’ların Dağı* anlamında kullanılmıştır (www.mimdup.org).

Urartu ya da Khaliter dönemlerinde yerleşmeler başlamıştır. Ancak Senger köyünde (Maku ve Bazergan arasında) Çirkendi Yayla köyünde, Çaybasar ve Deliktaş Çeşmesi ve Şediaras Poldeşt kenarında çivi yazılarına da rastlanmıştır (www.mimdap.org). Bu yazılar Alman arkeologlar tarafından Bazergan ve Karabestam çevresindeki kazılarda bulunmuştur (Fotoğraf 2.5).

Rus sanat tarihçisi B.B. Piotrovsky ve ermeni Musa Khorn civarda buldukları sikkelerinde Urartular döneminden bir kalıntı olduğunu ortaya koymuştur. Urartulara ait olan önemli bir kent olan Rosa, Karabestam kentine oldukça yakındır ve bu sanat tarihçilerinin iddiasını güçlendirmektedir. Urartu döneminden sonra bu bölge ve Urartuların sahip olduğu diğer topraklar Ermeniler tarafından ele geçirildi. Bölgedeki kiliseler Ermeni dönemine aittir. Özellikle Tatavus kilisesi ve Artazya Kenti harabeleri,

Artaz Varaşkavan, Dambat Nahiyesi ve Armavir Aras nehrinin kenarı Ermenilerin eline 694 Şemsi yılında Eşghaf Zakarya ve kardeşi Petris siyasi ve dini olarak Arpaz hükümetini ele aldı ve çok büyük paralar harcayarak Maku Kalesi ile birlikte inşa ettiler. Zengimar nehri üzerinde 4 adet köprü yapmışlardır. Bu kalede Ermeni hükümdarları yaklaşık yüz yıl hükümlerini sürdürmüşlerdir. 785 Şemsi yılında, Timur'dan sonra Karakoyunların eline geçmiştir. Karakoyunlular kendi içlerinde sürekli çatışmalar vardı. Ta ki Safavi Döneminde Şah İsmail birkaç savaş sonunda, Mirza Murt Sultan ve Mirza Alven Akkoynlu Döneminde onları ortadan kaldırdı ve Safevi Dönemine geçişi başlattı. Safevilerden sonra Zen ve Bayat kabillerinin içinde bulunduğu Gacar hükümeti yaşamıştır (www.mimnap.org).

Fotoğraf 2.6. Alman Arkeologlar Tarafından Bestam Şehrinde Bulunan Ketibe/Kitabe.

Çok eski bir iskân bölgesinde yer alan Mâkû'nun ilk defa Sâsânî döneminde adı geçer. Bölgede bulunan birçok Ermeni kalıntısı da şehrin o dönem tarihindeki önemini gösterir. Buna rağmen İslâm tarihçi ve coğrafyacılarının çoğu şehirden hiç bahsetmez; sadece Müstevfi Nahcivan'a bağlı yerleşim merkezleri arasında adını sayar. Mâkû halkı, bölgenin müslümanlarca fethinden sonra da uzun süre Hıristiyanlığa olan bağlılığını devam ettirmiştir. Timur zamanında şehir onunla anlaşma yapan bir hıristiyan prensi

tarafından yönetiliyordu. Bu dönemde prensin bir oğlu Semerkant sarayına götürülmüş ve orada müslüman olmuştur (Kurtuluş, 2003: 459).1406'da Mâku Karakoyunlular'ın eline geçti, bu tarihten itibaren halkının Müslümanlığı kabul etmesi ve Türkleşmesi hız kazandı. 1574 yılında Osmanlı Devleti, Mahmûdî Kürt kabilesi reisi İvaz Bey'i Mâkû'yu İranlılar'dan alıp burada bir kale yapmakla görevlendirdi. Osmanlı döneminde özellikle bu kalenin bölgede cereyan eden olaylarda önemli bir yeri olmuştur. İvaz Bey'in ocaklığına verilen Mâkû'ya 1605'te Safevî Şahı I. Abbas saldırdıysa da kabilenin malını ve mülkünü yağmalamasına rağmen kale-yi alamadı. 1639 yılında IV. Murad, Mahmûdî beyini görevinden azletti ve Vezir Kara Mustafa Paşa aracılığıyla Kasrîşîrin Antlaşması çerçevesinde Safevîler'den bölgede bulunan Kotur Kalesi'yle birlikte Mâkû Kalesi'nin de yıkılmasını istedi. Her ne kadar kaleler yıkıldıysa da Kotur ve Mâkû, IV. Murad'ın ölümünden sonra İranlılar tarafından tekrar işgal edildi. Kalelerin yıkılma sebebinin her iki devletin de huzurunu kaçıran Kürt isyancılara sığınaklık yapması olduğu tahmin edilmektedir (Kurtuluş, 2003: 458, 459).

Zend ve Kaçar hânedanları döneminde Dünbüllü aşiretinin elinde kaldığı sanılan Mâkû, 1747'den itibaren Bayat aşiretinin bir kolundan gelen hanların başşehri oldu. Nâdir Şah'ın hizmetinde bulunan hânedanın kurucusu Ahmed Sultan, onun 20 Haziran 1747 tarihinde öldürülmesi üzerine karargâhta çıkan karışıklık ve yağmalama sırasında dul kalan eşlerinden birini ve hazinesinin bir kısmını alarak Mâkû'ya gidip yerleşti. Ahmed Sultan'ın ve oğlu Hüseyin Han'ın hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Hüseyin Han'ın oğlu Ali Han nüfuzlu biri olarak tanınır. Ali Han, özellikle Kırım savaşı sırasında (1853-1856) izlediği tarafsızlık politikasıyla hanlığını büyük devletlerarasında ezilmekten korudu. Oğlu Teymur Paşa Han da babası gibi davrandı ve bunun büyük faydasını gördü. Bu arada bölgede çıkan bir isyanı da bastırdı; onu kurtarıcı kabul eden Azerbaycan halkı tarafından kendisine "Mâkû padişahı" unvanı verildi. Ondan sonra başa geçen oğlu Murtazâ Kulı Han, genişleme politikası izleyince I. Dünya Savaşı'nın başlarında Ruslar tarafından Tiflis'e sürgüne gönderildi. 1917'de Bolşevik İhtilâli'nin çıkmasıyla Azerbaycan'daki Rus kuvvetlerinin dağılması üzerine geri döndüyse de 1923'te İran'da tahtı ele geçiren Rızâ Şah Pehlevî tarafından tutuklandı ve götürüldüğü Tebriz'de öldü. Mâkû merkezden gönderilen valilerce yönetilen Mâkû, İran'ın bir vilâyeti haline geldi (Kurtuluş, 2003: 459).

Günümüzde Mâkû, İran'ın idarî bölümlerinden Batı Azerbaycan ustânı içinde yer alan ve kendi adını taşıyan bir şehristanın merkezidir. Halkının çoğunluğunu Bayat ve Pörnek başta olmak üzere çeşitli Türkmen aşiretleri oluşturur. Türkiye'nin Gürbulak sınır kapısından çıkıp Tebriz'e yönelen karayolu üzerindeki Mâkû, İran'ın ilk önemli merkezidir (Kurtuluş, 2003: 459).

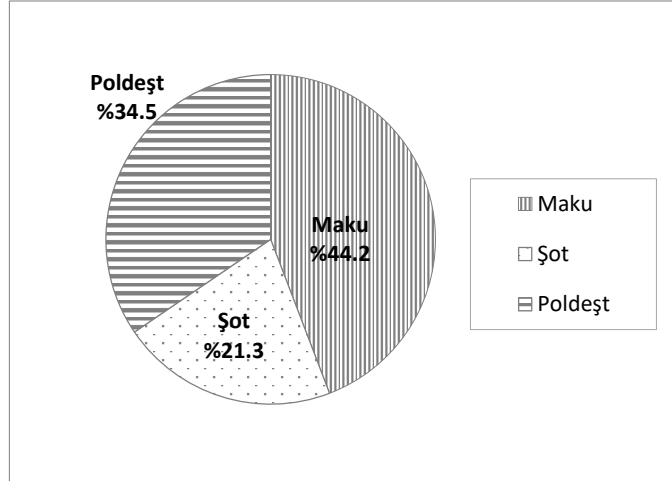
Maku bölgesinde, fonksiyonel özellikleri birbirinden farklı yerleşme şekilleri vardır. Bunları, *şehir* (Maku, Şot, Poldeşt) yerleşmeleri ile kır ve şehir yerleşmeleri arasında geçiş özelliği gösteren *kasaba* (Bazargan, Mergenler) yerleşmeleri oluşturur. Diğer tip yerleşme şekli ise, tarıma dayanan bir ekonomik faaliyetin hâkim olduğu genelde toplu ve kısmende gevşek yerleşme şeklinin görüldüğü ve devamlı bir yerleşmenin bahis konusu olduğu *köy* yerleşmeleridir. Nitekim Maku bölgesini oluşturan Maku, Şot ve Poldeşt ilçeleri sınırları toplamı 4370 km² olup, bunlar içerisinde en fazla köy Maku (118 köy) sınırları içerisinde bulunmaktadır. Diğer ilçelerden Poldeşt'te 107, Şot'ta ise 91 köy yer almaktadır (Tablo 2.1, Harita 2.1). Bu yerleşme şekillerinden ayrı özelliklere sahip olanları, hayvancılık faaliyetine bağlı olarak ortaya çıkan genelde toplu bir yerleşmenin görüldüğü dönemlik *yayla*, yerleşmeler oluşturur.

Maku bölgesinde ortalama olarak 13.8 km² ye bir yerleşme düşmektedir. Bu yerleşme yoğunluğu alanları ve köy sayısının az veya çok oluşuna göre Şot ilinde 10.2 km²/köy şeklinde, Poldeşt'de 14.1, Maku de ise 16.4 şeklinde değişmektedir (Tablo 2.10).

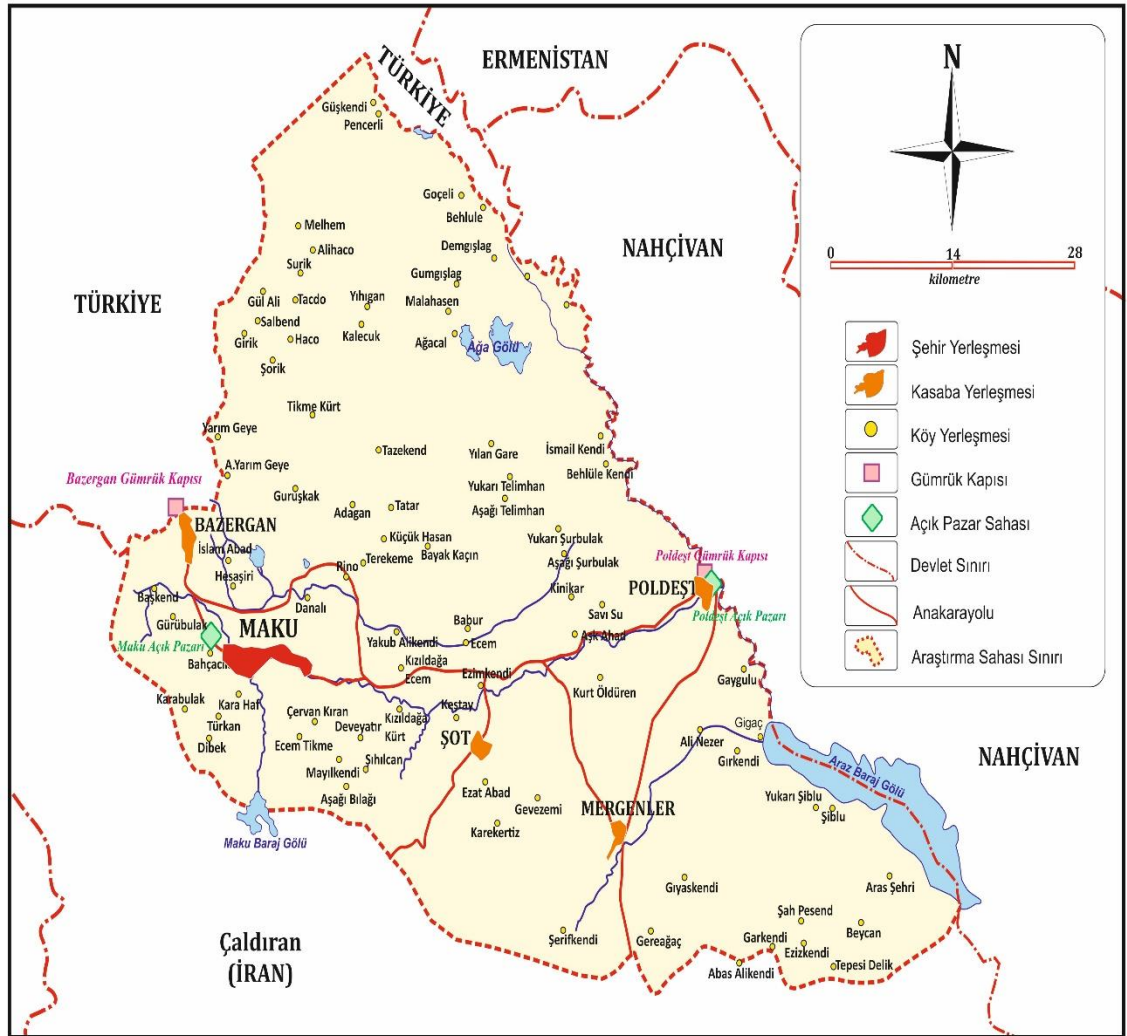
Tablo 2.10.Maku Bölgesi İlçelerinin Yüzölçümü, Köy Sayıları ve Yoğunluğu (2013).

İlçe Adı	Yüzölçümü (km ²)	Köy Sayısı	Yerleşme Yoğunluğu (km ² /köy)
Maku	1931	118	16.4
Şot	931	91	10.2
Poldeşt	1508	107	14.1
Toplam	4370	316	13.8

Kaynak: Batı Azerbaycan ilinin Nüfus Dairesi Müdürlüğü (2013).

Şekil 2.8. Maku Bölgesi Yüzölçümünün İlçelere Göre Dağılımı.

Harita 2.4. Maku Bölgesinin Yerleşme Haritası.

Maku kentinde önemli arkeolojik, tarihi eserler ve kalıntılar bulunmaktadır. Bazı köylerde Ermeni kiliseleri bulunmaktadır. Çok önemli turistik potansiyeli olan bu

eserleri önemlileri arasında; Ta Tavus Kilisesi olarak da bilinen Kara Kilise (Fotoğraf 2.6a), Zor Zor Kilisesi (Fotoğraf 2.6 b), Maku Kalesi, Sur duvarları, burçlar ve yazıtları, Dambat şehri kalıntıları, Gozlu(kozlu/Cevizli) harabeleri, Karakoyunlu Kalesi, Avacık'da Pir Ahmet Kendi (Köyü) Kümbeti, Beşgüz Köprüsü (Fotoğraf 2.6 c) ve Makuda Safavi hamamı (Fotoğraf 2.6 d) bulunmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere, eski bir yerleşme yeri olan Maku, geliştirilebilecek turizm bakımından tarihi geçmişi ile önemli bir yere sahiptir. Çünkü herhangi bir yerleşme, ne kadar eski ve ne kadar çok sayıda uygarlığa hizmet etmişse tarihi eserler bakımından zengin olup, turizm bakımından da o derece önemlidir.

Fotoğraf 2.7. Maku ve çevresindeki tarihi eserlerden görüntüler.

Bir mekân çeşitli dinlere ev sahipliği yaptığı oranda önem kazanır ve bir o kadar da tarihi eserlere sahip olur. Maku'nun çok eski tarihlere inen bir geçmişi ve çok sayıda uygarlığa sahip olması, bu anlamda zengin bir potansiyeli ortaya çıkarmıştır. Böylece,

yerleşme tarihi ile turizm arasında önemli bir bağlantının varlığı söz konusudur. Çünkü, geçmiş medeniyetlerin ve geçmiş çağların yaşayan fiziksel kalıntıları olarak tanımlanan tarihsel kaynaklar veya anıtlar, bulunduğu zamana göre eski olan ve bir zaman aşımını ifade eden kaynaklardır (Özgüç, 1998: 80).

2.6.2. Nüfus-Turizm İlişkisi

2.6.2.1. Nüfusun Gelişimi

Nüfus; *hareket halinde, her an ve durmadan değişen bir olay* şeklinde tarif edilmekle birlikte; ülkelerin kalkınması, dünyadaki etki alanlarını genişletmesi, kültür ve medeniyetlerini yaymaları ile askeri bir güç oluşturmaları bakımından da önemli bir faktördür. Gerçekten de, bütün toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri, onların nüfus miktarlarına ve bu nüfusun sahip olduğu özelliklere bağlıdır (Özgür, 2000: 17).

Coğrafyanın iki temel ögesini oluşturan *insan ve çevre* arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için, doğal çevre özelliklerinin yanı sıra, çevreye uyan ve değişikliğe uğratan toplumların sayısı, dağılışı, hareketleri ve nitelikleri ile kültürel, ekonomik ve teknik seviyelerinin ortaya konulması gereklidir (Tanoğlu, 1969: 23). Bilindiği gibi, ekonomik büyümenin temel unsurlarını; sermaye birikimi, doğal kaynaklar, nüfus, teknoloji ve örgütlenme şeklinde belirtilen beş temel madde oluşturmaktadır. Bunlardan yeniden yapılanma ve kalkınmaya ilişkin planlama çalışmalarının da önemli belirleyicilerinden olan nüfus miktarı, yapısı, cinsiyeti, eğitim durumu, sosyal ve ekonomik nitelikleri, ekonomik kalkınmanın göz ardı edilemeyecek temel unsurları arasında yer alır. Nüfus incelenmeden, sosyal ve ekonomik sorunlara isabetli teşhis, kaynak ve çözüm yolları bulmak mümkün değildir (Tandoğan, 1998: 2).

Bu bağlamda da, nüfus – turizm ilişkisini ortaya kayabilmek için, ilin Batı Azerbaycanın nüfusunun seyri yanısıra nüfus miktarı, yapısı, cinsiyeti, eğitim durumu, sosyal ve ekonomik niteliklerinin bilinmesi ve onun Maku Serbest ticari ve sanayi Bölgesiyle kıyaslanması gerekmektedir.

Batı Azerbaycan İlinin sayım yıllarına göre nüfusu gözden geçirildiğinde, nüfus artışının düzenli olmadığı ve devreden devreye önemli farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle sayım dönemleri arasında büyük eşitsizliklerin olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 2.11, Şekil 2.11).

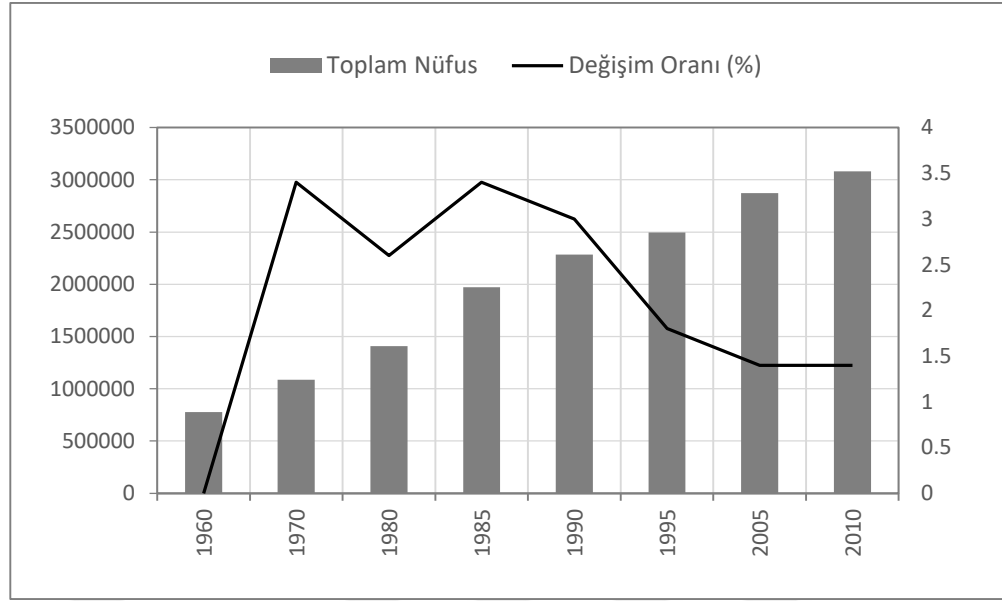
İlin toplam nüfusu, 1960-1970 döneminde 309288 kişi artarak 778.123'ten 1.087.411'e yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, bu devredeki yıllık nüfus artışı, % 3.4 oranında gerçekleşmiştir. 1970-1980 devresinde ise az da olsa artış hızında düşüş yaşanmış olup bu devrede nüfus yıllık % 2.6'lık artışla 1.407.604'e yükselmiştir. Batı Azerbaycan ilinin nüfusu, 1985 yılında 1.971.677'ye, 1990 yılında ise 2.284.208'e ulaşmıştır. Bu yıldan sonrada nüfus artmaya devam etmiştir. Ancak yıllık nüfus artışında önemli ölçüde düşüş yaşanmaya başlamıştır. Nitekim 1990-1995 devresindeki yıllık artış % 1.8'e, 1995-2005 dönemi ile 2005-2010 evresinde % 1.4'e gerilemiştir. 2010 yılı itibariyle Batı Azerbaycan ilinin nüfusu 3.086.576' ya yükselmiştir (Tablo 2.11). Aynı yıl itibariyle nüfusun % 64'ü şehirlerde yaşamaktaydı. Aile büyüklüğü ise 3.7 kadardı.

Tablo 2.11.Sayım Yıllarına Göre Batı Azerbaycan İlinin Nüfusu ve Nüfus Artışları (1960-2010).

Nüfus Tespit Yılı	Toplam Nüfus	Değişim Oranı (%)
1960	778123	
1970	1087411	3.4
1980	1407604	2.6
1985	1971677	3.4
1990	2284208	3.0
1995	2496320	1.8
2005	2873456	1.4
2010	3080576	1.4

Kaynak: Merkez Amar Iran (2010).

Batı Azerbaycan ili sınırları içerisinde bulunan Maku bölgesi nüfusunun (2013 yılı) ilçelere göre dağılımı incelendiğinde en fazla nüfus 88.863 kişi ile Maku ilçesinde bulunmaktadır. Bunu şot (52.519) kişi ile Şot takip etmektedir. Poldeşt ise 42.071 kişi ile en az nüfusun yaşadığı ilçeyi oluşturmaktadır. Aynı yıl itibariyle bölge nüfusunun % 48.1'i şehirlerde, %51.9'u kırsal kesimde yaşamaktaydı. Bu ilçelerden sadece Maku nüfusunun büyük bölümünü şehir nüfusu (% 58.9) oluştururken diğer iki ilçe nüfuslarının çoğunluğunu kırsal nüfus teşkil ediyordu (Tablo 2.12). Bu ilçelerde yaşayan aile sayısı ise 47.172 kadardı. Buna göre Maku bölgesinin ortalama aile büyüklüğü 3.9 civarındadır.

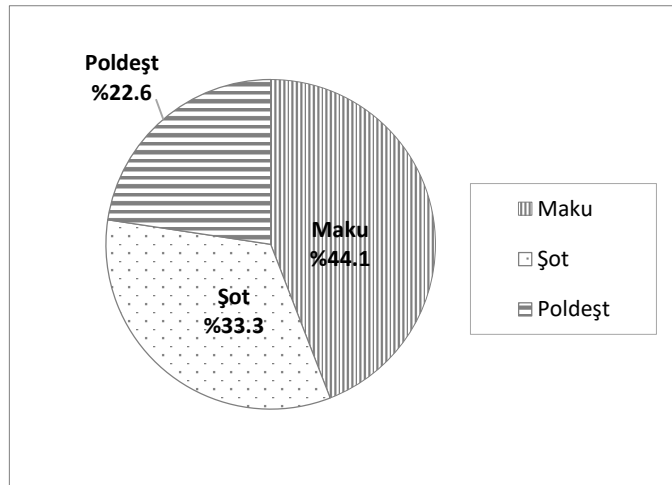

Şekil 2.11. Sayım Yıllarına Göre Batı Azerbaycan İlının Nüfusu ve Nüfus Artışları (1960-2010).

Tablo 2.12. Maku Bölgesi Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2013).

İlçe Adı	Nüfus	Şehir Nüfusu	%'si	Kırsal Nüfus	%'si	Aile Sayısı
Maku	88863	52302	58.9	36561	41.1	22913
Şot	52519	23294	44.4	29225	55.6	13579
Poldeşt	42071	12724	30.2	29347	69.8	10680
Toplam	183453	88320	48.1	95133	51.9	47172

Kaynak: Batı Azerbycan İlının Nüfus İdaresi (2013).

Şekil 2.12. Maku Bölgesi Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2013).

Araştırma sahası nüfusunun bir diğer önemli özelliğini eğitim durumu oluşturmaktadır. Çünkü nüfusun eğitim durumu, toplum kalkınmasının hızını belirleyici bir özellik olarak düşünülmesi gereken bir konudur. Kalkınma unsurları, ancak iyi eğitilmiş bir nüfus kitlesi sayesinde, ortaya çıkarılabilir, harekete geçirilebilir veya yönlendirilebilir. Onun içindir ki, nüfusun eğitim kalitesinin yüksek olması çok önemli bir anlam taşır. Her çağda toplumların gelişmişlik durumu ile bilgiye ve eğitime verilen değer arasında doğru orantı sezilmektedir. Eğitilen, beceri kazandırılan ve bunu üretime dönüştüren toplumlar her dönemde diğer toplumlara nazaran daha ileri seviyelere ulaşmışlardır. Medeniyetlerin temelinde bilgi ve bunun gelecek kuşaklara aktarılması yatmaktadır. Günümüz dünyasında hızla büyüyen ekonomilerin büyük bir bölümünde kaynakların eğitimin niteliğine ayrılması ve eğitimin sosyo-ekonomik gelişmeye altyapı olarak görülmesi boşuna değildir (Özgür, 2000: 92). Bu derece önemli olan nüfusun eğitim düzeyinin belirlenmesinde, özellikle eğitim ve öğretim faaliyetlerinin odaklaştığı kurumların geçmişteki ve günümüzdeki durumunun ortaya konulması gerekmektedir (Köse, 1997: 76).

Bu bağlamda, Batı Azerbaycan ilinin Eğitim Dairesi verilerine göre Maku Bölgesi'nde 2010 yılı itibariyle yaşayan 160663 kişiden altı yaş ve üst yaşlarda eğitim görenlerin sayısı 123.251 kişidir. Başka bir ifade ile toplam nüfus içerisinde eğitim-öğretim hayatına devam edenlerin oran % 76.7 kadardı. Bu oran erkeklerde %84.3, kadınlarda ise % 69.0 civarında idi. İlçelere göre ise en yüksek oran % 79.6 ile Maku'ye aitti. Bu oran Şot'ta % 82.6, Poldeşt'te ise % 82.0 kadardı (Tablo 2.13).

Tablo 2.13. Maku Bölgesinin İlçelere Göre Okur-Yazarlık Durumu (2010).

İlçe	Nüfus Sayı			Eğitim-Öğretime Devam Eden			%’si		
	Erkek Kadın	Erkek	Kadın	Erkek Kadın	Erkek	Kadın	Erkek Kadın	Erkek	Kadın
Maku	77836	39326	38510	61984	33975	28009	79.6	84.4	72.7
Şot	45885	23104	22781	34106	19082	15024	74.3	82.6	78.5
Poldeşt	36942	18695	18247	27161	15321	11840	73.5	82.0	77.7
Toplam	160663	81125	79538	123251	68378	54873	76.7	84.3	69.0

Kaynak: Batı Azerbaycan ilinin Eğitim Dairesi.

Maku Bölgesinde 2013-2014 öğretim yılında üniversiteye devam eden öğrenci sayısı 4729 olup, bunun 240 'ı iki yıllık, 4366'sı lisans ve 123'ü de yüksek lisans öğrenimlerini sürdürüyorlardı. Bu konuda da Maku diğer ilçelerden önde bulunmaktadır (Tablo 2.14).

Tablo 2.14. Maku Bölgesinde İlçelere Göre Üniversiteye Devam Eden Öğrenci Sayısı (2013-2014).

İlçe Adı	İki Yıllık (Lise Üstü)			Lisans			Yüksek Lisans		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplum	Erkek	Kadın
Maku	190	79	111	4079	2479	1600	123	68	55
Şot	17	4	3	158	42	116	-	-	-
Poldeşt	33	11	22	129	42	87	-	-	-
Toplam	240	94	136	4366	2563	1803	123	68	55

Kaynak: Batı Azerbaycan ilinin Eğitim Dairesi.

Bölgenin fizikî ve beşerî coğrafya şartlarının etkisi altında dağılım gösteren nüfus yoğunluğu gözden geçirildiğinde Maku bölgesinde km'ye 42 kişi düşmektedir. İlçelere göre durum incelendiğinde ise en fazla yoğunluk km 'ye 56.4 kişi ile Şot'ta düşmekte bunu sırası ile Maku (46 kişi) ile Poldeşt (27.9 kişi) takip etmektedir. En fazla nüfusa sahip olmasına rağmen Maku'nün yoğunluk değerinin düşük oluşu yüzölçümünün fazla olması ile ilgilidir (Tablo 2.15).

Tablo 2.15. Maku Bölgesinin Nüfus yoğunluğunun İlçelere Göre Durumu (2013).

İlçe Adı	Nüfus	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/ km ²)
Maku	88863	1931	46.0
Şot	52519	931	56.4
Poldeşt	42071	1508	27.9
Toplam	183453	4370	42.0

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı-Maku bölgesi (2013).

Buraya kadar yapılan açıklamalarla Maku bölgesinin nüfus özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu özelliklerin, turizmle yakın ilişkisi söz konusudur. Bu bağlamda, turizm talebini belirleyen faktörler arasında; nüfusun miktarı

yanı sıra cinsiyeti, yaş yapısı, eğitim durumu, aile büyüklüğü ile diğer sosyal ve ekonomik niteliklerini ifade eden demografik yapısı da bulunmaktadır. Örneğin, turizmin gelişmesine katkı sağlayacak miktarda nüfusa sahip olma yanında, nüfusun yaş yapısında genç nüfusun fazla olması turizm bakımından çok önemlidir (Zaman, 2012: 108).

Bu bağlamda, Maku bölgesi yeterince nüfusa sahiptir. Diğer taraftan aktif bir nüfus mevcuttur. Özellikle turizme hizmet edebilecek nüfusun genç ve dinamik olmasının yanında okur-yazarlık ve eğitim seviyesinin yüksek olması, turizme önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim genç ve eğitim durumu yüksek nüfus kitlesinin; yabancılarla daha iyi iletişim kurması, yaşlılara göre eğitime daha uygun bir niteliğinin bulunması yanı sıra okur-yazarlık oranını yüksek olması, geçmişe oranla daha iyi imkânlarda eğitim almış olması, turizm ve diğer yatırımlar konusunda daha girişimci olma durumu ile iletişim araçları sayesinde dünyayı daha iyi tanıyor olması ve hayattan beklentilerinin yüksek olması önemli avantajlar olarak kabul edilebilir. Ayrıca, bu gruptaki nüfusun, yörenin doğal ve beşeri kaynaklarını tanıtmada rehberlik hizmeti vermeye yaş itibarıyla uygun olması yanında doğa turizmi aktivitelerine daha yatkın olabileceği gerçeği de bir başka olumlu yönüdür. Yine genç ve eğitimi yüksek nüfus sayesinde, turizme yönelik yerel ve bölgesel yatırımlara yönelik girişimcilerin sayısı artmakta ve böylece turizm kaynaklarının kullanımı daha verimli olmaktadır. Aynı şekilde, doğal ve turistik kaynaklara bakış açısı da değişmekte ve bunların korunmasına yönelik toplumda yaşayanlar arasında artış görülmektedir (Zaman, 2012: 108).

Diğer taraftan, Maku bölgesi nüfusunun cinsiyet oranlarının birbirine yakın oluşu, turizmde farklı iş kollarında çalışabilecek yeterince kadın ve erkek nüfusun varlığı anlamına gelmektedir. Diğer taraftan insanların yaşam biçimi, kültürleri, becerileri ve ekonomik faaliyetleri de yöreye turist çekmede önemli diğer hususlardır. Bu bakımdan hoşgörülü, misafirperver, sıcakkanlı ve esprili bölge insanı, turizm bakımından çok önemli bir değeri ifade etmektedir (Zaman, 2012: 109).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKU BÖLGESİNİN TURİSTİK KAYNAKLARI VE TURİZM POTANSİYELİ

3.1. DOĞAL ÇEKİCİLİKLER

Doğal çekicilikler günümüz dünyasında turist eğilimlerinin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Ancak, turist çeken doğal çekicilikler insanlar tarafından tahrip edilmemiş, aksine korunmuş olanlardır. Pek çok doğa dostu turistin aradığı, fiziksel aktivite, doğayla baş başa kalmak, yeni yaşam tarzları, macera yaşama, mümkün olduğunca farklı doğal özellikler görebilmedir. Bu insanların bir destinasyonda seyahat amacının önemli bir kısmı doğal değerlerle ilişkilidir.

Bu bağlamda da, özellikle turizm talebini dengelemek ve talep artışını sürekli kılmak için mevcut doğal kaynakları değişik aktiviteler için kullanmak, turizm bakımından daha iyi sonuçlar vermektedir (Zaman, 2012: 147) . Doğal anıtlar veya doğal harikalar olarak adlandırılan yer şekilleri, turizm için iklimle ilişkilidir. Doğal kaynakların turizm talebine katkısı, bunların turizm sektörünce işlenerek sunulmasının derecesine bağlıdır. Doğal kaynaklardan dağlar, kırlar, deniz, akarsular ormanlar, milliparklar, doğal manzaralar vb, turizmde işlenerek, yerli ve yabancı turistlerin istifadelerine sunulmaktadır (Fotoğraf 3.1).

Bu kaynakların çeşitli şekillerdeki bileşimleri, turizmi geliştirmeye yönelik çekici ortamlar oluşturabilir (Zengin, 2006: 32). Tabiatı Koruma Alanları; bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan nadir, tehlikeye maruz kalmış veya kaybolmaya yüz tutmuş, ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği seçkin örnekleri ihtiva eden ve mutlak korunması gerekli olup sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış, tabiat parçalarını ifade etmektedir (Turizm Bakanlığı, 2013).

Öncelikli amacı özgün doğal ve kültürel ortamların korunarak denetimli bir şekilde halkın kullanımına sunulmak olan milli parklar bir yerdeki en önemli tabiat koruma alanları ve turistik kaynaklar arasında yer almaktadır (Zaman,S., 2005:170). Maku Bölgesinin yer alan Maku Dağları örneğin Sebed Dağı, Sarı Gaya ve çevresi, Çeşme Süreya gölü, Maku ovası, Boralan çölleri, Poldeşt Şibli Deşti/Çölü, Menşur bazaltlar, Su Deresi, kaplıcalar ve akarsular gibi doğal kaynaklar yer almaktadır (Fotoğraf 3.2).

Fotoğraf 3.1. Maku yöresi önemli doğal turistik çekiciliklere sahiptir.

3.1.1. Dağlar

Maku bölgesinin önemli dağları arasında, batı tarafından Ağrı dağlarının (Fotoğraf 3.2) kuzeyinden başlayan, Maku'nun kuzeyinde Sarı Kaya ve Sebed dağları yer alır. Büyük ve Küçük Ağrı uluslararası öneme sahip doğal güzelliklerdendir. Türkiye-İran-Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarının karşılaşma ve kaynaşma konumunda kültürel açıdan efsanelerle dolu yüce bir doğal yapıdır. Maku bölgesi dağları yaz mevsiminde serin hava şartları ve önemli bitkilere sahiptir. Kış mevsiminde karın depolama potansiyeli, yaz ve bahar mevsimlerinde akarsuların kaynağını oluşturmaktadır. Bu dağlardan kaynağını alan Su deresi, Beşkardeş deresi gibi çok sayıda akarsu da mevcuttur.

Bu dağların zirveleri 1820 m ile 3020 metre arasında değişmektedir. Nitekim Keklik Dağları 1820 m, Hasun Dağı 1826 m, Ağa Göl Dağı (Yıhır Gan) 2023 m, Tikme Dağı 2382 m, Karadağı Dağları 2776 m, Çerkin dağı 3000 m ve Şeka dağı 3050 m yüksekliğindedir.

Fotoğraf 3.2. Ağrı dağlarının İran sınırından görünümü.

Anlaşılabileceği üzere, bu dağlık kütleler, dağ turizmi ve dağ sporları bakımından önemli potansiyele sahiptir. Bu bağlamda dağlar ayrıca dağ turizmi, sağlık turizmi, kış turizmi, av turizmi, yayla turizmi, botanik turizm ... vs. gibi alternatif turizm türleri yanı sıra dağ ve kaya tırmanıcılığı, doğa yürüyüşü (trekking /Fotoğraf 3.3) ve dağ bisikleti gibi aktiviteler bakımından da değerlendirilebilir. Bunun içinde hem bu yörelerin potansiyelinin (konum, jeolojik yapı ve yer şekillenmesi, hidroloji, iklim durumu, ulaşım durumu) tanıtımı ve hem de turizm açısından gelişmesi için gezi ve tırmanışların başlatılmasını önemi büyüktür (Fotoğraf 3.3). Maku'nun turizm bakımından değerlendirilecek bir diğer dağlık kütlelerini *Kaban Kayası* olarak da bilinen *Kaya Dağı* oluşturur. Burası kent merkezinin yaklaşık 400 metre güney tarafında bir duvardır ve insanları cezp eden doğal bir güzelliğe sahiptir (Fotoğraf 3.4).

Kaya tırmanıcılığı bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Başka bir ifade ile bu duvarı bu anlamda dünyanın en dikkat çekenlerinden biridir. Bu özelliğ, sayesinde her yıl çok sayıda yerli ve yabancı dağcıyı, kaya tırmanışı için buraya çekmektedir.

Fotoğraf 3.3. Dağlık kütleler, dağ turizmi ve dağ sporları bakımından önemli potansiyele sahiptir.

Fotoğraf 3.4. Maku şehrinin bir bölümü ile arka taraftaki Kaya Dağı'nın gece görüntüsü.

Kaya tırmanıcılığını aktif hale getirmek için Dağcılık Bölge Müdürlüğü ile birlikte Spor ve Gençlik Dairesi tarafından 2015 ve 2016 yılında kaya tırmanma

festivali düzenlendi. Bunlardan ilkin İran'ın yüzlerce dağcısı katıldı. İkincisi ise yabancı dağcılarının katılımının sağlanması için uluslararası kaya tırmanıcılığı festivali şeklinde gerçekleştirildi. Kaya, Dağcılık Bölge Müdürlüğü tarafından ışılandırılmış olup, bu sayede geceleyin olağanüstü bir görünüm sergilemektedir.

Maku bölgesi dağlık sahaları üzerinde yazlık köyler (Karahaç, Türyan, Ağbölak gibi köyler) ve yaylalar (Fotoğraf 3.5) olağanüstü güzelliklere sahiptir. Bunların büyüleyici güzelikte manzaraları, bu bölgeyi diğer bölgelerden ayırmaktadır. Diğer taraftan bu yaylalar tabiatın kirlenmemiş havası, billur gibi soğuk sulara, florası, yazın en sıcak günlerinde ferahlatıcı serinliği de sahiptir. Aynı zamanda yaylalar yöre insanına ve bölgeye geleceklere tabii ortamlarında beslenen hayvanlarından elde edilen gıdaları sunar.

Fotoğraf 3.5. Bu dağların üstündeki yazlık köyler ve yaylalar olağanüstü güzelliklere sahiptir.

Aynı zamanda bu dağlık kütleler üzerinde önemli yayla (11 adet) yerleşmeleri de bulunmaktadır. Kuşkusuz hem bu faaliyet hem de bu alanlar *yayla turizmi* bakımından büyük önem taşımaktadır. Bölgedeki yaylacılık faaliyetlerinin bir bölümü göçerler

tarafından gerçekleştirilir (Fotoğraf 3.6). Yaylacılık faaliyetlerini sürdüren göçebeler iki büyük kabileden yani Milan ve Celali kabilelerinden oluşur. Bunlar ilkbaharın son ayından göçmeye başlar ve yaz mevsiminin sonunda kışlık yerlerine dönerler. Göçebe Daire Müdürlüğü verilerine göre bu iki aşiret 2455 aileden oluşmaktadır. Yaklaşık 200 binden fazla küçükbaş ve büyükbaş hayvana sahiptirler.

Fotoğraf. 3.6. Maku bölgesinde göçebe yaylacılığı önemli ekonomik faaliyetlerden biridir.

Hiç şüphesiz bölgede dağ ve yayla turizminin geliştirilmesi hem bölgenin tanıtılmasına hem de bölgede yaşayan insanların ekonomik yapısına önemli katkılar sunacaktır. Bu faaliyetlere yönelik amaç ve katkıların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Sosyal ve ekonomik açıdan yeterince kalkınmamış olan dağlık ve ormanlık yörelerin kalkınmasına katkıda bulunmak ve hızlandırmak.
- Bu yörelerdeki doğal değerleri ve doğal çevreyi koruyarak kullanmak
- Turizm mevsimini yazdan kışa aktararak uzatmak ve turizm çeşitliği sağlamak
- Kışın işsiz kalan vasıflı turizm personelinin yıl boyu bulunmasını sağlamak.
- Sanayileşme ve kentleşme sürecine bağlı olarak iç turizm talebinin karşılanması
- Alt ve üst yapı yetersizliği nedeniyle bu konuda yurt dışına yönelen talebin karşılanması
- Yurt dışında ülkemiz dağlarına yönelik dağcı turist talebinin karşılanması
- Bu yörelerden yararlanmak, halk sağlığının korunması ve iş imkânlarının artması

3.1.2. Mağaralar

Mağaraların görsel, sportif, sağlık ve kültür açısından sahip olduğu özellikler, turizme kaynak olarak, *mağara turizmini* ortaya çıkarmıştır. Mağara turizmi, sportif ve bilimsel amaçlı olarak mağaracıların, mağara içlerinin doğal güzelliklerini keşfetmeleri ve tanıtımları ile başlamıştır. Mağaralar, mağaracılık sporu açısından aktif turistleri çekerken, diğer taraftan giriş açılması, dolaşımın düzenlenmesi, aydınlatma hizmetleri ile her yaştan ve gruptan turistleri çekmektedir. Mağaralar sarkıt ve diktler, traverten vb. oluşumlarla süslü salonları, gölleri, yeraltı dereleri ile *doğa turizminin*, iklimiyle *sağlık turizminin*, yerleşik ve dini ibadet yeri olarak *kültür ve inanç turizminin* konusu içine girmektedir (Doğaner, 2001: 163).

Mağaraların *doğa turizmi* açısından en önemli özelliği, mağara ortamında damlama, akma, buharlaşma, durgun su ortamı gibi çökelme mekanizmaları nedeniyle oluşan speleotem (mağara oluşumu) adı verilen şekillerin biçim, renk, yoğunluk ve boyutları açısından sunduğu görselliktir (Doğaner, 2001: 164). Doğa turizminde mağaralar, görsel amaçlı ve sportif amaçlı olmak üzere iki şekilde kullanılırlar (Fotoğraf 3.7). Görsel amaçlı kullanımlar için speleotem şekiller bakımından zengin, dolaşımın kolay olması bakımından yatay yönde gelişmiş, ulaşım olanağı sağlanabilen mağaralar seçilir. Sportif amaçlı kullanılanlar içinde derinlik ve uzunluk daha önemlidir (Doğaner, 2001: 164).

Fotoğraf. 3.7. Doğa turizminde mağaralar, görsel amaçlı yanında sportif amaçlı da kullanılmaktadır.

Maku bölgesinde çok sayıda mağara yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlardan Hazan Gah Mağarası, Can Eziz köyünün güneyindeki Zengibar nehrinin kuzey yamacında, deniz seviyesinden 2150 m yükseltide yer almaktadır (Fotoğraf 3.8). Mağaraya Can Eziz köyünden ulaşılır Bu mağara Maku bölgesinin en güzel ve iyi mağaralarından biridir. Mağara alanından Dere bağı, Zengibar nehri ve üzerinde yapılan Barun barajı seyretmek mümkündür. Maku bölgesindeki bir diğer mağarayı Söme Deran Mağarası, teşkil eder. Aynı zamanda bölgenin en uzun mağarasıdır. Yaklaşık 5 km uzunluğa sahiptir.

Fotoğraf. 3.8. Hazan Gah Mağarası, Zengibar nehrinin kuzey yamacında, bulunmaktadır.

Bölgenin en önemli mağaralarından bir diğeri *Yarım Kaya Mağarası*'dır. Bu mağara, İran ve Türkiye'nin sıfır sınır noktasında Ağrı Dağı'nın eteklerinde ve Yarım Kaya Gölü'nün kenarında yer almaktadır. Mağaranın girişinin hava sıcaklığı 9.5°C, iç hava sıcaklığı ise 9°C 'dir. Mağaranın su hacmi 9400 metreküpdür. Suyun derinliği 4-6 m, tavan yüksekliği ise 10 m'dir. Mağara, yer altı suyu tarafından oluşturulmuştur. Urmiye Üniversite Jeoloji bölümü tarafından incelen suyu kimyasal madde içermemektedir. Tahlil sonuçlarına göre mağaranın suyu içme suyu olarak kullanılabilir kalitededir. Başka bir deyişle, Suyun PH miktarı 7.36 olup flor oranı bölge sularından daha düşüktür. Bu nedenle içme suyu olarak kullanılabilir nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Bu mağaranın suyundan her gün 500 metreküp su alınmaktadır.

Bu miktar suyun debisi kadar olup su miktarında hiçbir farklılık oluşturmaz. Mağaranın suyunun kaynağı hemen yakınındaki Yarımkaya Gölü'dür.

Buğulu Kuyu Mağarası bölgedeki bir başka mağarayı oluşturur. Damdamaş kalesinin yanından mağaraya ulaşılmaktadır. Kış mevsiminde iç ve dış sıcaklık farkından dolayı mağaradan buhar çıkmaktadır. Bölgedeki diğer mağaraları, Şot ilçesinde Niyaz köyünde yer alan *Cehenem Kuyusu Mağarası* ile Bay Dağı'nın güneybatısındaki *Garteşgah Mağarası* oluşturur.

3.1.3. Su Kaynakları

Maku bölgesinin su kaynakları çeşitlilik göstermektedir. Bunlar arasında akarsular ve göller rafting, nehir kayağı, kano gibi akarsu sporları ve olta balıkçılığı için elverişli ortamları oluşturur.

- Nehirler (Akarsular) Göller
- Çeşmeler (Bollaklar)
- Su Kemerleri
- Kuyular (Wellsler)
- Doğal ve Yapay Göller

3.1.3.1. Akarsular

Akarsular, doğal ve kültürel özellikler bakımından farklı özelliklere değişikli rekreasyonel kullanım olanakları sunmaktadır (Bulut ve Yılmaz, 1998: 25). Akarsular büyük bölümü (akarsu turizmi) olarak tanımlanan rafting, kano ve nehir kayağı için çok elverişlidir (Ecer.1994: 11). Büyük yatırımlar gerektirmeyen akarsu turizmi, çevrenin tarihi, arkolojik, kültürel, otantik değerleri ve diğer turizm çeşitleriyle bir bütün oluşturmaktadır. Bu nedenle nehirlerimizin akarsu turizmi potansiyeli incelenirken çevresinde yer alan ve entegre bir şekilde geliştirebilecek diğer turizm değerleri de bu proje kapsamında belirlenmiştir. Bölgede Sarısu nehri, Zengibar (Zengimar) Nehri ve Aras nehri rafting, nehir kayağı, kano ve olta balıkçılığı için uygun olan akarsulardır.

Bu akarsulardan *Sarısu Nehri*, Türkiye'de sınırları içerisindeki Balık Gölü'nden kaynaklanır ve Yarım Kaya Gölü'ne döküldükten sonra İran topraklarına girer. Rind Köyü'nden sonra Zengbar Çayı'na karışıp Aras Nehri'ne Poldeşt havzasında birleşir. Havza alanı 2406 km²' dir. Rejimi düzensiz akarsulardandır. Maku bölgesinin önemli

akarsuları arasında yer almaktadır. Maku bölgesinin bir diğer akarsuyunu *Zengibar Nehri* oluşturur. Nehir, İran ve Türkiye sınırını oluşturan dağlar ile Çaldıran'ın yüksek kesimlerinden kaynaklarını alır (Fotoğraf 3.10).

Fotoğraf. 3.9. Maku bölgesinde Sarısu nehri, Zengibar (Zengimar) Nehri ve Aras nehri rafting için uygun olan akarsulardır.

Fotoğraf 3.10. Zengibar Nehri, İran ve Türkiye sınırını oluşturan dağlar ile Çaldıran'ın yüksek kesimlerinden kaynaklarını alır.

Akarsu üç yerden kaynağını almaktadır. Bunlardan Gızıl Çay batıdan doğuya doğru akmakta ve Çaldıranın Kara suyu ile birleştikten sonra kuzey yönelmektedir.

İmam Gölü Dağları'ndan gelen akarsuyu bünyesine kattıktan sonra Barun Barajı'na girmekte ve sonra sola doğru yönelip Maku şehrinden geçtikten sonra Sarısu ve Avacık akarsuları ile karışıp Aras Nehri'ne Poldeşt şehrinde katılmaktadır. Nehrin havzasının alanı 1895 km² 'dir. Akarsuyun Maku bölgesindeki uzunluğu 95 km 'dir.

Aras nehri, Maku bölgesinin en önemli nehirlerindendir. Aras Nehri Türkiye'deki Bingöl Dağları'nın Erzurum il sınırları içinde kalan kuzey yamaçlarından doğar. Erzurum-Kars platosunun güneyindeki çöküntü alanlarında akarak Ermenistan sınırına ulaşır. Türkiye –Azerbaycan, Türkiye –Ermenistan ve Azerbaycan-İran sınırının bir bölümü oluşturur. Bu nehrin uzunluğu Maku bölgesinde 95 km'dir. Bu bölgede üzerinde biri elektririk, diğeri sulama amaçlı iki baraj inşa edilmiştir. Yaklaşık 1072 km uzunluğunda, 102 bin km² havza alanına sahiptir. Nehrin 548 km'si Türkiye sınırları içerisindedir. Nehir, Maku bölgesinden sonra Colfa, Eher, Merend, Germi ve nihayetinde Erdebil topraklarından geçtikten sonra Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına girmekte ve bu ülkede Kura nehri ile birleşerek Hazar Denizi'ne dökülmektedir. Nehir ile birlikte üzerinde inşa edilen barajlarda yapılan balıkçılık sayesinde çok sayıda aile geçimini temin etmektedir. Aynı zaman nehir ve baraj gölleri su sporları yanında kamp ve karavan turizmi gibi aktivitelere de imkân sunmaktadır (Fotoğraf 3.11).

Bölgenin akarsularından bir diğeri oluşturan *Karasu*, Ağrı dağları ile Çeşme Süreya çevresinden kaynaklarını almaktadır. Aynı zamanda İran- Türkiye sınırının bir bölümünü teşkil eder. Maku bölgesinde Dem Gışlag Köyü'nde Aras ile birleşerek ve Boralan Gölü'nü dökülür.

3.1.3.2. Göller

Bilindiği üzere göller de denizler gibi suya bağlı olarak gerçekleştirilen rekreasyonel faaliyetler (yüzme, sportif olta balıkçılığı, su kayağı, yelken açma, kürek çekme, sörf, kano vb.) olarak denizden uzak yerlerin bu gereksinimini karşılaması yanında deniz kıyılarından farklı olarak sessiz ve sakin ortam sanması, kitle turizmine açılan deniz kıyısından uzaklaşanlara ekoturizmve kırsal turizm imkânı sunmaktadır (Kocaman, 2012: 61).

Fotoğraf 3.11. Aras nehri ile birlikte üzerinde inşa edilen barajlarda yapılan balıkçılık sayesinde çok sayıda aile geçimini temin etmektedir.

Bunun yanında göller ve çevreleri bazı suya dayalı olmayan (yürüyüş, bisiklete binmek, fotoğraf çekmek, piknik, izcillik ve kampçılık, manzara seyretmek, ornitoloji, avcılık, sağlık vb.) rekreasyonel faaliyetler açısından da ilgi çekmektedir (Doğaner: 2001:81.82).

Hiç şüphesiz ki turizmde su kaynaklarından biri de göl turizmidir. Göl turizmi yakın denebilecek bir tarihe kadar pek önemsenmemiştir. Göllerin de turizmde

kullanılabileceği fikri 19. yüzyıl içerisinde ortaya çıkmış, 20. yüzyıl içerisinde değerini bulmuş ve 21. yüzyılda ise bu doğal turistik değerleri turizme kazandırma çabaları artmıştır (Doğanay ve Zaman, 2013: 326-327).

Göller deniz gibi suya dayalı rekreasyonel faaliyetlere (yüzmek, sportif balıkçılık, su kayağı, yelken açma, kürek çekme, sörf, kano vb.) imkanı tanırlar. Göller, denizden uzak yerlerin bu gereksinimini karşılamalarının yanında, deniz kıyılarından farklı olarak sessiz ve sakin ortam sunması, kitle turizmine açılan deniz kıyısından uzaklaşmak isteyenlere ekoturizm (doğal ortamı bozulmamış doğal turizmi) olanağı da sunmaktadır. Genellikle yerleşim birimlerinin göl kıyısında yer almaması ve çevrelerinin de seyrek nüfus olmasıyla kırsal turizme uygun sahalardır. Göller suya dayalı rekreasyonel faaliyetlerden çok çevrelerinin sağladığı rekreasyonel faaliyetlerle ilgi çekmektedir (yürüyüş, bisiklete binme, avcılık vb.). Bu özellikler göl çevrelerini ulaşım, konaklama, ağırlama tesisleriyle turizme açmıştır (Doğaner, 2001: 81). Bu bağlamda Maku bölgesindeki hem doğal hem de baraj gölleri turizm bakımından önemli bir potansiyele sahiptir.

3.1.3.2.1. Doğal Göller

Kinikör Gölü Maku bölgesindeki doğal göllerden birini oluşturur. Volkanik bir lav setti gölü olup, deniz seviyesinden 865 metre yüksektir. Göçmen kuşların uğrak yeridir (Fotoğraf 3.12).

Fotoğraf 3.12. Kinikör Gölü'nden bir görünüm.

İdari bakımdan Poldeşt ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Göl, coğrafi koordinatı $39^{\circ} 20'$ kuzey enlemi ile $44^{\circ} 54'$ batı enleminde yer almaktadır. Maku serbest ticari ve sanayi bölgesine bağlı olarak Poldeşt şehrinin batısında ve Maku şehrinin doğusunda yer almaktadır. Göl, Poldeşt şehrine 27 km, Maku şehrine ise 38 km uzaklıktadır. Göl 430 hektarlık bir alana sahip oldukça sıgıdır. Nitekim maksimum uzunluğu 2760 m, genişliği ise 2750 m'dir. Ortalama derinliği 50 cm, maksimum derinliği 180 cm'dir.

Maku bölgesi içerisindeki bir diğer gölü *Ağ (Ak/Beyaz)* veya Ağı olarak bilinen göl teşkil eder (Fotoğraf 3.13). Göl, $33^{\circ} 32'$ kuzey boylamı ile 44° batı enleminde coğrafi koordinatlarında Aras nehrinin kenarında yer alır. Göçmen kuşların uğrak yerlerinden biri olan göl, güzel bir görüntüye sahiptir. Maku ilçesi sınırları içerisinde olup, deniz seviyesinden 799 m yüksektedir. Yaklaşık 475 hektarlık bir alan sahip olan gölün uzunluğu 4500 m ve genişliği ise 2750 m'dir. Gölün ortalama derinliği 55 cm ve maksimum derinliği 70 cm'dir. Bu göl hidrolojik bakımdan mevsimlik bir göldür. Kış ve ilkbahar mevsimlerinde su mevcut iken yaz ve sonbahar mevsimlerinde büyük ölçüde kurumaktadır.

Fotoğraf 3.13. Ağ Gölü, göçmen kuşların uğrak yerlerinden biridir.

Boralan gölü ise İran, Türkiye ve Ermenistan sınırında yer almaktadır (Fotoğraf 3.14). Bu göl Karasu'nun kuzeyinden başlamakta, Dem Kışlag Köyü'nün güneyinde İran, Türkiye sınırında Süreya Çeşmesi'ne kadar uzanmaktadır. Yaklaşık 250 hektar bir alana sahiptir. Bu göl, maksimum uzunluğu Zileke Köyü'nden Çeşme Süreya'ya kadar maksimum 35 km'dir. Boralan Gölü Karasu ve Aras Nehirleri arasında yer alır. Güneyin Memlu düzünden volkanik lavlara ve Zen Gene düzünden Ararat Dağları'na kadar devam etmektedir. Bu gölden bazı köylere içme suyu sağlanmaktadır. Ayrıca Zengene tarım arazisi de bu göl suları ile sulanmaktadır.

Fotoğraf 3.14. Çeşme Süreya'dan (Boralan Gölü) bir görünüm (Foto: Maku turizm rehberi).

Boralan Gölü, Süreyya çeşmesi olarak adlandırılan kaynak tarafından oluşturulur. Süreyya Çeşmesi Ağrı Dağı eteklerinde İran - Türkiye sınırında yer almaktadır.

Pir Ahmet Kendi Gölü ise Türkiye sınır dağlarının eteğinde, aynı adı taşıyan köyün yanında olup, yaklaşık 5 hektar alana sahiptir. Bu gölün su temini dağların karlarının suyundandır. Etrafından olan çeşmelerden finanslanır. İran'da sadece bu göl, turna / Dorna (vinç kuşu) üreme ve yaşam alanıdır. Bu nedenle güzel sahnesine ve ek olarak renkli lalelerin güzelliği ve onun önemini gösterir.

Maku bölgesindeki diğer gölleri, İran ve Türkiye sınırında 400 hektar alana sahip olan *Yarımkaya Gölü* oluşturur. Bu göl Maku şehrine 23 km, Bazergan Gölü'ne ise 3 km mesafede bulunmaktadır. Bölgenin diğer göllerini ise *Kara bola* ve *Han Gölü* meydana getirir.

3.1.3.2.2. Baraj Gölleri

Maku bölgesinin barajları Zengbar, Aras ve Sarısu nehirleri üzerinde inşaa edilmiştir. Bu barajlar enerji üretimi, içme ve sulama suyu temini gibi önemli getirilere sahiptir. Bunlara ek olarak barajlar yelkencilik, balık tutma, gezi gibi rekreatif fonksiyonlara da sahiptir. Bu açıdan barajlar turizm faaliyetlerine de hizmet

edebilmektedir. Günümüzde Maku bölgesinde Aras barajı, Gigac barajı, Barun barajı ve Şehid Cevad Genberi barajı olmak üzere dört önemli baraj vardır.

Bunlardan Aras barajı, Aras Nehri'nin üzerine ve Demgışlag alanında 1995 yılında inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.15). Bu baraj İran ve SSCB ile ortak kurulmuş bir barajdır. Set yüksekliği 38 metre olan baraj, günümüzde ise Azerbaycan ile ortak kullanılmaktadır. Baraj Gölü zengin tatlı su balık varlığına da sahiptir. Bu özelliğiyle hem balıkçılar hem de turistler için önemli bir alanı oluşturmaktadır.

Fotoğraf 3.15. Aras barajı, İran ve SSCB ile ortak kurulmuş bir baraj olup, günümüzde Azerbaycan ile ortak kullanılmaktadır.

Gigaç barajı gölü ise, Maku kentinin 65 km mesafesinde ve Poldeşt-Aras sınır yolunun 25 km'sinde bulunmaktadır. Gigaç Barajı sulama sağlamak için Şibli ve Gigaç arazi tarım alanları için planlanmış ve inşa olunmuştur. Bu Baraj 11 km iletim hattına sahiptir. Tac uzunluğu 686 m, yüksekliği ise 22 m'dir. Yaklaşık 10 milyon metreküp depolama hacmine sahiptir. Bunu 23 milyon metreküp seviyesini çıkarmak mümkündür.

Maku kentinin 32 km güneyinde yer alan *Barun Barajı* ise, Zengibar Nehri'nin üzerine, 1965 yılında inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.16). Yüksekliği 79 m 'dir. Rezervuar hacmi 150 milyon m³ ve Poldeşt ilçesi arazisinin 12000 hektarlık alanına sulama imkanı sağlamaktadır. Aynı zamanda Maku ve Şot şehirlerinin içme suları da barajdan temin edilmektedir. Ayrıca barajda bir şirket tarafından balık üretimi de yapılmaktadır. Diğer taraftan baraj gölü etrafı gezmek, eğlenme ve balık tutma gibi aktivitelerin gerçekleştirildiği bir rekreasyon alanı özelliği taşımaktadır. Baraj gölünde az da olsa su sporları da yapılmaktadır. Aynı zamanda baraj gölü çevresi, tarihi özellikleri ile de

özellikle de Hristiyanlar için kutsal mekanlara yer verdiğiinden önemli biri inanç turizm merkezi ve Hristiyanlarca cazibe merkezi olma özelliğine de sahiptir.

Fotoğraf 3.16. Barun barajı, turistik bakımdan da önemli potansiyele sahiptir.

Şehid Cevad Genberi barajı, Maku kentinin 9 km kuzeybatısında Sarısu Nehri'nin üzerinde inşa edilmiştir. Baraj, toprak barajlarından biri olup, depolama hacmi 26.5 milyon metreküptür. Çevredeki tarım arazilerinin sulanması amacıyla 2005 yılında tasarlanmış ve 2009 yılında tamamlanmıştır. Barajdan sulanan tarım arazisi 5000 hektar'dır. Yaklaşık 1.4 milyon metreküp su rezerv alanına sahip Danalu Barajı'na 9 km kanal hattı ile bağlanmış olup, bu sayede bu barajın etrafındaki tarım arazilerinin de sulanması mümkün olmuştur.

3.1.3.3. Sıcaksu Kaynakları

Maku bölgesinde sıcaksu kaynakları da mevcuttur. Bu kaynakları; Maku şehrinin 27 km güneydoğusundaki Şot sıcak suyu ile 15 km batısındaki Başkent sıcak suyu ve güneybatısındaki Zavve Sofla sıcak suyu oluşturur. Bu kaynaklardan yerel halk, günübirlik olarak banyo amaçlı, çok az da bazı hastalıkların tedavisi için yararlanmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu açık havuzlar şeklindedir. (Fotoğraf 3.17). Oysa bunlar sağlık turizmine kazandırılarak daha geniş kitlelerin kullanımına sunulabilir. Bunun gerçekleştirilmesi de bölgede gerçekleştirilebilecek turizm faaliyetlerine katkı sunabilir.

Fotoğraf. 3.17. Maku bölgesi sıcaksu kaynaklarından açık havuzlar şeklinde yararlanılmaktadır.

3.1.3.4. Maden Suları

Maku bölgesinde muhtelif yerlere dağılmış, sağlık turizmi ile ilgili şifalı su kaynakları mevcut olup, bunlardan daha çok yerli halk günübirlik ve özellikle hafta sonları yararlanılmaktadır. *Zeysu Maden Suyu* (Fotoğraf 3.18), *Hacı Bulagi Maden Suyu*, *Bahcacık Suyu*, *Galacık Suyu*, *Garaha  Suyu*, *Turyan Şifa Suyu*, *A bulag İçme Maden suyu*, *Ereb Dizec Maden Suyu* bunlardan sadece birkaçıdır. Sayıları onlarca ifade edilecek bu suların pek çoğu yaylalarda ve yaz köylerinde bulunmaktadır. Bu içme suların çoğu şifalı sulardır. Örneğin Zey suyu bunlardan biridir ve böbrek hastalıklarına iyi gelmektedir.

Belirtilen kaynakların dışında Maku bölgesinde 21 derin kuyu, 424 ortaboy kuyu mevcut olup, bunlardan 1999 yılında sağlanan su miktarı 23,694 milyon m³, 2000 yılında ise 19,309 milyon m³'d r.

Fotoğraf 3.18. Maden sularının bazılarında (Zey suyu, Rend Guzlu suyu) yerel halk, böbrek hastalıklarının tedavisinde yararlanmaktadır.

3.2. BEŞERİ ÇEKİCİLİKLER

3.2.1. Tarihsel Çekicilikler

Tarihsel kaynaklar, geçmiş medeniyetlerin ve geçmiş çağların ayakta kalan fiziksel kalıntılarıdır. Bunlar arasında mimari, coğrafi görünüm ve arkeolojik özellikler kadar, geçmişten bugüne kadar gelen, günlük yaşam için önemli olan unsurlar da yer alır. Önemli tarihsel, dini ya da mitolojik olaylar da, bunların meydana geldikleri yerler de tamamen değişmiş ya da geçmişten hiçbir delil kalmamış olsa da, tarihsel kaynak olarak kabul edilebilirler (Özgüç, 1998: 80).

Turistler tarihsel kaynakları çeşitli nedenlerle çekici bulurlar. Geçmiş medeniyetlerin kalıntıları ve o dönemde yaşayan insanların, makinelerin olmadığı devirlerde vardıkları teknolojik düzey turistleri etkileyebilmektedir. Farklı geçmişleri olan, farklı kültürlerden gelen turistler sanat ve mimariye duydukları hayranlık yüzünden de tarihsel eserleri ziyaret ederler. Bazı turistler de tarihsel bina ve yerin dış görünümünden çok, tarihsel anlamını çekiciliğine kapılmaktadırlar (Özgüç, 1998: 80).

Kültür mirasının coğrafi incelenmesi için *turizm, tarihle coğrafyanın buluştuğu yerdir* deyiimi kullanılmaktadır. Tarihsel kaynakları pazarlamanın güçlüklerine rağmen, kitlesel turizm pazarında tarihsel özellikler büyük yer tutar. Aslında, her ne kadar ilk bakışta kitle pazarına hitap ettiği görülüyorsa da, tarihsel çekiciliklerin daha iyi eğitim görmüş ve toplumun belirli bir kesimi tarafından ziyaret edildikleri görülmektedir (Özgüç, 1998: 160–161).

Fotoğraf 3.19. Zor Zor ya Nene Meryem Kilisesi, Barun barajının yanındaki tepelerden biri üzerinde bulunmaktadır.

Kilisenin baraj suları altında kalması söz konusu olduğu için, 1988 yılında bulunduğu yerden 600 m uzağa ve 110 m daha yüksek tepenin üzerine nakledilmiştir. Bu taşınma, İran tarihi ve kültürel mirasın bakımından önemli olaylardan biridir. Kiliseyi ziyaret İran makamlarından alınan izne bağlı gerçekleştirilebilmektedir.

3.2.1.1.2. Kara (Ta Tavus) Kilisesi

Bir Ermeni antik manastır olan Kara Kilise veya Saint Thaddeus Manastırı (Ermenice Sourb Tadeos Vank, Azeri ve Farsca Kara Kilse), İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nde, Maku kentine yaklaşık 45 km mesafede bulunmaktadır. Maku yakınlarındaki dağlık bölgede bulunan ve büyüklüğü nedeniyle bölgede her noktadan görülebilen yapının, iki konik kubbeli çatısı karakteristik özelliğidir (Fotoğraf 3.20).

Manastır, İsa'nın 12 havarisinden biri olan aziz St.Thaddeus adına MS 68 yılında o yıllarda bölgeye hakim olan Ermeniler tarafından şimdiki yerinde inşa edilmiştir. Yapı, 1319 yılında büyük bir deprem sonrası çok zarar gördü ve 1329 yılında aslına sadık kalınarak tekrar inşa edildi. 19 yüzyılda ise Kaçar hükümdarlarından Abbas Mirza tarafından kapsamlı bir tadilatın geçirildi, 2008'de ise yakınlarındaki Saint Stepanos

Manastırı ve Dzordzer Şapeli ile birlikte UNESCO Dünya Mirası listesine alınmıştır ([www. Karakilise.com](http://www.Karakilise.com)).

Fotoğraf 3.20. Kara kilisenin, iki konik kubbeli çatısı karakteristik özelliğidir.

Maku bölgesinde ikinci Dünya Savaşına kadar Hristiyan ve Müslümanlar yan yana yaşamışlar ancak bu savaştan sonra Hristiyanlar başka ülkelere göç etmişler. Ancak bu Hristiyanların torunları Maku yakınlıklarında bulunan Tatavus kilisesi ile Zor Zor Nene Meryem kilisesini her yıl ziyaret etmek için yaz aylarında buraya gelirler ve buralarda törenler düzenlerler (Fotoğraf 3.21).

Fotoğraf 3.21. Kara kilisede düzenlenen yıllık törenlere geçmişte ([www. Karakilise.com](http://www.Karakilise.com)) olduğu gibi günümüzde de ülke dışından çok sayıda Hristiyan katılmaktadır.

Bu kilise Ermeniler tarafından kutsal olarak kabul edilen önemli mekânlardan biridir. Yaz aylarında Maku şehri ve onun bölgesi bu nedenle büyük bir ziyaretçi akınına uğramaktadır. Özellikle yıllar önce bu topraklardan ayrılan Ermenilerin

çocukları, dedelerinin yaşadığı toprakları bu vesile ile ziyaret etmektedirler (Fotoğraf 3.22).

Fotoğraf 3.22. Kara kilisede gerçekleştirilen ayinlerden görüntüler.

Kısaca, tören konusunda yaz mevsiminde Temmuz ayının 14-17'sinde her yıl Kara kilisede İran ve başka ülkelerden Ermeni ve Aşuriler ve az kısmı da Katolik aileleri bu kiliseye toplanıp ve üç günde yıllık kilise töreni yapmaktadırlar. Bu törenlerde; çocuklara Temhid gusulu vermek, kız ve oğlanlar arasında düğün yapma ve veslet kurma, dua etme, akrabaları burada ziyaret etme vs. gibi hususlar gerçekleştirilir.

3.2.1.2. Camiler

Maku bölgesinde turizme hizmet edecek İslamiyet'e ait çok sayıda tarihi cami bulunmaktadır. Bunlardan camiler İslam dini açısından kutsal mekanlardandır Maku bölgesi bu konuda zengin bir potansiyele sahiptir. Bu bölgenin Merkez ilçesinde yani Maku 118 köyünde, 2010 yılına göre 254 cami bulunmaktadır. (Maku Okaf Dairesi – gazete). Maku bölgesinde ise yaklaşık 600 mevcuttu. Bu bölgede dini işlerde camiler; cemaat namazları, dualar, dini törenler, ibadetler, cenaze törenleri, bölgenin sorunlarını çözmek, milli törenler, ilim öğretim ve öğrenim gibi işler de kullanılmaktadır. Maku

bölgesi (Maku, Şot, Poldeşt) ilçeleri ve Bazergan şehrindeki camiler İslam mimarlığı esasında, eski pazarlarının yanında inşa edilmişlerdir. Aynı zamanda bu camiler, came adlı mescitlerdir. Bölgelerin en önemli ve en eski kurulan camiler bu mescitlerdir. Bu camiler bu bölge ve bu ilçelerde ana rolü oynamaktadır. Bu ilçelerde Cuma namazları sadece bu mescitlerde kılınıyor ve önemli törenler de bu camilerde yapılıyor. Bu önemli camilerin bazıları şunlardır:

3.2.1.2.1. Maku - Came Camii

Came¹ Camisi Maku'nun Sarı Kaye dağının eteklerinde yer almaktadır (Fotoğraf 3.23). Bu Came Camisi Maku'nun eski kuruluş şehrinde ve Taligani caddesinde yer almaktadır. Cami 1850 yılında M Haj Mahmoud Paşanın tarafından inşa olundu. Caminin ana ve ilk binasında 10 kerpiç ve 10 ahşap sütun kullanılmıştır. sonraki restorasyonlarda 10 tuğla sütun kaldırılmış ve yerine on ahşap sütun kurulmuş ve böylece ahşap sütun sayısı 20'ye ulaşmıştır. Cami bir buçuk katlı olup, ikinci asma katı kadınlar için inşa edilmiştir. Haj Mahmoud Paşa Han caminin işlerini öz hayatında kendisi idare etmiştir ve ondan sonra Hajn âlim Hüseyin Hadem bu caminin hizmetçiliğini kabul etmiştir. Bu Zad'ın taş mezarı hala cami kapısının üstündedir.

Fotoğraf 3.23. Maku kentinin Came Camisinin iç ve dışından görüntüler.

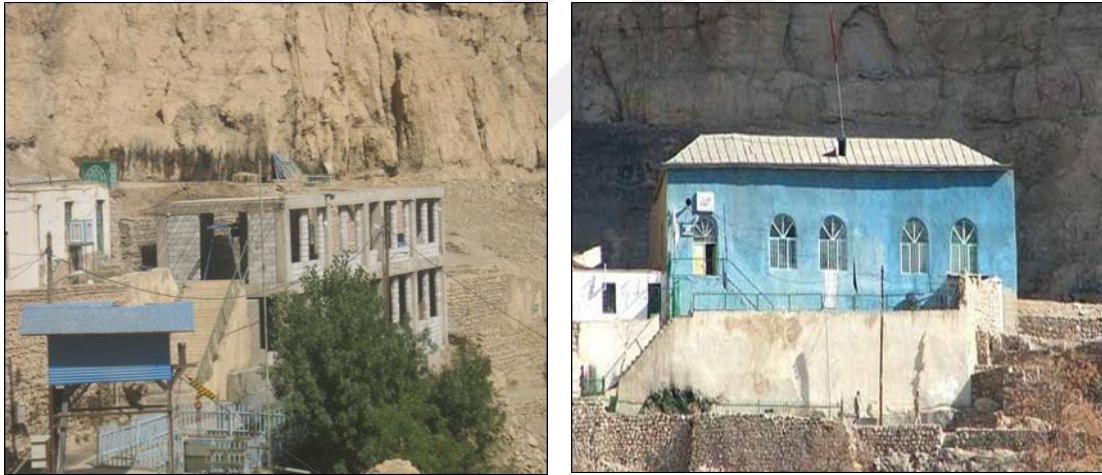
3.2.1.2.2. Abolfezl Camii (Mavi Cami)

Abolfezl, İmam Hüseyin'in üvey kardeşi olarak, İslam dininde ve özellikle Şii içinde önemlidir. Kerbela Savaşı'nda şehit olan Abolfezl, Şiiler arasında önemli bir yere

¹ Türk dilinde camiye dönüşmüş olan sözcük Fars dilinde Came (toplantı yeri) olarak kullanılmaktadır. Mescit mesced kelimesi de aynı şekilde cami demektir.

sahiptir. Bu nedenle, bu camide Maku bölgesinde bir başka inanç derecesine sahip olmuştur ve Muherrem ayında Aşura ve Tasua günlerine İran'ın her tarafından binlerce insan tarafından ziyaret edilmektedir. Maku ve bu şehirden yaşayanların camiye özel ilgisi vardır. Diğer taraftan caminin bina yerinin tarihçesi, Bahai komunun arasındaki inançlar de caminin önemini artırmıştır (Bahailerin inancına göre onların büyük âlimleri Mohemed Babın orada hapsedilmiş ve orada kayp olmuştur). Bundan olayı Bahailer ziyaret yapma için buraya gelmektedirler. Bu sebepten dolayı Maku ve Tebriz müslümanları tarafında bu cami inşa edildi. Caminin 2006 yılında başlayan yenileme çalışmaları devam etmektedir. Cami yeniden iki katlı olarak inşa edilmektedir (Fotoğraf 3.24).

Birçok kaynakta Bab'ın bu bina yerinde hapis olduğu (Maku Kale) yer almaktadır. Daha sonra Bab, akşam saatlerinde gizli halde bu kaleden çıkarılıp, Tebriz'de Amir Kebir Gacar başkanın emriyle idam edilmiş.

Fotoğraf 3.24. Abolfezl Cami'nin eski ve yeni yapılan binası.

3.2.1.2.3. Şot - Came Camii

İslam mimarlığında üç önemli yerden biri olarak Şot şehrinde bulunmaktadır. Şehrin pazarında İmam caddesinde yer almaktadır. Şot ilçesinin en eski camisidir ki bu rekonstrüksiyon üzerine yapılmıştır. Cami İslam kriterlerle inşa olmuştur. İslam mimarisinin çok güzel örneklerinden biridir (Fotoğraf 3.25). Cami, İran'ın camiler arasında 1419 sayı numarada kayıt olmuştur. Cami, şehrin Müslüman nüfusunun dini ve mezhebi inanışlarına (Muharrem ve Ramazan ayları ve yılın diğer günlerinde) hizmet vermektedir.

Fotoğraf 3.25. Şot kentindeki Came mesciti bu şehrin tarihi en eski camisidir.

3.2.1.2.4. Poldeşt Came Camii

Poldeşt ilçesinin Came Camisi, ülkemizin aynı camileri gibi ana ve eski pazarda bulunmakta ve Poldeştin İslami milletine hizmet vermektedir (Fotoğraf 3.26).

Fotoğraf 3.26. Poldeşt Came Camisinden bir görünüm.

3.2.1.2.5. Bazergan Came Camii

Bazergan Came Cami, bu sınır şehrinin ilk camisidir. Şehrin nüfus artışına bağlı olarak yeniden yapıldı. Cami, çok güzel ve çekici bir İslami mimarı tarzında inşa edildi (Fotoğraf 3.27).

Fotoğraf 3.27. Bazergan Came Cami, mimari tarzı ile dikkat çekmektedir.

Bu cami yıl boyunca dini ve mezhebi törenlerde Müslümanların hizmetindedir. Bu cami Bazergan'ın eski kentinde ve pazarında bulunmaktadır. Bu cami tamamen Bazergan milletinin yardımıyla inşa olunmuştur. Cami bölgemizin en önemli ve en güzel camilerinden biridir. Cami de din yolunda eğitim ve öğretim hizmetleri de verilmektedir.

3.2.1.2.6. İslam Abad Camii

Şot şehrindeki bu cami, İslam Abad Mahallesi'nde İmam Caddesi'nde yer almaktadır. Cami, Came camisinden sonra ikinci büyük ve önemli camisidir. Cami, çok güzel İslami dekorasyona sahiptir.

3.2.1.2.7. Ali-Ebne-Ebi-Taleb Camii

Bu cami ülkemizin yeni camilerinden biridir. Maku şehrinin batısında Veli Esr mahallesinde bulunan cami; Kütüphane, kadın ve erkek düğün salonları ve mutfak gibi bölmelere sahiptir İslami eğitim ve öğretim konularında da hizmet vermektedir. Bu caminin maneviyatı insanları kendisine çekmektedir. Güzel bir mimari tarzda inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.28).

Fotoğraf 3.28. Maku şehrinin Veli Eser Mahallesinde bulunan Ali Ebne Ebi Taleb cami.

3.2.1.2.8. Abolfezl Camii

Cami, Bazergan şehrinin itfaiye caddesinde yer almaktadır. Kubbe ve minareleri ile dikkat çekmektedir. Caminin inşası Bazegan yeni came camisi ile aynı zamanda olmuştur. Cami, ülkenin ve bölgenin yeni camilerinden biridir (Fotoğraf 3.29).

Fotoğraf 3.29. Ebolfezl cami, Bazergan'ın yeni inşa edilen camilerinden biridir.

3.2.1.2.9. Hasan Mocteba Camii

Cami, Maku şehrinin doğusunda Beş Göz mahallesinde İmam caddesinde yer almaktadır. Tarihi camilerden biriydi. Günümüzde yeniden aynı eski mekânında inşa edilmektedir. Yapımı tamamlandığında Maku'nun modern camilerinden biri olacaktır (Fotoğraf 3.30).

3.2.1.2.10. Bab ol Hevayec Camii

Cami, Maku kentinin Taze Mahallesi'nde, İmam Caddesi üzerinde belediyenin karşısında yer almaktadır. Bab Ol Hevayec Cami, bölgenin en eski camilerinden biridir, bu camide milî, dinî ve mezhebî törenlerde vatandaşlara iyi imkânlar sunulmaktadır. Caminin içi, İslam mimarisinin güzel örneklerini yansıtmaktadır.

Fotoğraf 3.30. Hassan Mocteba cami yeniden inşa edilmektedir.

3.2.1.2.11. Totluk Camii (İmam Hüseyin Camii)

Camii, Kaya dağının eteklerinde Tutluk Mahallesi'nde yer almaktadır. Caminin bulunduğu konumdan şehrin görüntüsü muhteşemdir. Bu cami orta büyüklüktedir.

3.2.1.2.12. El Zahra Camisi

Cami, Maku şehrinde Ustadan Caddesi'nde Beset Kız Meslek Lisesi'nin karşısında yer almaktadır. Bu bölgenin nadir camilerinden biridir. Mimarisi çok güzel olup, muhteşem bir görüntüye sahiptir (Fotoğraf 3.31). Cami mükemmel tesislere (kabul yeri salonu ve mutfak, kütüphane erkek ve kadın düğün salonları gibi) sahiptir. Camide

milli günlerde ve dini düğünlerde vatandaşlara hizmet sunulmaktadır. Cami yönetimi yoksul ailelere her zaman destek vermektedir.

3.2.1.2.13. Sahib El Zaman Camii

Sahib El Zaman Cami, Şot şehrinin İmam Hüseyin meydanında yer almaktadır. Şehrin en önemli eserlerinden biri olan cami, mimari bakımdan da önem arz etmektedir (Fotoğraf 3.32). Cami her zaman Müslümanların dini ve sosyolojik işleri için de kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3.31. Maku şehrinde yeni inşa edilen camilerden biridir.

Fotoğraf 3.32. Sahib El Zaman Cami, mimari bakımdan da önem arz etmektedir.

3.2.1.2.14. Bulvar Camii

Cami, Maku kentinin batısındaki Bulvar Mahallesi'nde yer almaktadır. Bina çok güzel bir mimariye sahiptir. Mahalle ve cami inşası 1908 yılında başlanmıştır. Cami büyük ve lüks bir salona sahiptir.

3.2.1.2.15. Hazret Rogeye Camii

Maku'nun eski camilerinden biridir ve Hane Sazmani Mahallesi'nde Leya Lisesi'nin yanında yer almaktadır. Caminin içi İslam mimarisinin güzel örneklerini yansıtmaktadır. İnşası 1978 yılında tamamlanan camide, vatandaşların dini işleri yanı sıra milli ve mezhebi işleri de görülmektedir.

3.2.1.2.16. Ali Esker Camii

Ali Esker² Cami, Maku kentinin Veli Esr Mahallesi'nin batısında yer almaktadır. Cami çift minareli olup, çok güzel ve muhteşem bir mimari görüntüye sahiptir (Fotoğraf 3.33). İmam Lisesi'nin yanında bulunan caminin iç mimarisi İslam motifleri ile süslenmiştir. Cami orta büyüklükte olup, son dönemde inşa edilenler arasında yer almaktadır.

Fotoğraf 3.33. Ali Esker Cami, çift minareli olup, çok güzel ve muhteşem bir mimari görüntüye sahiptir.

² Ali Asker, İmam Hüseyin'in küçük oğlu olup, Kerbela Savaşı'nda şehit oldu.

3.2.1.3. Saraylar

Yerleşmenin tarihi bölümünde belirtildiği gibi Maku bölgesi geçmiş zamanlarda hanlık bölgesi olmuştur. Başka bir deyişle, siyasi merkez ve bir hükümet/yönetim yeri konumundaydı. Günümüzde de Maku bölgesi bu isimle anılmaktadır. Bu nedenle de Maku bölgesi çoklu kültür ve geleneklere sahip olduğu için tarihi geçmişi yansıtacak konukevleri ve saraylara sahiptir. Bunların en büyüğü olan hükümet sarayı, Bahcacık Sarayı (Serdar Sarayı)'dır.

3.2.1.3.1. Bahçecuk Müzesi (Serdar Sarayı)

Maku'nun 6 km batısındaki Bahcecuk kasabasında'dır. Sarayın yapımına Timur Paşahan zamanında başlanmış ve oğlu Maku Valisi Murteza Goli Han İkbâl Sultan zamanında, 1893 yılında bitirilmiştir. Bu binanın yapımında hem İran hem de Rus mimarlar çalıştığı için aynı anda hem Rus hem de İran mimarlık tarzını görmek mümkündür (Fotoğraf 3.34). Bu saray 11 hektarlık bir alanda yapılmış olup bölgeye güzel bir manzara kazandırmıştır (Maku Serbest Bölgesi Kurumu broşürü: 2015: 1).

Fotoğraf 3.34. Bahçecuk Sarayı'nda Rus hem de İran mimarlık tarzını görmek mümkündür.

Bina aynı zamanda hükümdarın yazlık sarayıdır. Cuk Ermeni dilinde köy demektir. Bu binada İran, Rus ve Avrupalı mimar ve mühendisler beraber çalışmıştır. Alçı işleri ünlü bir İran ustası tarafından yapılmış yüksek kalitededir. Aynekarî olarak adlandırılan ayna işleri yine aynı yüksek kaliteye sahiptir. Konağın en üstü kısmından yer alan çiçeklik ve heykellerin çevresinde bu aynekarîleri görülmektedir. Sütun ve çiçeklikler granittir ve yüksek kaliteye sahiptir. İlk giramafon bu sarayda konuldu (çapı 60 cm ve ayak kısmı 100 cm idi). Perdeler altın işlemeli, mobilyalar eşsiz niteliktedir. Çok sayıda oda ve yatak olan sarayın yataklarının yapımında kuğu tüyü kullanılmıştır.

Her salon değişik bir renkle boyanmış olup salonların tavanlarında freskler bulunmaktadır. Kristal avizeler ve özel porselenler vardır. Bahçesinde özel çiçekler, meyve ağaçları, süs havuzlar vb peyzaj düzenlemeleri mevcuttur (Fotoğraf 3.35). Görenleri hayallerindeki güzelliklere götürebilecek niteliktedir.

Fotoğraf 3.35. Bahçecuk Sarayı'nın iç dizaynına çok büyük önem verilmiştir.

3.2.1.3.2. Galacık (Kalacık) Sarayı

Bu saray, Galacık kalesini koruma işini gerçekleştiren hanlar tarafından, Gacar döneminde inşa olunmuştur. Bina günümüzde tahrip olmuş harabe durumdadır. Bu eski eser, 2220 sayı numarası ile İran tarih eserleri arasına kayıt olunmuştur.

3.2.1.4. Konaklar

3.2.1.4.1. Kolah Firenci (Firenci Şapka) Konağı

Maku kentinin Talegani Caddesi itfaiye karşısında bulunan bu tarihi konak evi, Gacar hükümetinin son döneminde inşa edilmiş olup, İran'ın milli eser listesinde 2214 sırada yer almaktadır. Bina Ali golu Han Bayat adlı şahısa aittir. Bu ev iki kat oluklu ve sekizgen planıyla inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.36). Binada sıva dekorasyonu ve ondan resim ve ayna çalışmalar bulunmaktadır. Konakta bugüne kadar herhangi bir restorasyon çalışması yapılmamış olup, ilk hali ile ayakta. Konak, günün 24 saati ziyarete açıktır.

3.2.1.4.2. Polis Binası

Bu Polis binası dört yıl ana yasa devriminden önce Gacar döneminde Maku Hanlarından biri tarafından inşa olunmuştur. Binanın inşası, aynalar salondaki Kitabeye göre Hicri 1320 Muharrem ayında tamamlanmıştır. Bina iki katlı olup, birinci kat hiç

bir dekorasyona sahip değildir. Ancak ikinci katında sıva ve ayna çalışmaları ile özellikle ana salonu mükemmeldir. Dış cephesinde dekora edilmiş heykeller, çiçek formları ve çalı dekorları ona çok değer katmıştır (Fotoğraf 3.37). Bu eski eser, 22 sayı numarası ile İran'ın tarih eserleri arasına kayıt olunmuştur. Bugün itibari ile boş tutulan binada, Maku Bölge Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından düzenleme çalışmaları başlatılmıştır.

Fotoğraf 3.36. Kolah Firenci Konağı, Gacar hükümetinin son döneminde inşa edilmiştir.

Fotoğraf 3.37. Polis Binasına, dış cephesinde dekora edilmiş heykeller, çiçek formları ve çalı dekorları çok değer katmaktadır.

3.2.1.4.3. Gızıl Ay (Aslan Güneş) Binası

Gacar döneminde yapılmış olan bina, Maku şehri Talgani caddesinde itfaiye karşısındadır. Bina, Maku Hanlarının Bayat ailesine bağlı olanlarından birine aittir. Bina özel bir dekoratife sahiptir. Bina, İran milli eserler arasında 2213 numarada kaydedilmiştir.

3.2.1.4.4. Maliye Binası

Gacar döneminde inşa edilmiş olan bina, Maku şehrinde İmam caddesi üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3.38). Bina, ulusal eserlar arasında 6160 sayı numarası ile kayıtlıdır.

Fotoğraf 3.38. Maliye binası, Gacar döneminde inşa edilmiştir.

3.2.1.4.5. Milli Banka Binası

Gacar döneminde inşa olunmuş olan bina, Maku şehrinde Bank Milli Caddesi'nde bulunmaktadır. Bina dış görünüşü ile dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.39). Bina 1988 yılında 2215 sayı numarası ile ulusal eserlere listesine kayıt edilmiştir.

Fotoğraf 3.39. Milli Banka Binası, dış görünüşü ile dikkat çekmektedir.

3.2.1.4.6. Camal Han Teymur Taş Evi

Bina, Gacar döneminde iki katlı siyah taştan (bazalt) inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.40). İmam Caddesi üzerindedir. Milli eserler listesine 1998 yılında 2221 numara ile kayıt edilmiştir. Mesken olarak özel bir şahıs tarafından kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3.40. Camal Han Taş Evi, Gacar döneminde iki katlı olarak inşa edilmiştir.

3.2.1.4.7. Sefer Ali Han Konaklama Evi

Konak, Maku Kalesi civarında Sarı gaya dağında şehrin en yüksek noktasında bulunmaktadır. Günümüzde harap durumdadır (Fotoğraf 3.41). Bina Gacar döneminde inşa edilmiştir. Bina 13.03.1998 yılında 2213 sayıyla ulusal eserler listesine kayıt edilmiştir.

Fotoğraf 3.41. Sefer Ali Han konaklama evi, günümüzde harap durumdadır.

3.2.1.4.8. Ali Beyat Evi

Bu bina Maku kentinde Emir Kebir caddesinde yer almaktadır. Gacar döneminde inşa edilen evin ulusal kayıt numarası 2219' dır.

3.2.1.5. Kaleler ve Mahzenler

3.2.1.5.1. Gaban (Maku) Kalesi

Kalenin tarihi Teymur ve Gacar dönemlerine uzanmaktadır. Kale 150 metre uzunluğunda ve 5 metre genişliğindeki duvarla, doğudan batıya kurulmuş olup ciddi anlamda saldırılardan korunmaya elverişli bir yapıdır (Fotoğraf 3.42). O günkü şartlarda kaleye girmek adeta imkânsızdır. Kentin ana kapısı, surları ve mazgallar ile askeri konaklama ve hizmetler büyük kapaklar duvarlar taştan yapılmıştır. Maku'nun en muhteşem turistik yerlerden biridir. Aynı zamanda geçmişe ait araştırmaların

yoğunlaştığı en önemli alandır. Bu araştırmalarda, kalede oda ve duvar kalıntıları tespit edildi. Sığınak olarak kullanılan bu odalar büyük ihtimalle valilere aitti. Şehrin gıda depolanması da hırsızlardan korunmak için muhtemelen bu bölgede yapıldı. Gaban veya Maku Kalesi İran'ın tarihi eserleri içinde 15.02.1998 yılında 2220 sayı numarada kayıt olunmuştur.

Fotoğraf 3.42. Maku Kalesi, doğudan batıya kurulmuş olup, ciddi anlamda saldırılardan korunmaya elverişli bir yapıdır.

3.2.1.5.2. Ferhat Taş Mahzeni (Ferhad Damı)

Maku şehrinin batısında ve şehre 7. km uzaklıkta bulunan bu tarihi eser, Urartular³ ve Mad döneminde yapılmıştır. Bu binanın yapımı 2700 yıl öncesine dayamaktadır. Kayalıklardan oluşmuş 3 raflı odadır (Fotoğraf 3.43). Bu odalar Urartu kalesinin dağın en alt kısmında bir kazılmış ve taş basamaklarla bu dağa bağlıdır. Güneyde Zengimar nehrinin yanında bu tarihi şehrin kurban kesilen taşı bulunmaktadır. Bu tarihi eser, 1968 yılında 803 sayı numarası ile İran'ın Milli eserleri listesine kayıt olmuştur.

³ Urartu Devleti en güçlü döneminde (M.Ö. 8.ve 7. yüzyıl) günümüzdeki Doğu Anadolu, Kuzeybatı İran ve Irak'ın küçük bir bölümü ile kuzeyde Aras Vadisi'ne egemendi. Bu vadi Urmiye Gölünden Aras vadisine ve buradan Doğu Anadolu'nun Van Gölü'ne kadar sınırlanmıştır. Batıdan Karasu –Fırat, kuzeyden kuzey Ermenistan dağları, doğudan İran Azerbaycan'daki Savalan Dağları, güneyden Zagros Dağları'ylabirleşen Doğu Toroslar oluşturur (wikipedia. Org). Maku bölgesinde bu yerlerde kurulmuş bir yer olup bu dönemdeki adı *Bestam* olarak bilinmektedir.

Fotoğraf 3.43. Farat Taş Mahzeni'nin girişi.

Bu Taş Mahzeninin giriş kapısı 2-1.5 m ve odaları 4-3 m ve diğeri 2-2 m'lik bir kapıyla birbirlerine bağlıdılar. Taş duvarlar garip ve acayip bir şekilde pürsüzleştirilmiştir. Bu sert taşların ve kayaçların üstünün kazınması neredeyse günümüzde de imkânsızdır. Bu taş mahzen Maku'nun tarihini gösteren en önemli bir eserdir (Fotoğraf 3.44). Bu gösterişli yapının varlığı, Maku bölgesi tarihinin uzunluğuna işaret etmektedir.

Fotoğraf 3.44. Ferhat Mahzenin iç ve dış duvarları.

Bu tarihi eseri yanında eski dönemlere ait çok sayıda eser ve eşya bulunmuştur. Bu eşyalar günümüzde Urmiye müzesinde sergilenmektedir (Fotoğraf 3.45).

Fotoğraf 3.45. Farat Taş Mahzeni'nin çevresinde bulunan ve Urmiye müzesinde sergilenmekte olan eşyalardan bazıları.

3.2.1.6. Köprüler

İpek yolu ve Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yol üzerindeki Maku alanı özel bir önem taşımaktadır. Bu nedenle bu yol bazı yerlerde doğal bariyer olurdu. Bu nedenle insan, nehirlerden geçmek için, kaçınılmaz bir çözüm arıyordu. O zamanın insanları bu sorunun üstesinden gelmek için yerel malzemelerle yani taş, ahşap, alçı ve kireç taşından köprüler yapmaya başladı. Bu bağlamda, Maku bölgesinde de, pek çok döneme ait tarihi köprüler bulunmaktadır. Bunların içerisinde önemli olan ve milli eserler listesine kayıt edilenler arasında; Gar Goluk köprüsü, Beş Göz köprüsü, Kara köprü köprüsü, Galacık köprüsü ve Kişmiş tepe köprüsü bulunmaktadır.

3.2.1.6.1. Gar Goluk Köprüsü

Poldeşt ilçesinin Gar Goluk köyünde bulunan köprü, Safeviler dönemi ile ilişkilidir. Aras Nehri üzerine İran ve Nahçıvan arasında inşaat olunmuştur (Köprü, Poldeşt-Aras yolunun 7. km.sindedir). Bu tarihi köprünün iki açıklığı büyük, taştan yapılmıştır. Bu iki açıklık birisi İran topraklarında, diğeri Nahçıvan topraklarında yer almaktadır. Beyaz oyulmuş taştan kireç harcıyla yapılmıştır. Temelleri dikdörtgen şeklinde 11 metre uzunluğunda, 4 metre genişliği dikilmiştir. Muhtemelen 4 ayaklı olan köprünün iki ayağı sel sularıyla tahrip olunmuştur. Ayaklar birbirinden 50 metre uzaklıktadır. Bu tarihi köprü, 2002 yılında 6403 sayı ile milli eserler listesine kayıt edilmiştir.

3.2.1.6.2. Beş Göz Köprüsü

Köprü Maku şehrinin doğu tarafından giriş noktasında yer almaktadır. Bu tarihi eser Safeviler dönemi ile ilişkilidir. Zengimar Nehri üzerine yapılmıştır. Köprünün 18 yüzyılda Ermeniler tarafından yeniden yapılmış olduğu da belirtilmektedir. Bu köprü siyah ve beyaz taşlarıyla göz alıcı bir özelliğe sahiptir. Köprüye Beş göz denilmesinin sebebi, Gacar döneminde sel tahribinden bozulan iki gözün bir büyük göze dönüştürülmesidir (Fotoğraf 3.46)

Fotoğraf 3.46. Köprüye Beş göz denilmesinin sebebi, Gacar döneminde sel tahribinden bozulan iki gözün bir büyük göze dönüştürülmesidir.

3.2.1.6.3. Kara Köprü

Safeviye döneminde Karasu Nehri'nin üzerinde yapılan köprü, Maku kentinin çıkışında Maku Bazergan caddesinde bulunmaktadır. Bu köprü bazı kaynaklara göre üç gözden kurulmuştur. Ancak günümüzde tek gözden oluşmaktadır (Fotoğraf 3.47). İnşasında bazaltlar (siyah taş) kullanıldığından kara köprü olarak adlandırılmıştır. Bu tarihi köprü, İran'ın Milli tarihi eserleri arasına 6405 sayı numarası ile 2002 yılında kayıt edilmiştir.

Fotoğraf 3.47. Kara köprü, günümüzde tek bir büyük gözden oluşmaktadır.

3.2.1.6.4. Galacık Köprüsü

Köprü, Gacar döneminde Galacık halkının Maku kentine ulaşmak için ve en önemli İpek yolunun geçit noktasını teşkil eden Zengimar Nehri üzerine yapılmıştır (Fotoğraf 3.48). Köprü İran'ın Milli tarihi eserleri arasına 2220 sayı numarası ile 2000 yılında kayıt edilmiştir. Bazalt taşından yapılan köprü, Maku serbest bölgesinin Kültür ve Turizm Başkanlığı tarafından yeniden imar edilmiştir.

Fotoğraf 3.48. Galacık köprüsü, Galacık ahalisinin Maku kentine ulaşması için inşa edilmiştir.

3.2.1.6.5. Kışmış Tepe Köprüsü

Bu köprü Maku kentinin 7 km batısında, Maku Bazergan kara yolunda bulunmaktadır. Safeviye dönemi köprülerine benzemekle birlikte yapılış zamanı kesin olarak belli değildir. Siyah ve beyaz taşlardan yapılmıştır (Fotoğraf 3.49). Köprü İran'ın Milli tarihi eserleri arasına 31406 sayı numarası ile 2014 yılında kayıt edilmiştir.

Fotoğraf 3.49. Kışmış Tepe Köprüsü, Maku kentinin 7 km batısındadır.

Bu tarihi köprülerin bir kısmı doğal ve beşeri şartlara (iklim şartları, kullanılan malzeme ve inşa şekli vs.) bağlı olarak günümüze kadar ulaşamamıştır. Gelenlerin bir kısmı ise günümüz ulaşımı için yeterli olmayıp, yanı başlarına modern köprüler inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.50).

3.2.1.7. Hamamlar

Maku Bölgesinde Tarihi eserler arasında hamamlar da yer almaktadır. Bir milletin tarih ve medeniyeti yanı sıra aynı zamanda kültürünü de yansıtan bu eserlere arasında bölgede; Safeviye Hamamı, Pornak Hamamı ve Serdar hamamı bulunmaktadır.

3.2.1.7.1. Safeviye Hamamı

Çift girişli giriş bölümü, giyim odası ve maturhane (tulunbar hane/su ısıtıcısı) bölümlerinden oluşan hamam kalıntıları 2001 yılında 28 gün süren arkeolojik kazılar

neticesinde ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 3.51). Kazı neticesinde bulunan beyaz ve mavi tuğlalar hamamın Safeviye dönemine ait olduğunu göstermektedir. Yine bu bulgular hamamın Safeviye dönemi yanı sıra Gacar döneminde de faaliyette olduğunu göstermektedir. Hamam benzersiz ve ilginç özellikler taşımaktadır. Giyinme odasında bir Havuz inşa edilmiştir. Banyonun alanı tamamen geometrik ve simetrik inşa edilmiştir. Bu Hamamın kuzey Doğu semtinde tarihi Sefer Ali Hanın konaklama evi, kuzeyinde Zeynebiye Camisi ve batıda yerleşme yerleri ile güneyinde nispeten derin bir vadi bulunmaktadır. Hamam, İran'ın Milli tarihi eserleri arasına 5072 sayı numarası ile 2001 yılında kayıt edilmiştir.

Fotoğraf 3.50. Aras Nehri üzerine, İran ve Nahcivan arasındaki Gargoluk Köprüsü'nün yerine inşa edilmiş Senem Bulağı Köprüsü.

Fotoğraf 3.51. Safeviye Hamamı, 2001 yılında yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır.

3.2.1.7.2. Pornak Hamamı

Bu Hamam, Maku serbest ticari ve sanayi bölgesinde Poldeşt ilçesinde Pornak köyünde yer almaktadır. Bu tarihi bina, İran'ın tarihi hamamları arasında 6224 sırada kayıt olunmuştur.

3.2.1.7.3. Serdar Hamamı

Bu Hamam Serdarın kendi ait olup, aynı adı taşıyan sarayda yer almaktadır. Bu hamam sarayın bahçesinde seraya bağlı bir yerdir ve bunun inşası sarayın inşasıyla beraberdir.

3.2.1.8. Diğer Tarihi Eserler

3.2.1.8.1. Tarihi İpek Yolu

İpek yolu üzerinde insanların arasındaki iletişimi en temel araçlarını planlamıştır. Bu nedenle, ipek yolun konusunda Maku ve çevresinin önemine ayrı bir yer vermek gereklidir.

İpek yolu endüstrisi, eski çağlardan beri birçok milletin hayatında çok önemli bir yer tutmuş; Uzak Doğu'dan gelen ipek ve baharat, Batı dünyası için uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır. İpek, ayrıca, doğu kültürünün batı tarafından tanınmasını da sağlamıştır. Doğunun ipeği ile baharatının kervanlarla batıya taşınması, Çin'dan Avrupa'ya ulaşan ticaret yollarını oluşturmuştur. Orta Çağda, ticaret kervanları, şimdiki Çin'in Xian kentinden hareket ederek Özbekistan'ın Kaşgar kentine gelirler; burada ikiye ayrılan yollardan ilkinizi izleyerek Afganistan ovalarından Hazar Denizine; diğeri ile de Karakurum Dağlarını aşarak İran üzerinden Anadolu'dan deniz yolu ile veya Trakya üzerinden kara yolu ile Avrupa'ya giderlerdi (www. Turkce bilgi.com /Harita 3.2).

Doğudan batıya doğru gelişen bu ticari harekette, daha önceki çağlardan beri kullanılmakta olan bir yol şebekesinden yararlanılmıştır. Yoğun bir şekilde ipek, porselen, kâğıt, baharat ve değerli taşların taşınmasının yanında kıtalar arasındaki kültür alışverişine de imkân sağlayan bu binlerce kilometre uzunluğundaki kervan yolları, zaman içinde *İpek Yolu* olarak adlandırılmıştır. İpek Yolu, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir ticaret yolu olmasının ötesinde, 2000 yıldan beri bölgede yaşayan kültürlerin,

dinlerin, ırkların, da izlerini taşımakta ve olağanüstü bir tarih ve kültürel zenginlik sunmaktadır. Orta Asya İran İslam cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, İpek Yolunun hem bir ticaret yolu, hem de tarihi ve kültürel değer olarak yeniden canlandırılması gündem gelmiş, bu yol boyunca inşa edilmiş ve artık kullanılmayan yapıların, yeni işlevler kazandırılarak korunmaları ve yaşatılmaları için çalışmalar başlatılmıştır (www. Turkce bilgi.com).

Harita 3.2. İpek yolları (Kaynak: www. Turkce bilgi.com).

Günümüzdeki ipek yolu daha çok turistik bir öneme sahiptir. Batı ipek yolu güzergâhı üzerindeki mistizmini kitaplar yoluyla tanımaya başladıktan sonra, Batı'nın Doğu'ya olan ilgisi ve buna bağlı olarak turistik faaliyetler artmıştır. Özellikle *Marco Polo*'nun izlerinin peşinde adı altında düzenlenen seferler, çekilen film ve diziler ile belgeseller nedeniyle İpek yolu güzergâhındaki bölgelere ilgi artarak sürekli daha fazla turist gelmeye başlamıştır. Maku'nun da bu güzergâh üzerinde bulunması ilerleyen dönemlerde ilgi çekecek yerler arasında yer alacağının göstergelerinden biri olarak düşünülmelidir. Bu da bölgede turizmin canlanmasına katkı sağlayacak olaylardan biri olarak görülmelidir.

3.2.1.8.2. Askeri Hastane

Garhaç köyünün kenarında bir Tepe üstünde bir askeri hastanesi bulunmaktadır. Bu hastane, Gacar döneminde (Ahmet Han Beyat zamanında) inşa olunmuş ve İkinci

Dünya Savaşı'nda belli bir süre asker hastanesi olarak kullanmıştır. Bu savaş sırasında Maku bölgesinin Rus askerlerinin işgaline uğraması ile konsolosluk binası olarak düzenlendi. Qevam Seltene (Gacar) başkan zamanında, 1973 yılında bina Milli Bankasına verildi (www. Ayna news. com).

3.2.1.8.3. Tarihi Öneme Sahip Tepeler (Höyük Yerleşmeleri)

Tepeler/Höyükler, İran'da insan topluluklarının yerleşiminde, mağara adamından sonra ilk çözümdür. İnsanların, mağara yaşamı kuruluş tarihi, Mesih döneminden önce altıncı ve yedinci bin yıla rastlamaktadır. Bundan sonra insanların bu yerleşme yerlerini genellikle terk etmişler ve sedanter (yerleşik) yerleşmeler oluşturmuşlardır. İran Azerbaycan bölgesi Urartu eserleri açısından son derece zengindir. Bu arada Maku bölgesi İran'ın tarihi kutuplarından biridir. Bu bağlamda, Maku bölgesinde çok sayıda tepe ve kaleleri ile önemli bir arkeolojik araştırma ve eğitim alanıdır ki bu çalışmalar bu bölgenin tarihçesini daha belirgin hale getirecektir. Bunlardan tespit edilen tarihi öneme sahip tepeler şunlardır:

3.2.1.8.3.1. Dere Bağı Tepe

Milattan önce yerleşilen bu tepe, Maku şehrinin kuzeydoğu tarafında büyük Hasın köyünde yer almaktadır. Bu yerleşme alanı, 2001 yılında 10041 sayı numarası ile İran'ın tarihi eserleri arasına kayıt edilmiştir.

3.2.1.8.3.2. Kilise Tepe

Bu yerleşme alanı, Maku kentinin en yakın köyü Kala Cuk köyünde bulunmakta olup, 2001 yılında 10039 sayı numarası ile İran'ın tarihi eserleri arasına kayıt edilmiştir. Aynı köyde *Zubeyda yerleşim alanı/tepe* yeni yapılmış köprünün yanında yer almaktadır (Fotoğraf 3.52). Burası da İran'ın tarihi eserleri arasına 10034 sayı ile kayıt olunmuştur.

3.2.1.8.3.3. Kışmış Tepe Mezarlık Tepe

Urartuların asli yerleşme yerlerinin bulunması münasebeti ile tarihi öneme sahiptir. Burası, Maku, Bazergan caddesinin kenarında yer almaktadır. Yerleşim alanı, İran tarihi değerleri arasında 10037 numarayla sıralanmıştır.

3.2.1.8.3.4. Yarma Tepe

Maku şehrine 7 km uzaklıktaki Yarma tepe yerleşim alanı, Maku'nun Senger köyünde Farat taş mahzeni (Ferhat damı)'ni oluşturmaktadır. Burası da İran'ın tarihi eserleri arasına 10040 sayı ile kayıt olunmuştur

Fotoğraf 3.52. Tarihi Zubeyda yerleşim alanı.

3.2.1.8.3.5. Kale Sur Tepe

Sur, Kürt dilinde kırmızı renk anlamında (kırmızı tepe) anlamında kullanılmaktadır. Eski Tunç Çağına ait bir yerleşme yeridir. Bu tepe Makunun Goruşkak köyünde, Maku şehrine 35 km mesafede bulunmaktadır. Bu alanda 10038 numara ile İran'ın tarihi yerleşme yerleri arasına kayıt edilmiştir.

3.2.1.8.3.6. Yarım Kaya Tepe

Maku'nun Yarım kaya Olya köyünde bulunmakta olup, 10036 numarayla tarihi alanlar arasına kayıt edilmiştir.

3.2.1.8.3.7. Hızırlı Tepesi

Bu yerleşme alanı, Maku'nun kuzey doğusundadır. Milattan önceki dönemlere ait olan bir yerleşme alanıdır. Maku'nun ilk kayıtlı tarihi tepesidir. Bu yerleşim alanlarında onlarca kale ve tarihi eser (Rend kalesi, Danalu ve Danbat yerleşim alanı, Safevi hamamı) bulunmuştur. Bunlar arasında Maku bölgesinde 1924 yılında bulunan at, topraktan yapılmış bir kap olup M.Ö. üçüncü yüzyıla aittir (Fotoğraf 3.53).

Fotoğraf 3.53. Maku bölgesinde 1924 yılında bulunan at, topraktan yapılmış bir kap olup M.Ö. üçüncü yüzyıla aittir.

3.2.1.8.4. Tarihi Bahçeler

Doğal miras, kendine özgü doğal yaşam alanlarını içeren miras grupları arasında önemi giderek artan unsurlardır. Biyolojik çeşitlilik olarak bitki ve hayvanlar dahilinde ve jeolojik unsurlar (mineraloji, jeomorfoloji paleonotoji) olarak, yeryüzünün çeşitliğini gösterir. Böyle doğal Miras yerleri yabancı ve iç turizm çekicisi olarak turizm sektöründe, turizmin önemli bir parçası olup, ülkeye hizmet etmektedir (Mevsimlik Araştırma Dergisi Baq Naz, 2015: 3). İran'ın geniş topraklarında bahçeler vardır ki sanat ve mimari açısında klinik olarak anlamlı örnekleri kabul edilmişlerdir. Bunlar aynı zamanda, İran ve diğer İslam ülkelerinin bahçelerinin sanatını teşvik etmektedir. Maku bölgesi de iki önemli bahçeye sahiptir. Bu bahçeler önemli özellikleriyle İran tarihi bahçelerinin arasına girmişlerdir. Bu iki büyük ve önemli bahçeyi Serdar ve Golubağı bahçeleri oluşturmaktadır.

3.2.1.8.4.1. Serdar Bahçesi

Bu bahçe bildiğiniz gibi Maku kentinde Bahçe Cuk köyünde, Maku, Bazergan caddesinin batısında ve Çir Çin dağın güneyinde yer almaktadır. Bu bahçe 11 hektarlık bir alana sahiptir ve içerisinde 2500 m² alana sahip Serdarın Sarayı bulunmaktadır (Fotoğraf 3.54).

Fotoğraf 3.54. Serdar bahçesi ve içerisinde Serdar Sarayı.

Bahçe, Sarayla aynı zamanda düzenlendi. Bahçede meyve ağaçlarının yanı sıra çok çeşitli türlerden oluşan ağaçlar da mevcuttur. Bu ağaçların bir kısmı Gacar döneminde dikilmiştir. Bahçe İran'ın Mili tarihi bahçeleri ve eserleri arasına 1984 yılında, 1739 sayı ile kayt edilmiştir. Bu müze ve Bahçe Sarayı herkesin ilgisini çekecek niteliktedir.

3.2.1.8.4.2. Göli Bahçesi

Bu bahçe Maku kentinin Başkent köyünde bulunmaktadır. Bahçe M.Ö. 6-7 yüz yıl dönemine aittir. İran'ın tarihi bahçeleri arasına 1993 yılında, 10035 sayı ile kayt edilmiştir.

3.2.1.9. Rekreasyon (Yeşil) Alanları ve Parklar

Maku bölgesi çok sayıda yeşil alan ve parka sahiptir. Bu alanlar Maku bölgesinin değişik yörelerine dağılmış durumdadır. Bölgedeki rekreasyon sahaları ve parklar, her zaman yerli halk - ziyaretçiler açısından dikkat çeken dinlenme ve vakit geçirme alanları olmuştur.

Maku bölgesinde turistik açıdan önem arz eden yeşil alanlar ile parklar arasında; *Maku İlçesinde; Orman Parkı, Maku Şehit Fehmide Parkı, Lale Parkı, Şadi Parkı, Şot Oraman Parkı, Öğretmen Parkı, Şehriyar Parkı, Settar Han Parkı, Şot İmam Parkı, Poldeşt Araz Parkı, Poldeşt Şehir Büyük Parkı ve Araz Parkı ve Kamp Alanı* yer alır. Bu parkların özelliklerini kısaca şu şekilde belirtmek mümkündür.

3.2.1.9.1. Maku Orman Parkı

Bu park ve yeşil alan, Maku'nun şehir alanında, Zen Gimar Nehri'nin kenarında yer almaktadır (Fotoğraf 3.55). Park büyük bir yeşil alana sahiptir. Parkta; kuş ve hayvan bahçesi, oyun yerleri, dinleme ve eğlence yerleri, mescit, çay evi ve büfe, tuvalet ve diğer tesisleri mevcuttur.

Fotoğraf 3.55. Orman Parkından görüntüler.

3.2.1.9.2. Şehit Fehmide Parkı

Şehit Fehmide Parkı, Maku şehrinin Beş göz Mahallesi'ndeki otogar yanında yer almaktadır. Park, çocuk oyun alanları ile öne çıkmaktadır. Park aynı zamanda İran ve Avrupa alış veriş merkezine yakın olması münasebetiyle buraya gelenler için de bir dinlenme yeri olma özelliğine sahiptir.

3.2.1.9.3. Maku Şadi Parkı

Park, Maku şehrinin Taze Mahallesi'ndeki Belediye Dairesi'nin yanında, Sebet Dağı'nın eteklerinde yer almaktadır. Bu park, Zengimar Nehri üstünü yapılmış bir köprü ile şehre bağlanmıştır. Bu park güzel ve harika bir yeşil doğal alana sahiptir.

Maku'nun görülmesi gereken yerleri arasında bulunan park, meyve ve diğer ağaçlar ile yeşillendirilmiştir. Kayalık alanlar ayrı bir doğal güzellik katmıştır (Fotoğraf 3.56). Günümüz itibariye Maku'nun en büyük ve en doğal parkı özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda park Zengi nehrinin diğer tarafında bulunması vesilesi ile oldukça sakin ve sessiz bir ortamı teşkil etmektedir. Bu yönüyle şehirde yaşayan insanlar için çok iyi

bir dinlenme ve eğlenme ortamı sunmaktadır. Girişin ücretli olduğu park alanında büfe, lokanta, çay evi, tuvalet, spor yapma yerleri ve tesisleri, oyun ve eğlence ile dinleme tesisleri mevcuttur.

Fotoğraf 3.56. Şadi Parkı'nın eğlence alanı ile giriş kapısındaki leylek heykelleri.

3.2.1.9.4. Maku Öğretmen Parkı

Öğretmen parkı, İmam ve Emir Kebir caddelerinin arasında ve S.G.K.Dairesi'nin karşısında yer almaktadır. Oyun alanları yanı sıra eğlence tesislerine de sahip olan park, aynı zamanda doğal alanları ile de önem arz etmektedir (Fotoğraf 3.57).

3.2.1.9.5. Maku Şehriyar Parkı

Bu park, İmam Caddesi'nde tarihi köprü Kara Köprü kenarında yer almaktadır (Fotoğraf 3.58). Bu parkın bir köşesinde Türk şairi Muhammed Hüseyin Şehriyarın heykeli bulunmaktadır.

Parkta halk ve devlet tarafından sergiler ve fuarlar düzenlenmekte, yaz akşamları açık tiyatrolar oynanmaktadır. Girişi ücretsiz olan ve şehir halkı tarafından yoğun olarak kullanılan park, ailelere ve ziyaretçilere hizmet vermektedir. Şehriyar Parkı, 24 saat açık olup iyi nitelikte eğlence ve dinleme tesislerine de sahiptir.

Fotoğraf 3.57. Öğretmen Parkı, doğal alanları ile de önem arz etmektedir.

Fotoğraf 3.58. Şehriyar Parkı, pek çok özelliği ile Maku'de öne çıkan parklar arasında yer almaktadır.

3.2.1.9.6. Maku Setar Han Parkı

Azerbaycan'ın milli kahramanın adının verildiği park, Veli Esr Mahallesi'nde Setar Han Caddesi üzerinde yer almaktadır. Bir mahalle parkı özelliği taşımaktadır.

Doğallığı, yeşil alanları ve eğlence tesislerinin mevcut olduğu park alanı, bu özellikleri sayesinde mahalle sakinlerince tercih edilen mekânlar arasında bulunmaktadır.

3.2.1.9.7. Maku Lale Parkı

Lale parkı, Maku şehrinin doğusundaki Borc Mahallesi'ndedir. Park, küçük bir yeşil alanın yanı sıra eğlence tesisleri ve büfeye sahiptir. Bu park çocuklar ve aileler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir.

3.2.1.9.8. Maku Büyük İmam Humeyni Parkı

İmam Parkı, Maku serbest bölgesi parkları içerisinde en büyüğüdür. İnşası son aşamasına gelmiş ve açılış noktasına varmıştır (Fotoğraf 3.59). Yapımına Kalıcı Sergi binasıyla başlanmıştır. Aynı zamanda bu sergi binasının yanında, Adsız Şehitlerin mezarlarının yanıbaşında Karasu kenarında yer almasıyla da önem taşımaktadır.

Fotoğraf 3.59. İnşası devam eden İmam Parkı, Maku serbest bölgesi parkları içerisinde en büyüğüdür.

3.2.1.9.9. Şot İmam Parkı

Şot'un, Maku tarafından giriş noktasında bir tepe üstünde İmam parkı yer almaktadır. Tepe üzerinde bulunması sebebiyle muhteşem bir görüntü ve manzaraya sahiptir (Fotoğraf 3.60). Park çok güzel eğlence ve dinlenme tesislerine de sahiptir. Bu yönüyle çocukların yanı sıra ailelerin tercih ettiği yerler arasında bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.60. İmam Parkı, tepe üzerinde bulunması sebebiyle muhteşem bir manzaraya sahiptir.

3.2.1.9.10. Şot Orman Parkı

Park, Şot şehrinin Teymur Abad Mahallesi'nde, cadde kenarında yer almaktadır. Sakin ve sessiz bir ortamı teşkil etmesi münasebetiyle ailelerce şehirde tercih edilen ortamlardan birisidir (Fotoğraf 3.61). Park içerisinde oyun alanları ve eğlence yerlerinin yanı sıra diğer tesislerde mevcuttur.

Fotoğraf 3.61. Orman Parkı, sessiz ve sakin ortamı ile dikkat çekmektedir.

3.2.1.9.11. Poldeşt Büyük Şehir Parkı

Park, gümrük yolu üzerinde bulunmaktadır. İki bölümden oluşmaktadır. Büyük kısmı Vali Caddesi'nin alt tarafındadır. Önemli ölçüde yeşil alana ve eğlenme ve dinlenme tesislerine sahiptir. Çoğunlukla aileler tarafından tercih edilmektedir.

3.2.1.9.12. Poldeştin Araz Parkı

Araz parkı, Poldeşt şehir çıkışındaki Araz Caddesi'nde yer almaktadır. Önemli miktarda yeşil alanın yanı sıra çocuk oyun alanları ile eğlenme ve dinlenme tesislerine sahiptir (Fotoğraf 3.62). Sessiz ve sakin ortamı sayesinde ailelerin tercih ettikleri alanlar arasında bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.62. Araz Parkı, çocuk oyun alanları yanı sıra sessiz ve sakin ortamı ile öne çıkmaktadır.

3.2.1.9.13. Araz Parkı ve Kampı Alanı

Araz'dan 30 km sonra park ve kamp alanına ulaşılmaktadır. Bu alan, özellikle tatil dönemlerinde yakın ve uzaktan gelenlerin rekreasyon mekanlarından biridir. Bu alan sadece bir dinlenme yeri değil, aynı zamanda çocuklar, gençler ve hatta yaşlılar için her tür eğlence tesislerin mevcut olduğu bir ortamı oluşturmaktadır. Bu yönüyle yüzmeye, rafting, balık tutma, piknik yapma ve tekne turları gibi pek çok aktivitenin gerçekleştirildiği bir alan olma özelliğine sahiptir (Fotoğraf 3.63). Bu kamptan bakıldığında suyun karşı tarafındaki Nahçıvan bölgesi de görülebilmektedir. Bütün bu özellikleri nedeniyle, bölgeye gelen ziyaretçilerin görmesi gereken yerler arasında önemli bir yer özelliği taşımaktadır.

3.2.1.9.14. Bazerganın Parkları

Maku bölgesinin Bazergan şehri iki büyük parka sahiptir. Biri Bezergan şehri içerisinde büyük parkı adıyla bilineni, diğeri şehir dışındaki rekreasyon alanını teşkil eder. Şehir parkı bir tepenin üzerinde bulunmakta olup, her türlü tesise (dinleme, eğlence, oyun, büfe vb) sahiptir. Bu özellikleri ile şehirde hoşça vakit geçirilebilecek alanlardan biridir. Park alanından Ağrı (Ararat) dağlarının muhteşem görüntülerini

izlemek de mümkündür. Diğer parkı, şehre 5 km mesafede bulunan ve şehre gelen bütün ziyaretçilerin görmesi gereken yerler arasında önemli bir yere sahip, Bazerganın su parkını oluşturur (Fotoğraf 3.64).

Fotoğraf 3.63. Araz park ve kamp alanı, tatil dönemlerinde yakın ve uzaktan gelenlerin rekreasyon mekanlarından biridir.

Fotoğraf 3.64. Bazergan'da Büyük Park ve Su Parkı adlarıyla tanınan iki parka mevcuttur.

3.2.1.10. Maku Bölgesi Kalıcı Sergisi

Bu sergi, Şehit Cevad Genberi bulvarında Maku-Bazergan caddesinin kenarında ve Şehrek Veli Esr Mahallesi'nde P.T.T.binasının karşısında yer almaktadır. Bu kalıcı sergi; salon, ofis ve tesisat olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Sergi alanının sahası 3956 m²'dir. Sergi uluslararası bir sergidir ve bölgeye turist çekmede çok etkili

olacaktır. Bu kalıcı serginin yabancı yatırım çekicisi ve ekonomik kalkınmanın bir kaynağı olabileceği düşünülmektedir (Fotoğraf 3.65).

Fotoğraf 3.65. Maku Bölgesi Kalıcı Sergisinin bölgeye turist çeken mekanlardan biri olacağı düşünülmektedir.

3.2.2. Kültürel Çekicilikler

Kültürel turizm kavramı aslında çok karmaşıktır ve çok çeşitli turizm faaliyetlerini içerisine almaktadır. Bir ulus ya da etnik grubun kültürü; hayat tarzı, değer yargıları ve normlarıyla tanımlanabilir; yani dini, dili, gelenek ve davranışları, sanat icra yolları (müzik, dans ve tiyatro) ile siyasal ve toplumsal örgütlenme yollarının birlikte bütünlüğünden oluşur. Kültürel turizm bu nedenle insanların kendi kültürlerinin eğlence yanları ile birlikte, diğer grupların kültürlerine de açık olan yanlarıyla ilgili turizm faaliyetlerinin tümünü kapsar. Kültürel kaynaklar da yalnızca sanatsal faaliyetlerin (opera, bale, tiyatro, konserler vb.) icrasını değil, aynı zamanda da mevcut kültürlerin yaşayan tüm anlatımlarına da dayanır. Bu canlı anlatımlar arasında dünyanın farklı insanların giyim-kuşam, mutfak, dinsel özellikler, gelenek ve görenekler de yer alır. İnsanların toplumsal örgütlenmedeki farklılıkları, fiziksel çevrelerine uyum sağlamadaki benzersizlikleri, farklı geçmişleri, ekonomik ve siyasal kalkınma tarzları dünya üzerinde farklı kültürlerin gelişmesine yol açmıştır (Özgüç, 1998: 86).

Maku bölgesi, coğrafi konumu, sosyal yapısı ve tarihî özellikleriyle zengin bir kültüre sahiptir. Yöre halkının gelenek ve görenekleri, yemekleri, giyimi, festival ve özel günleri, halk oyunları, el sanatları gibi birçok olgu kültürel zenginliği meydana getirmektedir (Zaman, 2012: 287).

3.2.2.1. Festivaller ve Özel Günler

Festivalleri; turizm pazarlamasında, bir eğlence etkinliği olarak, ilin sosyal ve kültürel zenginliğinin yansıtılmasında önemli bir organizasyon olarak görmek mümkündür. Bunlar genelde kapsamı dar mahalli ya da bölgesel organizasyonlar olmalarına rağmen, bir bütün olarak ele alındıklarında, önemi gittikçe artan bir turizm atraksiyonu oluşturdukları tartışma götürmez bir gerçektir (Getz, 1984: 24). Dönemi, yapıldığı yer, katılanların sayısı ya da niteliği programla belirtilen özel önemi olan günler, festivaller, şenlikler, panayırılar, kültürel etkinlikler, sanat gösterileri bir yerin en önemli tanıtım unsurları ve turizm çekicilikleri arasında yer alır (Sezgin, 1995: 24).

Benzersiz ve farklılığın deneyimini sağlayan bir aktivite olması nedeniyle festivaller ve özel günler, kültür turizminde önemli rol oynamaktadırlar. Tüketmek amacıyla turistlerin aktivite beklentisi içinde olmaları şeklinde tanımlanan motive olgusunu en iyi sağlayan unsurlardan biri olması, pasif tüketimin söz konusu olduğu diğer kültürel çekiciliklerin aksine, aktif bir tüketimi sağlamaları, dolayısıyla yaratıcı turizmin (creative tourism) bir parçası olmaları, (Prentive ve Anderson, 2003: 7–9; Alaeddinoğlu, 2006: 160–161) festivallerin turizmdeki önemini daha da arttırmaktadır.

Maku bölgesinde yıl boyunca festival, sergi ve fuar düzenlenmektedir. Bu festivallerden birini *Kadınların Güçleri ve Geleneksel Yemekler Festivali* oluşturur. Bu festival 2014 yılından beri yöre kadınlarının katılımı ile yılda bir defa olmak üzere bir hafta süren etkinlikler şeklinde, Bahçecuk Sarayı'nda düzenlenmektedir. Çok sayıda kişinin katıldığı bu festivalde; mahalli yemekler, pastalar, el işlerinden halı yün dokunması, çorab dokunması, göçmen kadınların tarafından tereyağı tutması, ekmek yapma, mahalli ayran alma, sac kavurması yapma ve mum yapma gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir (Fotoğraf 3.66).

Fotoğraf3.66. Kadınların Güçleri ve Geleneksel Yemekler Festivali'ne çok sayıda insan katılmaktadır.

Bölgede düzenlenen festivallerden bir diğerini *Kaban Kayası tırmanma festivali* oluşturur. Daha öncede belirtildiği gibi burası kent merkezinin yaklaşık 400 metre kuzey tarafında bir duvardır ve insanları cezp eden doğal bir güzelliğe sahiptir. Kaya tırmanıcılığı bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Başka bir ifade ile bu duvarı bu anlamda dünyanın en dikkat çekenlerinden biridir. Bu özelliğ, sayesinde her yıl çok sayıda yerli ve yabancı dağcıyı, kaya tırmanışı için buraya çekmektedir. Bu durumu daha aktif hale getirmek için Dağcılık Bölge Müdürlüğü ile birlikte Spor ve Gençlik Dairesi tarafından 2015 ve 2016 yılında kaya tırmanma festivali düzenlendi. Bunlardan ilkinde İran'ın yüzlerce dağcısı katıldı. Maku dağcıları birinciliği elde ettiği ve dört gün süren bu tırmanışlara İran'ın 12 ilinden gelen 140 milli sporcu katıldı. Tırmanışlar 15 grupta 15 ayrı parkurda gerçekleştirildi (Fotoğraf 3.67). İkincisi ise yabancı dağcıların katılımının sağlanması için uluslar arası kaya tırmanıcılığı festivali şeklinde gerçekleştirildi.

Bölgenin Maku şehrinde düzenlenen bir başka etkinliği *aile yürüme festivali* teşkil eder. İlki 2014, ikincisi ise 2015 yılında gerçekleştirilen ödüllü yürüyüşe aileler katılmaktadır. Birinci yürüyüşe yaklaşık 70 bin, ikincisine ise 120 bin kişi katılmıştır. Tahmini olarak 150 bin kişinin katıldığı belirtilen üçüncü yürüyüş ise Ekim 2016'da

gerçekleştirildi (Fotoğraf 3. 68). Yaklaşık 2-3 saat süren ve İran televizyonu 3 kanalından yayınlanan ve geleneksel hale dönüştürülen bu yürüyüşler Maku'nun tanıtımına büyük katkı sağlamaktadır.

Fotoğraf 3.67. Bölgede düzenlenen festivallerden bir diğerini *Kaban Kayası* tırmanma festivali oluşturur.

Fotoğraf 3.68. Maku kentinde onbinlerce kişinin katıldığı ikinci aile yürüme festivalinden görüntüler.

Maku bölgesinde fuarlar da düzenlenmektedir. Bunlar arasında; Türkiye-Çin-Birleşik Arap Emirlikleri ve Almanya gibi ülkelerin de katılımı ile gerçekleştirilen Uluslar arası fuarın yanı sıra Gıda Endüstrisi Tarım ve Makine Fuarı, Hayvancılık Fuarı, Balıkçılık Ve Su Ürünleri İle İlgili Sanayi Fuarı, Taşımacılık ve Sınır Terminalleri İle İlgili Endüstriler Fuarı bulunur.

Bölgede çeşitli sportif etkinlikler de düzenlenmektedir. Bunlardan bazılarını; yayla-köy şenlikleri, Aras nehri'nde aileler arası balık tutma yarışması ile yöresel spor karşılaşma şenlikleri oluşturur (Fotoğraf 3.69).

Fotoğraf 3.69. Bölgedeki sportif etkinliklerden görüntüler.

Turizm bakımından yörede dikkat çeken ve aynı zamanda milli bir bayramı oluşturan *Nevruz* kutlamaları da bir festival havası içerisinde yapılmaktadır. Bölge kültüründe önemli bir yere sahip olan Nevruz baharın gelmesini müjdelemektedir. Baharın gelmesi insanlar için coşku ve sevinç verici bir durumdur. Kış mevsiminin sona ermesinin ardından havaların ısınması, insanların hem yükünü azaltır hem de güneşli ve güzel havalar insana daha çok yaşama isteği verir. Hal böyle olunca baharın gelişi pek çok ülkede olduğu gibi İran'da da bayram olarak, 21 Mart (Ferverdin ayının dolayısıyla bahar mevsiminin başlangıcı) günü kutlanmaya devam etmektedir. Başka bir deyişle, atalarımız aslında yeni yılın başlangıcı olarak bahar aylarının başlangıcını kabul etmişlerdir. Bu sebeple binlerce yıldır bu günler Yeni Gün ya da Nevruz olarak kutlanmaktadır.

Nevruz'un geldiğini müjdeleyen mutluluk ve neşe verici habercilerdir. Bu cümleden anlaşılıyor ki İran'ın kuzeyinde yer alan Gilan ve Mazendaran eyaletlerinde Nevruz'a ait şiirler okuyan kişi veya küçük gruplar bu vazifeyi üstlenmektedirler. Baharın gelmesine yaklaşık 15 gün kala evlere giden, güzel ve arifane sesleriyle Nevruz'la ilgili tanınmış şiirleri okuyarak baharın gelişini haber veren seyyar ve meşhur olmayan küçük gruplar ev sahipleri tarafından çerez, sikke veya bir miktar pirinç hediye edilir. Tarihi bölgelerde, bu geleneğin eski zamanlardan beri İran'da var olduğunu, mili ve kültürel hüviyetini koruduğunu ve İran milletinin islama girmesi ile birlikte bu merasimin milli ve dini bir şekle büründüğünü göstermektedir. Nevruz ile ilgili şiirler

okuyan şahıs ve gruplar, anlaşılır ve akıcı mısralarla ilk önce Allah'a hamdusenada bulunup Peygamberimizi ve onun pak Ehl-i Beyt'ini methederler. Daha sonra baharı ve Nevru'ı vafedip mutluluk mesajı vererek iyi ve bereket dolu bir yılı müjdeliler. İran'ın diğer bölgelerinde de bahar günümüzde değişik şekillerine şahit olduğumuz müzikli gösterilerle karşılanmaktadır. İran'ın kuzey batısında yer alan Maku Bölgesi'nin önceden etrafındaki köylerde yaşayan köylüler, yüksek sesle Nevruzun gelişini müjdeleyen habercileri şehre gönderirdiler ve şehirde yaşayan insanlar onların gelişine çerez ve tatlılar dağıtarak kutlamaktadırlar. Bu ve benzeri uygulamaların turistlerin ilgisini çekmesi muhtemeldir. Bu da yöre turizmin gelişmesine katkı sağlar.

Dini ve milli bayramlar ile düğün ve cenazeler, toplumsal dayanışmayı gösteren en önemli sosyo-kültürel olayları oluşturmaktadır. Bu bağlamda Çarşabama Sori Kültürü, düğün törenleri ve bölgeye has kutlama günlerinde gerçekleştirilen kutlamalar da, kültürlerin farklı uygulamaları olmaları münasebetiyle, değişik kültürlerden gelen insanların yani, yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Başka bir ifade ile bölgede çeşitli etkinliklerin düzenlendiği özel günleri teşkil etmektedir. Bütün bunların yöre turizminin gelişmesine büyük katkılar sağlaması kuvvetle muhtemeldir.

3.2.2.2. Yemek Kültürü

İran, Orta Asya ve Ortadoğu arasında kalan geniş ve ayrıcalıklı coğrafyasının getirdiği konumuyla oldukça zengin kültüre sahip bir ülkedir. Bu kültür zenginliği mutfağına da yansımıştır. Yaşanılan coğrafya ve komşu uluslarla sürdürülen yüzyıllara dayalı siyasi ve kültürel ilişkiler dolayısıyla Osmanlı ve takipçisi Türk mutfağı birçok komşu ulus ile benzer yemekleri bünyesinde bulundurmaktadır. İran mutfağı için bunu söylemek pek de doğru olmaz. Bu mutfak kültürü ile tanışma fırsatınız olmadı ise, yemeklerin bol baharatlı ve acılı olabileceği; kebab, tandır ekmeği ve şerbetli tatlıların fazlaca mutfak kültüründe yer bulduğu kolaylıkla düşünebilir. Kısa süreli bir ziyaret için İran'a gidilirse, evlerde pişirilen yemekler genellikle restoranlarda servis edilmediği için bu görüş varlığını sürdürebilir.

İran coğrafi olarak güneyde Basra ve Umman körfezi (Fars körfezi) kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrili, tarihi M.Ö 4000'lere dayanan yaklaşık 1.7 milyon km² büyüklüğünde ve 80 milyon insan yaşadığı, bazı açılardan aslında hem çok yakın hem de özgün kültürü nedeniyle bir o kadar uzak bir ülkedir.

İran mutfağında ülkenin coğrafi çeşitliliğinden kaynaklanan farklı pişirme biçimleri ve yemekleri mevcuttur (Fotoğraf 3.70). İran mutfağının temelini, ana yemek olarak da kullanılan pilav ve pilav ile birlikte servis edilen *khorest* adlı sulu yemekler oluşturmaktadır. Yemeklerde acılı ve ağır baharatlar yerine erik, nar, ayva ve ceviz gibi meyveler ve ıspanak, dereotu, kişniz, taze soğan, sarımsak ve çema gibi sebzeler sıklıkla kullanılmaktadır. İran’da pilav ana yemeğin eşlikçisi olmanın yanında et, sebze ve meyve ile pişirilen çeşitleri ile aynı zamanda ana yemek olarak da kabul edilir. Yemeklere tat vermek amacıyla safran, zerdeçal, kurulimon, tarçın ve maydanoz tercih edilir.

Fotoğraf 3.70. Bölge yemeklerinden bir sofr a -kebablar- pilavlar – çorbalar – salata ve İran Çayı.

İran mutfağının, dolayısıyla da Maku bölgesinin en fazla bilinen yemeklerinin yapılışı ve özelliklerini şu şekilde belirtmek mümkündür.

Farsça *Ash-e Doogh*, Türkçe’de ise *Ayran çorbası* veya *Ayran aşı* olarak da bilinen çorba, bu bölgenin de en fazla tanınan yemekleri arasındadır (Fotoğraf 3.71). Ayranın pirinç ile davamlı karıştırılarak kaynar hale getirilmesi ve sonrasında içine pişirilmiş nohut, beyaz fasulye, yeşil sarımsak, ıspanak, maydanoz, pazı, kişniz ve nanenin ilave edilmesi ile hazırlanır. Bu yemek tüm İran’ın Azerilerine aittir ve Gilan bölgesinden (Astara) ayrı olarak Erdebil ili ve çevresinde de yaygındır. Maku bölgesinde de onlarca çorba (aş) yapılırsada acılı ve yoğurt çorbaları hastalar için de çok önemli bir yemektir. Diğer çorbaları domatesten yapılan turşulu aş, süt aşı, suplar

oluşturur. Gurut aşısı (çorbası) ise İran'a ve Maku bölgesine gelen misafirlere ikram edilen yöresel yemekler arasında ayrı bir yere sahiptir. Bunlar geleneksel yemek kültürünün bir parçasını teşkil etmektedir.

Fotoğraf 3.71. *Ash-e Doogh* (Ayrın aşısı), Gilan (Astara) bölgesinin yanı sıra Erdebil ili ve çevresinde de yaygın tüketilen çorbalardandır.

Abğuşt veya *dizi* ise kemikli kuzu etiyle, rendelenmiş ya da rendelenmemiş domates, soğan, nohut, patates ve zerdeçal karışımının saatlerce pişmesi sonucunda ortaya çıkan çok lezzetli bir yemektir (Fotoğraf 3.72). Suyunun içine lavaş/ekmek doğranıp yenmekte ve esas malzemelerinin üzerine karabiber serpilmiştir. Bu yemeğin suyu bittikten sonra, esas malzemeler ezilerek yenilir. Abğuşt yemeği İran'ın her yöresinde bilinmekle birlikte en yaygın olarak İran Azerbaycan'ında ve aslında Maku bölgesinde pişirilir.

Fotoğraf 3.72. Abğuşt veya Dizi, İran'ın her yöresinde bilinse de Maku bölgesi yemekleri içerisinde ayrı bir öneme sahiptir.

Köfte Tebrizi adlı yemek Maku bölgesinde *Maku köftesi* olarak da bilinmektedir (Fotoğraf 3.73). Bu yemeğin, abğuşt yemeği ile de biraz benzerliği söz konusudur. Nitekim tebriz köftesi de sulu bir yemektir ve pişirildikten sonra lavaş doğranarak yenilir. Bu yemekte kuzu etinin yerine inek eti kullanılır.

İnek eti, makinada ezildikten sonra baharatla karıştırılmaktadır. Sonra isteğe bağlı olarak pirinç veya bulgur ile az miktarda yumurta ilave edilerek yuvarlak hale getirilen et, bir kaç saat baharatlı ve salçalı suyla kaynatılır ve böylece yemek hazır hale getirilmiş olur.

Et yemeklerinden bir diğerini de Çilo Sıltani yemeği oluşturur. Etin mangalda pişirildikten sonar pirinç pilavı yanında sebzeler ile birlikte sunulması ile hazırlanmış olan bir kebab çeşitidir (Fotoğraf 3.64).

Fotoğraf 3.73. Bölgenin en fazla bilinen yemeklerinden birini Köfte Tebrizi veya Azerbaycan Maku Köftesi, diğerini Çilo Sıltani yemeği veya kebabı oluşturur.

Ghormeh Sabzi, İran'ın en fazla sevilen ve beğenilen yemeklerinden biridir. Ispanak, maydanoz, kişniz, dereotu, şenbele ve tere otu gibi sebzeler, kıyılarak kavrulup börölce veya kırmızı fasulye, kuru limon ve kırmızı eti veya nadir durumlarda tavuk eti ile birlikte pişirilerek hazırlanmış olur. Kuru limon ve şenbelle (yoncaya benzer bir yeşillik) bu yemeğe çok farklı bir karakteristik özellik katmaktadır. Bu yemek her zaman pilav ile yenilmektedir (Fotoğraf 3.74).

Fotoğraf 3.74. Ghormeh Sabzi yemeği, nar salçası ve ceviz ile servis edilmektedir.

Bölgedeki yaygın yemekler arasında **Mirza Gassemi** de bulunmaktadır. Közlenmiş patlıcan, taze bahçe domatesi, sarımsak ile hazırlanan bu lezzetli yemeğin sırrı tüm malzemenin çok kısık ateş üzerinde devamlı karıştırılarak pişirilmesidir. İsteğe göre içine yumurta kırılarak da servis edilebilir. Bu yemek de pilav ile birlikte yenilmektedir (Fotoğraf 3.75).

Fotoğraf 3.75. Mirza Gassemi yemeği, pilav ile birlikte yenilmektedir.

3.2.2.3. Kıyafet

Maku Bölgesi'nin giyim biçiminde bölgenin dağlık ve iklim şartlarından dolayı çok farklı kıyafetler söz konusu değildir. Bu bölgenin insanları kendilerini bölgenin havasına ve iklim şartlarına adapte etmişlerdir. Nitekim erkekler çoklu takım elbise giyerler. Kadınlar ise renkli kumaşlardan dikilen elbiseler giyip, başlarına tülbent, eşarp veya şal takarlar (Fotoğraf 3.76). Kürt kadınlarının giyim tarzı Türk ve Fars kökenli kadınlara göre farklıdır.

Fotoğraf 3.76. Maku bölgesinde geleneksel kadın kıyafeti, çoğunlukla renkli ve işlemeli kumaşlardan dikilir.

3.2.2.4. Yöresel El Sanatları

El sanatları; belirli hammaddeleri el becerisi ya da basit tezgâhlar yardımıyla işleyerek belli işlevleri karşılayan ürünlere dönüştürmek şeklinde tanımlanır. Yıllarca veya yüzyıllarca kullanılan alışılmış hammaddeler, yöntemler, teknikler ve tezgâhlar; bu faaliyetin geleneksel niteliğe bürünmesini sağlamıştır (Sümerkan, 2000: 274).

Bu bağlamda İran'ın Maku bölgesi ülke geneli ile paralellik gösteren el sanatları sanatlarına sahiptir (Fotoğraf 3.77). Bunların ilk sıralarında da dokumacılık gelmektedir. Nitekim, kırsal kesimde dokuma sanatına ülke genelinde olduğu gibi bölgenin bütün yerleşmelerinde rastlanır. Bunun en büyük nedeni de, dokumacılıkta kullanılan ham madde ve gereçlerin kolaylıkla bulunmasıdır. Ayrıca bu durumun Safavîler döneminden beri gerçekleştirilmiş olması da bir diğer nedeni oluşturur.

Dokuma el sanatları arasında; üstün kaliteli ipek ürünleri (sırmalı ipek ve şallar), aba ile kadife bulunur (<http://www.tebyan.net>).

Fotoğraf 3.77. Maku bölgesi de, ülke genelinde olduğu gibi dokumaya dayalı önemli el sanatlarına sahiptir.

Bölge el sanatları içerisinde *halıcılık* ayrı bir yere sahiptir (Fotoğraf 3.78). Aslında ülke genelinde halıcılık ekonomik açıdan petrolden sonra ikinci sırada gelir. Maku bölgesinde de çok sayıda insan bu sektörden geçimini temin etmektedir. İran halısı, dokumada yüksek kalitede saf yün kullanılması, kendine özgü güzel ve nadide desenleri ile saf yün ya da ipeğin çoğunluğu bitkisel olan doğal boyalarla boyanması sonucu elde edilen göz alıcı renklere sahip olması gibi üç temel özelliğe sahiptir. Benzer şekilde kilim dokumacılığı da önem taşımaktadır.

Bölgedeki madeni el sanatları arasında; bayanların her zaman gözdesi olan bilezik, gerdanlık, küpe ve yüzük dışında diğer altın ve gümüş eşyalar yani tepsiler, bardak kulpları, vazo, şamdan yer almaktadır. Ayrıca, bakır kaplar üzerine yapılan kalem işlemeciliği de önemlidir. Diğer taraftan, seramik ve toprak kaplar ve altın, gümüş ve bakır gibi değerli metallerin özel (mine) boylarıyla süslenmesi temeline dayanan mine işlemeciliği yanı sıra altın ya da gümüş teller ile yapılan melile (telkari), Metal üzerinde, yontma oyma ve çeşitli demir ya da çelik kalemlere çekiç darbeleri vurarak geleneksel motifleri uygulama sanatı olarak bilinen kalemzenî, gittikçe azalmakla birlikte az da olsa yapılan el sanatları arasında yer almaktadır (Fotoğraf 3.79).

Fotoğraf 3.78. İran halıları, dokuma kalitesi, desenleri, kullanılan yün ve ipeğin yanı sıra bitkisel olan doğal boyları ile Dünyanın en iyileri arasında yer almaktadır (Foto: <http://www.tebyan.net>).

Fotoğraf 3.79. Maku bölgesinde madeni işlemecilik ve el sanatlar önemli bir yere sahiptir (Foto: <http://www.iran+el+sanatları>).

3.2.2.5. Folklor ve Müzik

Zengin bir halk kültüre sahip olan bölgenin bu özellikleri folklor ve müzik alanında da yansımıştır. Nitekim, bin yıllık geçmişi olan Azeri ve Kürt müziği, konularını genelde yöre halkının yaşamı ve sosyal olaylardan almıştır. Bu arada Azeri dilinin Farsça'dan etkilenmiş olması, geleneksel Azeri müziklerinde kendini gösterir. Bu bölgenin müziklerinde tar, kemençe, ut, bağlama, balaban, zurna, kaval, nağara, garman (küçük akordeon), tütek (düdük/fülüt) gibi çalgılar kullanılır.

Zengin bir halk oyunu kültürüne de sahip olan Azerbaycan'ın halk oyunları arasında; Abbas Gendi (Çayşekeri), Alça göl, Asma, Kesme, Asta Garabağlı, ciranım, terlanım, çal oynasın esker emi, desmal, gizıl göl, gelin havası, laleler, aymenim mehrebanım, çal oyna, sarı gelin, daşlı kala, sarı köynek ve Uzdere önemli bir yere sahiptir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAKU BÖLGESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEBİLECEK TURİZM TÜRLERİ VE POTANSİYELİ

4.1. SINIR TURİZMİ

Modern turizmin bir formu olarak gelişen sınır turizmi ülkelerin egemenlik sınırlarını oluşturan ulusal sınırlarını coğrafi konumun yakınlığı sebebiyle bir çekin unsuru olarak komşu ülke halklarının birbirine, yönelik turizm hareketini teşvik etmesi olarak tanımlanmaktadır (Timothy, 1995: 525-532).

İran – Türkiye sınırı (529 km) batı kesiminde ve aynı zamanda Maku bölgesinin (75km), batı sınırı oluşmaktadır. Bu sınır üzerindeki Bazergan gümrüğü Bazergan şehrinde (Maku bölgesinde) yer almaktadır (Fotoğraf 4.1). Bu gümrük, Türkiye sınırındaki ilk sınır ticareti özelliğine sahiptir. Sınır ticareti amacıyla 1992 yılında sınır kesiminde 5 km uzunlukta Sarısu sınır ticaret pazarı açılmış, 2003 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Değişen dış ticaret mevzuatı ve bavul ticaretinin yasaklanması bu merkezin günümüzde atıl durumda kalmasına neden olmuştur. (Serhat kalkınma Ajansı: 31).

Sınır ticaretinin geliştirilmesi ile sağlanacak olan güneybirlik ya da uzun süreli konaklamalar bölgenin turistik kaynaklarının da sunulmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla Maku serbest bölgesinin sahip olduğu turistik potansiyel daha etkin olarak değerlendirilecektir. Bu bölge hem sınır ticareti hem de sanayi anlamında İran'ın en stratejik yerlerinden biridir.

Fotoğraf 4.1. Bazergan ve Gürbulak sınır kapıları.

4.2. EKOTURİZM

Dünyada 1970’lerde başlayan 1980’lerde hız kazanan çevreye ilgi hareketinin 90’lı yılların başında turizme yansımalarıyla doğun ekoturizm yaklaşımı geleneksel ve kitlesel turizm olgusunun doğal ve kültürel çevreye zarar vermesi, turizme kaynak oluşturasıyla ortaya çıkmıştır (Emekli, 2006: 416).

Ekoturizm; eğlenmeyi, doğayı ve kültürel kaynakları anlayarak korunmayı destekleyen, düşük, ziyaretçi etkisi olan ve yöre insanına sosyo-ekonomik fayda sağlayan bozulmamış doğal olanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat ve ziyaretler olarak tarif edilmektedir (Scheyvens, 1999: 245).

Turizm pazarında, doğaya dayalı turizm olarak tarif edilen ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma aracı olarak görülmektedir. Uluslararası Ekoturizm Topluluğu TIES (The international Ekoturizm Society) ekoturizmi; genellikle küçük gruplar halinde yapılan, konaklama ve yeme içme türü hizmetlerin çoğunlukla yerel düzeydeki küçük ve orta ölçekli firmalar tarafında verilen turizm türü olarak tarif etmektedir (www.vikipedi org).

Fotoğraf 4.2. Maku bölgesi doğal kaynak değerleri ile önemli bir ekoturizm potansiyeline sahiptir.

Ekoturizm, genellikle küçük gruplar halinde, ailelerin işittiği küçük tesislerde, geleneksel mimarinin ve yerel kaynakların kullanımını hedef almaktadır. Ekoturizm amacına uygun gerçekleştirildiği takdirde, hassas ekosistemlerin korunması ve bu bölgelerin içerisinde ve çevresinde yaşayan nüfusun sosyo–ekonomik gelişmesi için kaynak yaratabilen bir araçtır. Önemli ekoturizm potansiyeli olan dağlık ve ormanlık bölgelerdeki köylerde yaşayan halkın yoksulluğu göz önüne alındığında, ekoturizm

sosyal sınıflar arasındaki dengesizliği azaltabilecek bir etken olduğu anlaşılabılır (Altıparmak, 2002: 276)

Maku serbest bölgesi ekoturizmde istisnai bir duruma sahiptir. Nitekim Boralan gölü buna ek olarak kırsal serin yaylaları bu anlamda önem taşımaktadır. Ayrıca akarsuları, baraj gölleri ve dağları yanı sıra mağaraları ve diğer doğal güzellikleri önemli ekoturizm potansiyelini oluşturur (Fotoğraf 4.2).

4.3. DAĞ TURİZMİ

Dağ turizmi, doğal değerlerin bütününe kapsamaktadır. Yani, turistlerin: tabiatla baş başa olma, yaban hayvanlarını gözetleme, manzara seyretme ve kırsal alanlarındaki ortamı yaşama, sportif, dinlenme, gezi ve kap kurma amacıyla her zaman bulunduğu yerden ayrılıp seyahat etmesi faaliyetlerini içeren turizm türüdür (Zengin, 2006: 106). Bilindiği gibi kış turizmi, alpinizm, yayla turizmi, ekoturizm, kırsal turizm, klimatizm gibi turizm çeşitlerini ve rekreasyo-nel faaliyetleri içine alan dağ turizmi, orta ve yüksek dağlık alanların yüzey şekilleri iklim ve kırsal yapısına bağlı olarak oluşan ve gelişen bir turizm çeşididir (Doğaner, 2002: 177-178).

Dağlık ortamda bulunma, dinlenme ve tatil ile dağ sporları yapma uğraşlarını kapsayan bir turizm hareketi olarak tanımlanan dağ turizmi uygulamaları genellikle orta ya yüksek dağlık yöreler üzerinde planlanır ve geliştirilir.

Mors, Gare Haç dağları, Turkan dağı, Sebed, Sarıkaya, gibi dağ turizm aktivitelerine hizmet edebilecek doğal ortamlara sahiptir (Fotoğraf 4.3). Bunların yanı sıra akarsular, gölleri ve yaban hayatı ile doğal bakımından büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Makunun güney ve kuzeyindeki dağlar da gerek doğal özellikleri gerekse Sengerin Urartular kültürel yapısı ile ülkemizde 11 yayla alanı, yayla turizminin yanı sıra dağ aktivitelerinin gerçekleştirilebileceği en önemli alanlardan biridir. Bilindiği gibi Makunun eski bir adı da *Daş Maku*'dur. Bu ad Maku'nun birinci potansiyelini yani dağ potansiyelini ifade etmektedir. Dağlar, mağaralar, ovalar, bu bölgenin her zaman korunmasına ve bu bölgenin ekonomik yaşamını sürdürmesini sağlayacaktır.

Fotoğraf 4.3. Mors Dağı'nda dağcıların kış tırmanışı.

Dinleme ve sağlıklı kalmak için yaz mevsiminde yer değiştirme olayına başlamış olan insanlar, bu eğilimlerini kış mevsimleri boyunca da sürdürmeye çalışarak sağlıklı bir yaşama ortamında bulunmak üzere yüksek ve orta yükseklikteki dağlık ve ormanlık yörelere yönelmeye başlamışlardır (Kocaman ve Kaya, 2014: 98) .

Dağ turizminin önemli aktivitelerinden birini dağcılık oluşturur. Dağcılık, kayalık ve buzlu zeminlerde doğal ve yapay tırmanma tekniklerini uygulayarak görkemli dağ doruklarına ulaşmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Maku bölgesinde Mors ve Sarı Kaya dağlarının çok önemli bir potansiyel bulunmaktadır (Fotoğraf 4.4).

Fotoğraf 4.4. Mors ve Sarı Kaya dağlarında kaya tırmanışı.

4.4. YAYLA TURİZMİ

Yayla turizmi temelde çevrenin doğal değerlerinin özenle korunduğu, sportif amaçlar taşıyan bir turizm türüdür (İmer ve Gürbüz, 1994: 164). Daha kapsamlı bir tarife göre ise; kamu mülkiyeti, özel mülkiyet, köy müşterek malı gibi hukuki açıdan mülkiyet biçimlerinin olabildiği, turizm amaçlı, doğal çevreye uyumlu bir yapılaşma öngören yapı veya yerleşme projelerinde, insanların buralarda konaklamaları ve diğer her tür turistik aktiviteye katılmalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür şeklinde açıklanmaktadır (İncekara vd.,1997: 1) .

Turizm literatüründe ise, yeşil turizm şekillerinden birini oluşturmaktadır. Bu turizm türü jeomorfolojide yüksekteki düzlükler (plato) olarak ifade edilen yaylaların, turizm amaçlı kullanımıyla ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla hayvancılık faaliyetine dayalı olarak gerçekleştirilen yaylacılık halk arasında hava değişliği olarak adlandırılan sağlıklı iklimde bulunmayı da geleneksel olarak içermektedir.

Yayla turizminde de asıl çekici etmen, sıcaklığın fazla olduğu aşağı seviyelerden ılıman değerlere doğru kaçıştır. Bu anlamda, daha önceden belirtildiği gibi dağ ve yayla turizmine en uygun yükselti kuşağı, insan sağlığı açısından uygun sıcaklık ve basınç şartlarına sahip 800-2000 m.ler arasında yer almaktadır. Yani bu turizm faaliyeti ile büyük gruplar kısa zamanda hız ulaşım araçlarıyla, sabit programlarla, pasif bir şekilde yapılan ve kıyılarda yoğunlaşan kitli turizmin aksin yayla turizminin bireyler, aileler ve arkadaşlarından oluşan küçük guruplara daha geniş zamanda, sabit olmayan programlarla yapılması uygundur (Doğaner, 2001: 202 -203).

Bu bağlamda Maku bölgesinde yayla turizmine uygun önemli yaylalar mevcuttur. Nitekim bölgedeki 11 yayla yerleşmesinden 6'sı tesis ve konaklama imkânları yanı sıra ulaşım bakımından yayla turizminin gelişmesi bakımından uygun imkanlara sahiptir (Fotoğraf 4.5).

4.5. AKARSU VE GÖL TURİZMİ

Bölgemizdeki akarsu ve göllerin büyük bölümü raftig, kano ve nehir kayağı için çok elverişlidir. Doğa turizminin önde gelen dallarından bir olarak akarsu turizmine yönelik bölgemizin sunduğu bu büyük potansiyelin geliştirilmesi ve geniş kitleler hitap edecek şekilde tanıtımının yapılması önem taşımaktadır.

Fotoğraf 4.5. Maku bölgesinin yaylalarından Hac Seydalı Yaylası.

Büyük yatırımlar gerektirmeyen akarsu turizmi, çevrenin tarihi, arkeolojik, kültürel, otantik değerleri ve diğer turizm çeşitleri bir bütün oluşturmaktadır. Bu nedenle, nehirlerimizin akarsu ve göllerin turizm potansiyeli incelenirken, çevresinde yer alan ve entegre bir şekilde geliştirilebilecek diğer turizm değerleri de bu proje kapsamında belirlenmiştir. Maku bölgesinde bu turizm türünün geliştirilebileceği akarsu ve baraj gölleri şunlardır:

- Aras Nehri
- Sarısu Nehri
- Karasu Nehri
- Zengibar Nehri
- Yarım Gaya Gölü
- Boralan Gölü
- Barun Baraj Gölü
- Aras Gölü
- Şehit Ganberi Baraj Gölü

Anlaşılabacağı gibi, zengin doğal kaynaklarına sahip olan Maku bölgesi su sporları (rafting, nehir kayağı vs. gibi) için ziyaretçilerin önemli bir akarsu turizmi potansiyeli sanmaktadır.

4.6. İNANÇ TURİZMİ

Kutsal yerlerin bu dinlere mensup turistlerce ziyaret edilmesinin, turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi *inanç turizmi* olarak tanımlanmaktadır. Bütün dinlerin rehberleri, dini mekânların kutsal şehir ve tapınakların inananları tarafından ziyaret edilmesini şart koyarken, aynı zamanda ekonomik bir hareket başlatmışlardır. Bunun sonucudur ki, günümüze kadar geçen süreçte, bu şehir ve tapınakların bulunduğu ülkeler bu ziyaretlerden sürekli fayda sağlamışlardır. Özellikle Hristiyan Avrupa da teokrasinin etkili ve egemen olduğu dönemlerde kutsal şehirlerde görülen zenginlik ve refah, egemen gücün bu merkezlerde bulunması ve elde ettiği zenginliği bu merkezler yatırması yanında bir ölçüde bu çeşit dini seyahet erden doğmuştur (Kaya, 1997: 6).

Pek çok din için farklılaşmakla birlikte Brahmanlık'ta Benares, İslamiyet'te Kudüs, Mekke ve Medine, Hristiyanlık'ta Kudüs, Roma ve Efes, Musevilikte yine Kudüs, kutsal mekânlar olarak en çok ziyaret edilen başlıca merkezlerdir. Özellikle İslam dininde Kurban Bayramı'nda Mekke şehrinde yapılan ibadetler ve Kâbe'nin ziyaretinin farz olması, Suudi Arabistan'ın hac gelirlerinden büyük kazanç sağlamasında etkili olmaktadır. Hristiyanların Vatikan'da Papa'nın yönetiminde 24 Aralık'tan itibaren bir hafta süren Noel ibadetleri, bu mekânların özellikle bu dönemlerde yoğun ziyaretçi akınına uğramasına sebep olmaktadır. Dünyanın pek çok yeri için bu örnekleri çoğaltmak mümkündür (İncili ve Akdemir, 2016: 2).

Doğal olarak inanç, alınıp satılan ve ticaret yaovılan bir mal değildir. Ancak insanların inançlarının gereği olarak “*hacı*” olmak, kutsal yerleri görmek, manevi tatmine ulaşmak için seyahat ettikleri de bir gerçektir. Hatta bu yerler sadece inananları tarafından değil, merakları tarafından da ziyaret edilmekte ve bu mekânlar tur organizasyonları içerisinde özellikle yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, özellikle Budizm ve Hinduizm kendi din ve kültürlerini turizm amaçlı olarak pazarlama konusunda daha hoşgörülü olan dinlerdir. (Özgüç, 2003: 84) .

Günümüz şartları bu seyahatleri kolaylaştırdığı, ulaşım ve haberleşme teknolojileri ileri seviyeye ulaştığı ve özellikle Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da kişi başına düşen milli gelir yükseldiği için turizmi gittikçe daha geniş kitleleri ilgilendiren bir faaliyet olmuştur. Ayrıca sözü edilen ülkelerde yaşlı nüfus oranlarının yüksek olması, bu yaş gurubunun ekonomik gelir düzeyinin emekli, birikim, miras gibi

etkenlerle diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olması, daha fazla aktivite içeren diğer turizm faaliyetlerine katılamaması ve yeni yaşlılık nedeniyle inançlarının gerektirdiği ibadetleri yapma arzusu gibi sebeplerle bu kitle, inanç turizmi için hedef kitle olmaktadır. Turizm sektörünün *Üçüncü Yaş Turizmi* olarak kapsamına aldığı bu kitle üzerine yoğunlaşması, onların öncelikleri doğrultusunda sağlık ve dini amaçlı seyahatlerin hacmini arttırmaktadır (Küçükaltan, 1992: 20).

Fotoğraf 4.6. Karakilise ya da Ta Tavus kilisesi, Hristiyanlar açısından büyük öneme sahiptir.

Belirtilen hususlardan da anlaşılacağı üzere son yıllarda önem kazanan ve alışlagelmiş isteklerin dışında gelişen alternatif turizm çeşitlerinden bir diğerini de inanç turizmi oluşturmaktadır. Bu bağlamda potansiyel alanların, yani isteklere uygun olarak planlanması ve sahip olduğumuz doğal ve kültürel değerlerin daha özel bir seçimle mercek altına alınması gerekmektedir. Bu bakımdan özellikle inançlarının geçmişine uzanmak, dinlerinin önemli merkezlerini ziyaret etmek inançlarının zorunlu gördüğü ziyaretleri yaparak hacı olmak isteyen, bu şekilde manevi tatmin, iç huzuru arayan insanların rehberliğinin doğru yapılması ve inanç turizmi kapsamında değerlendirmesi gerekmektedir. Ayrıca bölgemizde bulunan özellikle Hristiyanlık dini açısından önem taşıyan merkezlerin tanıtımı, bu mekânların doğru ve akılcı kullanımı Ülkemizin ve bölgenin turizmi sektöründe rekabet gücünü arttıracak güçlü bir faktör olacaktır.

Bütün bunları değerlendirerek, Maku bölgesinin inanç turizmi açısından önemli kısaca vurgulamak ve örneklendirmek istersek, Maku bölgesinde Hristiyanlığın ilk dönemlerinde havarilerin ve önemli dini şahsiyetlerin yaşamış olması ve bu dinin yayılmasına bu topraklardan başlanması nedeniyle önemli bir merkezdir. Bölgemizde pek çok mekan (Kara klisesi ya İsa Mesih'in havarilerinden biri Ta Tavusun kilisesi ve onun mezarı, Zor Zor klisesi Mesih dinini bu toprakta tebliğ yeri, Hristiyanlık açısından önemlidir. Bu kiliseler her yıl değişik ülkelerden gelen binlerce ziyaretçi tarafından Haziran ayında ziyaret edilmektedir (Fotoğraf 4.7). Bu ayda bu kiliselerde düzenlenen törenlere katılmakta ve bir hafta boyunca ibadetlerini yerine getirmektedirler. Diğer taraftan, bu bölgede 600 kadar cami de İslamiyet açısından önemli kutsal mekenlerdir. Aynı şekilde Müslümanlarca da dini mekanlarda dini bayramlarda ve diğer günlerde çeşitli ibadetler gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamdaki camiler arasında Makunun Came Cami ve tarihte yad olan Ebolfezl cami önemlidir. Bunlar İranlı Müslümanların yanı sıra komşu ülkelerin Müslümanlarınca da tanınmaktadır.

Fotoğraf 4.7. Karakilise her yıl binlerce yabancı turist tarafından ziyaret edilmekte ve burada dinsel törenler düzenlenmektedir.

4.7. KIŞ TURİZMİ

Önceleri tatil denildiğinde yaz mevsimi akla gelirken, daha sonraki yıllarda yaşam standartlarının yükselmesi ile birlikte insanların tatillerini diğer mevsimlere de yayma ihtiyacı doğmuş ve böylece diğer alternatif turizm türlerinde olduğu gibi kış tatili ve turizmine de ilgi artmıştır. Bu bağlamda da insanlar, şehirlerin getirdiği kirli ortamdaki trafik sıkışıklığından ve günlük hayatın sıkıntılarından kurtulmak, dinlenmek, doğa ile

yakınlaşmak, temiz dağ havasından, yararlanmak, sportif faaliyetlere katılmak için dağlık ve ormanlık bölgeleri ziyaret etmeye başlamışlardır (Emre, 2010: 12).

Bu tercihler zamanla, doğa yürüyüşü, tırmanma ve kış sporları gibi sportif amaçlı hareketlerinde gelişmesiyle yaygın olarak yakılan ve birbirine bağımlı olarak gelişen kış turizmi ve kış sporlarına olan talebi arttırmıştır. Kış turizmi, genellikle odağında kayak ve kış sporlarının bulunduğu ve buna uygun karlı ve eğimli alanlara yapılan seyahatleri, konaklama ve diğer hizmetlerinden yararlanmayı kapsayan faaliyet ve ilişkilerin bütün olarak tanımlanmaktadır (İncekara, 1998: 3) .

Kış turizmi büyük ölçüde karlı ortamlara bağlı bir turizm türü olduğu için orta yükseklik ve eğime sahip, kayak ve diğer yürüyüş, tırmanış gibi alışkanlıkların yapılabilmesine imkan sağlayan fiziki çevrelere sahip bölgelerde gelişebilmektedir (Emre,2010: 13).

Bir bölgede kış turizminin gelişebilmesi, bu turizm türünün en önemli etkinliklerinden biri kayak sporuna uygun kaliteli kar varlığına da bağlıdır. Ayrıca karın uzun süre yerde kalması, belli yükseklikteki yerlere turistleri taşıyacak tesislerin de bulunması gerekmektedir. Konaklama ve ulaşım, diğer turizm türlerine göre kış turizminin gelişmesi için daha önemli bir yere sahiptir, Çünkü kış turizminin doğası gereği konaklama tesislerinin belli bir yükseklikteki yerler kurulması gerekir. Ayrıca bu yüksek yerlerde ulaşım imkânlarının oluşturulması ve kesintisiz olarak sürdürülebilmesi önemlidir. Yukarıda sayılan zorluklarından ve yapılması zorunlu yatırımlarından dolayı kış turizminin sadece dış taleple gelişmesi mümkün değildir, aynı zamanda ülke içinde de cazip hale getirilip iç talebin sağlanması gerekmektedir (Emre, 2010: 13).

Bu bağlamda Maku bölgesi gerek iklim gerekse de Türkan dağları, Sarı Kaya, Sebed dağları, Keklik Dağları, Hasun Dağı, Ağa Göl Dağı (Yıhır Gan), Tikme Dağı, Karadağı Dağları, Çerkin dağı ve Şeka dağı gibi dağlık kesimler kış turizmi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır (Fotoğraf 4.8). Ancak bu potansiyel bu güne kadar henüz tam anlamıyla faaliyete geçirilememiştir. Mevcut yararlanma şekilleri de sadece yerel insanlara yöneliktir. Oysa bu potansiyelin harekete geçirilerek değerlendirilmesi hem turizmin bütün yıla yayılmasına hem de çeşitlenmesine vesile olacaktır.

Fotoğraf 4.8. Maku bölgesinde Kış Turizmi potansiyeline sahip dağlardan biri de Türkan dağlarıdır.

4.8. KÜLTÜR TURİZMİ

İnsanın yaşamını sürdürdüğü bir doğal çevrede, inşa ettiği binadan, giyim tarzına kadar pek çok coğrafyadan etkilenmektedir. Bu doğal çevre farklılıkları kültüre yansımakta, kültü hem doğal çevreyi hem de sosyal çevreyi etkilemektedir (Emekli, 2006: 53).

Kültür turizmi, insanların kültürel gereksinimlerini karşılamak amacıyla sürekli yaşadıkları yerlerden, bilgi ve deneyim kazanmak için farklı yerlere seyahat etmelerine denir. Kısaca; insanların kültür ile ilgili ürünleri kullanmalarına kültür turizmi denir. Daha kapsamlı bir anlatımla kültür turizmi, turistlerin gittikleri yerlerdeki tarihi ve ulusal zenginlikleri görmesi ve yaşaması şeklinde tanımlanabilir. Kültür turizmi gelişmesini devam ettirerek ülke hatta bölgelerin ekonomisine katkı sağlamaktadır. Toplumlar için yeni bir fırsat olarak ortaya çıkan kültür turizmi gelir sağlamaktan ziyade kültürel değerlerin korunması yönüyle de önemli bir turizm şeklidir. Öte yandan da, kültüre öğelerin gereğinden fazla ticari amaçlara alet edilmesi, ticari hayatın bir parçası haline getirilmesi kültürel turizmin ortaya çıkarabileceği olumsuz duamlar karşımıza çıkmaktadır. Eğer turizm planlamalar tarihi ve kültürel değerler önemsenmeden yapılırsa tarihi ve doğal değerlerin korunmasında problem durumları

ortaya çıkabilir. Kültürel turizm amacıyla kullanılacak unsurları turistlerin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlemek oluşabilecek aksaklıkları minimuma indireceği gibi bu düzenlemeleri sadece devletin yapması da beklenmemelidir. Düzenlemeler turizmciden gelir elde eden tüm kesimler birlikte katılmalıdır. (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 7) .

Hızla gelişen ekonomik bir olgu olan turizm, 21. yüzyılda çehre değiştirmekte ve giderek artan eğitim düzeyine bağlı olarak çok özel konulara ilgi dayanan, ekonomik gücü yüksek, turist gruplarının artmasına neden olmaktadır. Bu süreç kültür turizmi adıyla tanımlanan başlıca bir turizm türünün geliştirmesine neden olmakta ve turizm sektörü üzerinde önemli bir etki oluşturmaktadır (Alaeddinoğlu, 2006: 155).

Kültürel turizmin gelişmesi, bir destinasyonun tarihi ve kültürel kaynaklarına bağlıdır. Tarihi ve kültürel değerleri ile turistlere çekici geleni kültür turizmi kapsamı içinde ele alınacak değerlere açısından oldukça zengindir (Zaman,.2010: 125).

Uygarlıkların doğduğu yaşadığı ve kültürel mirasını devraldığı Maku bölgesin’de oldukça değerli maddi kültür birikimlerinin bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir (Fotoğraf 4.9). Gerçekten de Maku, önemli bir tarihi kenttir ve buna bağlı olarak da çok sayıda kültür varlığını bünyesinde barındırmaktadır. Maku serbest bölgenin kültür müdürlüğünün verilerine göre, Maku bölgesi batı Azerbaycan ili içerisinde kentsel, doğal arkeolojik sit alanı olmak üzere toplam 300’den çok milli ve ulusal miras ve kültürel varlığa sahiptir.

Kültür, yöre insanlarının yaşamında önemli rol oynar. Geçmişten günümüze bir bütünlük içinde, Müslüman ve Hristiyan toplulukların yan yana yaşamlarını sürdürmüş olmaları önemli bir kültür zenginliği meydana getirmiştir. Bu anlamda sahip olduğu beşerî faktörler, turistik alanların oluşmasında etkili rol oynamıştır. Bunlar arasında; tarihî, arkeolojik ve etnografik eserler ve mimarileri, tarihî yerleşme yerleri, dini eserler ve yerler, sosyal ve kültürel faaliyetler (Fotoğraf 4.9) sıralanabilir (Zaman, 2010: 125).

Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak özellikleri ortaya konulan beşerî turistik kaynaklar arasında; kiliseler, camiler, kaleler, hamamlar, köprüler sadece birkaçıdır. Sözkonusu eserler, sahip oldukları özellikler nedeniyle bölgede, kültür turizminin gelişmesine katkı yapacak boyuttadır.

Fotoğraf 4.9. Maku bölgesinin Kültür turizminin açısında çok çeşitli kaynaklara sahiptir. Bunlardan tarihi eserleri, mimariler, müziği, el sanatları, yöresel yemekleri ve folklorik özellikleri sadece bir kaçıdır.

Beşeri eserlere ilave olarak; yöre halkının, tarihi bağlantıları ile ilişkili giyim kuşam tarzı, bölgeye özgü müzik aletleri eşliğinde oynanan oyunlar yani folklorik özellikler, yöre mutfağına özgü yemek çeşitleri, yöresel düğünler, törenler, kutlamalar ve en önemlisi de yaşam biçimi diğer kültürel çekicilikleri oluşturur. Diğer taraftan geçmişe ait bazı örf ve âdetler ile gelenek ve göreneklerin devam ettirilmesi, kültürlerin

devamlılığı açısından son derece önemlidir (Zaman, 2004: 138). Çeşitli el sanatlarının yapımı veya dokunması bir diğerkültürel çeşitliliktir. Bu bağlamda da Maku bölgesi önemli potansiyele sahiptir.

Bunların dışında, Maku bölgesinde geliştirilebilecek pek çok turizm türü ve aktivitesi, potansiyel dikkate alındığında mevcuttur. Bunlardan bazılarını; *kırsal turizm*, doğal ve baraj göllerinde *göl turizmi*, *sportif olta balıkçılığı*, *su sporları*, yine göl çevrelerinde *kamp ve karavan turizmi*, *av turizmi*, *yaban hayatı ve kuş gözlemçiliği*, *fotoğrafçılık*, *jeep safari* ve *dağ bisikleti* oluşturur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM ALTYAPISI

5.1. ULAŞIM

Turistik çekicilikler, elverişli bir konumda yer aldığı ve ulaşılabilirdiği sürece değer kazanmaktadır. Turizm faaliyetleri zaman ve mekândan büyük ölçüde etkilendiği için coğrafi konum ve ulaşım ile yakından ilgilidir. Bir yerin karayolu, demiryolu, havaalanı ve limanlara yakınlığı turizmin gelişmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Zaman, 2012: 417). Başka bir anlatımla, bulunduğu coğrafi konumun da etkisiyle bir yerin ulaşım imkânlarının fazla olması turizm için önemli bir avantajdır. Turizmin gelişmesinde ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler de önemli rol oynamıştır. İç turizmin gelişmesinde otomobil sahipliğinin artması, yolların iyileştirilmesi; dış turizmde ise havayolu taşımacılığının geliştirilmesi çok etkili olmuştur. Gelişen ulaşım koşulları coğrafi açıdan turizmi teşvik etmekle kalmamış, gelişmesine ve yayılmasına da neden olmuştur. Ulaşımın en önemli fonksiyonu erişebilirliği sağlamasıdır. Erişebilirlik, zaman, mekan ve fiyat açısından erişme derecesini ifade eder. Gidilecek yerin coğrafi konumunun elverişsizliği veya erişilebilirliğinin az olması, daha fazla zaman ve parayı gerektirdiğinden yer seçiminde etkili olmaktadır (Emekli, 1998: 67-68).

Anlaşılabacağı üzere, yeterli ulaşım olanakları ve servis sistemi turizmin vazgeçilmez unsurlarındandır. Başka bir anlatımla, doğal ve beşeri çekiciliklere ulaşım olanakları ve kalitesi, turizmin durumunu belirleyen önemli bir etkidir (Zaman, 2012: 417). Bu bağlamda, Maku bölgesi daha ziyade karayolu ile hem ülkenin diğer bölgelerine hem de komşu ülkelere bağlanmaktadır. Turizm bakımından olmazsa olmaz şartlardan biri olan ulaşım bakımından Maku bölgesindeki ulaşım sistemleri, ağı ve özelliklerini kısaca ortaya koymak son derece yerinde olacaktır (Harita 5.1).

5.1.1. Karayolu

Maku, Tebriz, Bazargan ve şot gibi şehirlerle karayolu ile bağlanmıştır. Ancak bu yolların bir bölümü son yıllarda projelerle yeniden inşa edilmekte veya genişletilmektedir. Bunlardan birini Maku Tebriz Kara Yolu Genişletilmesi oluşturmaktadır. Bu karayolu ülke ekonomisinin en önemli ana arterlerinden biridir. Bu önemli karayolunun 40 km'lik Maku tarafından havaalanına kadar olan ve 18 ayda

Şuanda sınır yolu giriş ve çıkış yolunun ayrılması, başka bir deyişle, Sarısu pazarının yanından çıkış transit yolu çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu yol ile bağlantılı büyük ihracat terminali Bazergan -Sarısu arasında (Bazergan İhracat Terminali) 12 hektar alanda kurulmaktadır (Fotoğraf 5.2). Bu ihracat terminali Sarısu'dan ikinci çıkış yolunun üzerindedir. Büyük ölçüde tamamlanmış olan terminalin açılması ile transit işlerinin hızlanması mümkün olacaktır.

Fotoğraf 5.1. Maku –Bazergan güzergahında yol genişletme çalışması yapılmaktadır.

Fotoğraf 5.2. Bazergan İhracat Terminali, 12 hektar alanda kurulmaktadır.

5.1.2. Demiryolu

Maku-Colfa demiryolu bağlantısı ve Türkiye ile Nahçıvan demir yol bağlantısının çalışma işleri yanında Maku Bender İmam demir yolunun bağlantısı tamamlandıktan sonra bu bölgenin ana caddesinin (Asya ve Avrupa) ilk noktası ve kavuşma yeri olacaktır. Bu demir yolu ihalesi İtalya şirketine verilmiş ve protokol işleri tamamlanmıştır.

5.1.3. Havayolu

Günümüzde ulaşımına açık bulunan ve önemli sayıda uçuş ile yolcuya sahip olan Maku havaalanının yapımına 2012 yılında başlanılmıştır. İran'ın 99. havaalanı olan bu tesis 3350 metre uzunluk ve 60 metre eninde piste sahiptir ve Airbus 350 uçakların iniş-kalkışına uygun olarak planlanmıştır. Havaalanı 700 m² yolcu salonuna sahiptir. Watchtowers işlerine 05.09.2012 tarihinde başlanmış ve tamamlanmıştır. Teknik Hizmetler binası son halini almış olup, Havaalanının Makine Navigasyon yardımının (Dvor/DMS) operasyonu başlanmış ve 04.03.2015 tarihinde ilk test uçuşları gerçekleştirilmiştir. Havaalanı inşasına yaklaşık 30 milyon dolar harcanmıştır (Fotoğraf 5.3).

Fotoğraf 5.3. Maku havaalanı, günümüzde uçuşlara açıktır.

Havaalanı Maku'nun 40 km doğusunda, Şot-Poldeşt arasında yer almaktadır. Bu nedenle birden çok şehre hizmet vermektedir. Bu sayede bölgenin hem ekonomisi, dolayısıyla turizmi ve hem de sosyal gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

Havaalanından haftanın beş günü (Cuma ve Pazartesi hariç), Maku-Tahran ve Tahran – Maku seferleri karşılıklı olarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Erzurum ve Trabzon havalimanlarına seferler düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar

sürmektedir. Bu havaalanına İran tarafından en yakın olan havaalanları; Hoy, Tebriz ve Urmiye, Türkiye tarafında ise Iğdır, Ağrı, Van ve Erzurum havaalanlarıdır.

5.2. SEYAHAT ACENTELERİ

Kitlelerin turizm olayında yer alma işlerini kolaylaştıran seyahat acenteleri, turizm sektörünün altyapısını oluşturan konaklama, ulaşım ve tur operatörleri gibi sektörlerin sundukları hizmetler ile bu hizmetlerden yararlanacak tüketiciler arasında bağlantı kuran, diğer bir ifadeyle turistik ürünleri, üreticiler adına tüketicilere satan kuruluşlardır (Hacıoğlu, 2000: 67). Görevleri arasında; varılacak yerler hakkında seçenekler, elde edilebilecek ulaşım araçları ile varılacak yerlere giderken, izlenecek güzergâh konusunda turist adayına fikir vermek ve seçilen bir tatil için konaklanacak yeri ayırtmak (rezervasyon), taşıma ve buna bağlı olabilecek diğer hizmetleri içine alacak gerekli düzenlemeleri yapmak bulunmaktadır (Özgüç, 1998: 123–124).

Maku bölgesinde turizme hizmet verebilecek sayıda seyahat acentesi mevcut değildir. Sayıları bir kaç adet olan bu seyahat acenteleri ülke içine yönelik faaliyetleri sürdürmektedir. Bu bağlamda hizmet veren kuruluşları Maku’da Arya Gasht Yoculuk Ajansı, Bazergan’da Seyahet Gasht Bazergan Ajansı, Şot’ta ise Aghri Gasht Yolculuk Ajansı oluşturmaktadır.

5.3. KONAKLAMA TESİSLERİ

Turizmin temel unsurlarından birini oluşturan konaklama, geceleme ve beslenmeyi ifade eden bir kavramdır. Herhangi bir alanda turizmin gelişmesi, çok büyük ölçüde, konaklama kapasitesine de bağlı olacaktır. Turizmdeki üç temel unsurdan (çekicilik, ulaşım, konaklama) ve arz kaynaklardan birisi olan konaklama, turizmin gelişme süreciyle bağlantılı olarak nitelik ve nicelik bakımından değişimlere uğramıştır. Günümüzde turistler için artık çok değişik konaklama şekilleri vardır. Bunları; ticari ve özel türde olanlar şeklinde ayırmak mümkündür. Birinci grup içine oteller, moteller, pansiyonlar, tatil kampları ve tatil köyleri girerken, ikinci gruba akraba ve arkadaş evleri ve özel konutlar olan ikinci evler dahil edilmektedir. Kamp yapma ya da karavan, hareketli ev, özel çadır ya da karavanlar, ticari kampingler de kendilerine ayrılan yerde konakladıkları için *bir ara* tip sayılmaktadır. Diğer taraftan konaklama kolaylıkları *geleneksel* ve *tamamlayıcı* şeklinde de ele alınmaktadır. Buna göre, otel ve moteller geleneksel konaklama tesisleri olurken; tatil kampları, kampingler, tatil köyleri, ikinci

evler, öğrenci yurtları ve benzerleri de tamamlayıcılar grubuna girmektedir (Özgüç, 1998: 115).

Maku bölgesinde turizme hizmet verecek yeteri sayıda konaklama tesisi bulunmamaktadır. Mevcut olanların çoğunluğu da hizmet kalitesi yönünden yetersizdir. Buna rağmen yine de bu bölgeye gelen turistlere hizmet verecek kapasitede bir kaç otel bulunmaktadır. Bu konaklama tesislerinin 3'ü Maku, 7'si Bazergan ve 2'si de Poldeşt şehirlerinde hizmet vermekteydi (Tablo 5.1).

Tablo 5.1. Maku Bölgesinde Turizme Hizmet Verebilen Konaklama Tesisleri.

Konaklama Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Konaklama Tesisin Adı	Bulunduğu Yer
Maku Alvand Otel	Maku	Sahar Motel	Bazergan
Maku Jehangerdi Moteli	Maku	Sadegi Motel	Bazergan
Şhriyar Otel	Bazergan	Jeher Motel	Bazergan
Hamid Otel	Bazergan	Babek Motel	Polodeşt
Valiase Otel	Bazergan	Milad Motel	Polodeşt
Arman Motel	Bazergan	Serdar Hotel	Maku

Kaynak: Turistik harita rehberi Maku Serbest Bölgesi Kurumu (2016).

Maku serbest bölgesinde 5 yıldızlı 2 otel planlama işleri tamamlanmış olup yakın gelecekte inşa işleri başlanacaktır. Bu otellerin inşaat işleri bitmesiyle de bu bölge daha önemli ve lüks ikametgahlara sahip olacaktır. Maku turizminin hacim ve kapsamı bakımından bölge turizm müdürlüğü kayıtlarına göre Maku'da 2016 yılında 865 bin yolcu ve turist bu bölgeden geçiş veya ziyarette bulunmuşlardır.

Fotoğraf 5.4. Maku'deki Şehriyar ve Maku Mehmanseha Jehangerdi Oteli'nin iç dekorasyonundan görüntüler.

5.4. SAĞLIK

Maku bölgesinde sağlık hizmetleri bakımından önemli sağlık kurumları bulunmaktadır. Bunların başında da hastaneler gelmektedir. Bu hastanelerden birini *Poldeştin İmam Hastanesi* oluşturur. Bu hastane şehrin girişinde Araz Caddesi'nde ve Keşaverz (Tarımcı) bulvarında bulunmaktadır. Poldeşt ilçesinde bulunan tek hastanesidir. Hastane acil servis ve tıbbi polikliniklere sahiptir. Yeni inşa olunmuş bir hastanedir ki giderek yeni ünitelerce zenginleştirilmektedir. İmam hastanesi 42 yatak kapasitesine sahiptir. Hastane idari, ameliyat odası, özel bakım, diyaliz odası, kadın doğumu ve kadın hastalık bölümü, çocuk ve bebek bölümü dahiliye üniteleri vardır. Hastane, eczane ve tıbbi araştırma laboratuvarlarına sahiptir. 2016 yılı itibarı ile 7 uzman doktor ve yaklaşık 10 genel doktor ve diğer sağlık personeli (ebe, hemşire vs.) mevcuttu.

Maku bölgesindeki bir diğer sağlık kuruluşunu Şot'un *Şehitler Hastanesi* teşkil etmektedir (Fotoğraf 5.5). Bu hastane de yeni inşa edilmiştir. Muteheri Caddesi'nde Şot-Çaldıran karayollarının 2. km'sinde yer almaktadır. Bu hastane teşekküllü hizmet vermektedir . Hastane, idari, ameliyat, özel bakım, diyaliz, kadın doğum ve kadın hastalıkları bölümü, çocuk ve bebek bölümü, dahili, cerrahi odası, ünitesi vardır. Onun özel kliniği dahili, cerrahi, beslenme, kadın hastalıkları, anestezi uzmanlarıyla halkın sağlığına hizmet vermektedir. Bu hastane geniş sahalı ortamda yerleşmiştir. Bu hastane başka bir bölümlere yani eczane ve tıbbi araştırma laboratuvara ve acil servis durumuna sahiptir.

Fotoğraf 5.5. Şot'un Şehitler Hastanesi'nden bir görünüm.

Bir başka sağlık kuruluşu olan *Facr Hastanesi*, Maku bölgesinin özel devlet hastanesidir. Hastane, Maku kentinin İmam Caddesi'nde Elektrik Dairesi'nin yanında yer almaktadır (Fotoğraf 5.6). Bu hastane 128 yataklı olup, mevcut durumuyla 13 uzman ve 15 genel doktor ile çok sayıda hemşire, ebe ve diğer personel hizmet vermektedir. Hastane acil servis, tıbbi aciller, çocuk ve bebek bölümü, kadın ve erkek koğuşları, doğum evi, araştırma laboratuvarı eczaneler, mikrobiyoloji, kan bankası, radyoloji ve ultrason, CT, idari, hemşirelik ve hizmetler bölümlerden oluşmaktadır.

Fotoğraf 5.6. Fecr Hastanesi, Maku'nun İmam Caddesi'nde Elektrik Dairesi'nin yanında yer almaktadır.

Kudus Hastanesi de Maku şehrinde bulunan hastanelerden bir diğeriştir (Fotoğraf 5.7). Hastanenin bazı bölümleri kaldırılıp, Fecr Hastanesi'ne ilave edilmiştir. Günümüzde bu hastanede üroloji, cerrahi, kadın hastalığı ve kadın doğumu, göz hastalıkları, kulak- burun-boğaz hastalığı, beyin ve sinir hastalıkları, dahiliye, bebek ve çocuk hastalıkları, anestezi, besleme hastalıkları kalp ve ortopedi poliklinikleri hizmet vermektedir.

Fotoğraf 5.7. Kudus Özel Pilteknik Sağlık Merkezi'nden bir görüntü.

Bu bölgede hastanelerden ek olarak şehir ve köylerde sağlık ve sosyal güvenlik merkezleri hastaların tedavisinde deneyimli doktorlar ile vatandaşlara sağlık hizmetleri vermektedir. Bu merkezlerde genel muayeneler, diş hekimliği, tıbbi araştırmalar, tahliller, enjeksiyonlar ve pansumanlar, aile ve tıbbi istatistikler (araştırmalar) konusunda aile hekimlerinden ve bu sağlık merkezlerinden hizmet almak mümkündür. Maku bölgesinde bu tür sağlık hizmeti veren birimlerden bazıları arasında; Maku sağlık merkezi, Acil müdahale merkezi, Beş göz sağlık merkezi, Sosyal güvenlik sağlık merkezi, Veli Eser sağlık merkezi, Maku Boralan acil müdahale sağlık merkezi, Sınır sağlık merkezi ve köy sağlık merkezleri bulunur. Ayrıca karayolları acil müdahale merkezleri de sağlık hizmeti vermektedir.

Belirtilen ki devlet hastane ve özel politeknik ve sağlık merkezlerinden başka özel hastane ve sağlık merkezleri (Şems, Şifa, Daneş, Şehriyar vs.) de hizmet vermektedir (Fotoğraf 5.8). Ayrıca, Maku bölgesinde çok sayıda tıbbi araştırma laboratuvarları yanı sıra eczaneler de mevcuttur.

Fotoğraf 5.8. Daneş ve Şehriyar özel sağlık merkezleri.

5.5. TİCARET

Ticaret, kazanç sağlamak amacıyla mal alıp satma faaliyetidir (Doğanay, 1995: 151). Şehirlerin fonksiyonları içerisinde yer alan bu faaliyet, hinterlandları dahilindeki çeşitli gıda maddeleri üretim kuşaklarının yayılması ile merkezi sistemde bulundukları nüfus miktarlarına bağlıdır (Göney, 1984: 131). Ayrıca ulaşım imkânları da ticaretin gelişmesindeki en önemli faktörlerden birisidir. Çünkü, ticaret her şeyden önce ulaşımı, başka bir anlatımla taşımayı gerektiren bir faaliyettir. Aynı zamanda, ticaret faaliyetleri ve bu faaliyetlere bağlı olarak meydana gelen ticarî fonksiyonlar, şehir hayatının en önemli esaslarından birini temsil etmektedir. Geniş sahaları ve büyük ölçüde mal değişimini hedef tutan büyük ticarî hizmetler, bulundukları şehir çevresinde geniş bir tesir sahasının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Böylece geniş sahalara yayılan ve büyük etki bölgelerine sahip olan şehirler, tipik ticaret merkezleridir (Göney, 1984: 158).

Özellikle de alışveriş turizmin geliştirilmesi açısından bu alanlar büyük önem taşımaktadır. Çünkü, bireylerin turizm faaliyetlerine katılım gerekçelerinden biri de alışveriş yapma isteğidir. Alışveriş yapma, turistlerin destinasyon seçimi ve tüketim davranışlarını etkilemektedir. Bundan dolayı alışveriş, destinasyon başarısını, imajını ve

çekicilikleri arttırmak için oldukça önemli bir faaliyet ve turistik gelir kaynağı olarak kabul edilmektedir (Özgen ve Kırlar, 2014: 49). Birçok seyahat acentası bu kapsamda alışveriş merkezleriyle iş birliği yaparak turistler için çeşitli alışveriş turları düzenlemekte, yeni ve gözde alışveriş merkezleri acentaların paket tur programlarına dahil edilmektedir (Uca Özer ve Tüzüncan, 2012, s. 15; Özgen ve Kırlar, 2014: 49). Alışveriş merkezleri de turistlerin ihtiyaçları doğrultusunda bu talebe cevap vermeye çalışmaktadır (Özgen ve Kırlar, 2014: 49). Bu bağlamda, Maku bölgesi Sarısu sınır pazarı, Poldeşt Senem Bulagi sınır pazarı, Maku büyük sınır pazarı, Maku İran ve Avrupa pazarı ve Makunun ikinci sınır pazarı gibi önemli ticari pazarlara sahiptir.

Bu pazarlardan *Maku Sarısu Pazarı*, Maku alanında ve Doğubayazıt yani Ağrı ilinde yer almaktadır. Bu Pazar 1989 yılında açılmıştır. Fakat kısa bir süre sonra yeri nedeniyle ve tesislerin eksikliği sebebiyle kapatılmış olmasına rağmen 1991 yılında yeniden açılmıştır. Pazarın İran hükümetin tarafından elektriği ve Türkiye hükümetinin tarafından ise suyu sağlanmıştır. Bu Pazar Bazergan gümrüğünün yanında inşa olmuştur, pazarın gümrükleme ve gümrük formaliteleri açısından hiç bir sorunu yoktur. Pazara ulaşım çok kolaydır. Pazarda 30 alışveriş dükkanı ve mağaza bulunmaktadır. Günümüzde 20 kooperatif ve 5000 üye ile yürüyen pazarda, 1462 kişi çalışmaktadır (www. Makoo-ar.ir Valiliğin sitesi).

Bir diğerini Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile mevcut olan sınır kesimindeki *Poldeşt Senem Bulagi Sınır Pazarı* oluşturur. Senem Bulagi pazarının inşasına 1992 yılında başlandı ve o yılın sonunda tamamlanarak hizmete açıldı. Pazar 12 bin metrekarelik geniş bir alanda Maku kentinden 30 km mesafede kurulmuştur. Pazarın ihracat ürünleri, sanayi ürünler, ahşap ürünleri, inşaat malzemeleri, meyve ve sebzedir. Karşı taraftan ise otomobil yedek parçası ve alüminyum bu pazardan ithalat olunur. Bu pazarda 15 kooperatif faaliyet göstermektedir ve 3300 kişi çalışmaktadır (Maku vali sitesi 11.08.2016 yılı).

Maku birinci sınır pazarı ise Maku'nun Bazergan caddesinin 3. km.sinde karayolu üzerinde yer almaktadır. Bu Pazar 700 mağazadan kurulmuştur (Fotoğraf 5.9). Pazarda çalışanların sayısı yaklaşık 2000-3000 kişi kadardır. Sınır pazarının ürünleri gıda, beyaz eşya ile markalı giyimler başlıca ürünlerdir. Pazarda günlük ortalama 2000-2500 turist alışveriş yapmaktadır.

Fotoğraf 5.9. Maku Büyük Pazarı, 700 işyerinden oluşmaktadır.

İran ve Avrupa Pazarı, özel sektör tarafından işletilmektedir. Pazar Maku şehrinin doğu tarafından giriş noktası olan, Beşgöz Mahallesi'nde yer almaktadır (Fotoğraf 5.10). Pazarda günümüz itibarıyla sadece Türkiye'nin markalı giyim ürünlerinin satışı yapılmaktadır. Pazarın oto park ve diğer gerekli eğlence tesisleri mevcuttur.

Fotoğraf 5.10. İran ve Avrupa Pazarı, uygun fiyatlarının yanı sıra prestijli markaları ile turist ve vatandaşlara hizmet vermektedir.

Alışveriş merkezi yakınında *Şehit Fehmide Parkı* bulunmaktadır. Burası aynı zamanda iyi bir dinleme yeri olup pazara gelenlere de hizmet sunmaktadır. Pazar, uygun fiyatlarının yanı sıra prestijli markaları ile turist ve vatandaşlara hizmet vermektedir.

Maku'nun yeni inşa edilen *ikinci sınır pazarı* ise şehirde Bsaytın 2. blokta, Adalet ve Mahkeme binasının yanında yer almaktadır. Bu Pazar, Maku sınır pazarlarının içinde ikinci büyük alışveriş merkezi olma özelliğine sahiptir. Pazar 5042 m² alanda 113 işyerinden oluşmaktadır. Dükkan ve mağazaların alanı 44-96 m² arasında değişmektedir.

Maku bölgesinde ticari aktiviteler bakımından gümrük kapıları da son derece önemlidir. Bunlar arasında öne çıkanlar arasında Bazergen Gümrüğü ve Maku Serbest Bölgesi Gümrük ve Taşımacılık bulunur.

Bunlardan Bazergen Gümrüğü⁴, Batı Azerbaycan Eyaleti sınırları içinde yer almakta olan ve idari bakımdan Maku'ya bağlı olan Bazergen'da bulunmaktadır. Şehrin 4 km batısında Bazergen Gümrüğü Kapısı ve kapının hemen yanında Maku serbest ticari bölgesi bulunmaktadır. Gümrük kapısı Türkiye ve İran arasında ticari ilişkilerin sürdürüldüğü pek çok insanın karşılıklı giriş -çıkış yaptığı bir geçittir. Bu geçit morfolojik bakımdan Ağrı Dağı (5137 m) eteğinde Sarısu vadisi üzerindedir.

Transit ve yolcuların giriş ve çıkışı çoğunlukla Bazergen sınırından gerçekleşmekte olup bu bölgede birçok tesis kurulmuştur. Bu durum, sınırdaki büyüme ve gelişmeden açıkça görülmektedir. Bu sınır İran'da İpek Yolu'nun son noktasıdır ki

⁴ Bazergen Gümrüğü, geçmişte tüccar kervanları toprak yolundaki Avacık bölgesi, Söyfeli Köyü'nde çıkış ve Valid Bayazıt'dan Türkiye topraklarına giriş yapılmaktaydı.. Bazergen gümrüğü 1926'da o zaman ki Bazergen köyüne (40 nüfuslu) yerleşmiştir. 1935 yılında tüccar ve yolcuların isteği ile önceki Bazergen mekânına tekrar taşındı. 1936-1937 yıllarında ise burada inşa edilen yeni binasında hizmet vermeye başladı. Bu dönemde, Temerçin- Gotor-Siyahçeşme-Soyfali- Bazergen gümrük ofislere İran ve Türkiye sınırında yer alan asıl gümrüğe bağlandı. İkinci Dünya Savaşı başlangıcı ile Soyfeli –Temerçin gümrükleri iptal olunarak sınır karakoluna dönüştürüldü ve Gotor Sınırında Razi gümrüğüne gönderildi. Organizasyon gümrük yapısında 1948 yılında (Söyfeli- Gotor-Siyahçeşme) gümrükleri Bazergen Gümrüğü'ne bağlandı. 1939 yılında yolcuların ve ticaret hacmi olarak artış nedeniyle yapım sözleşmesi İran ve Türkiye arasında da benzer şekilde sınırın sıfır noktasında imzalandı. Bu nedenle 1941 yılında ikinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla nispeten uzun bir zamanda bina 1946-1948 yıllarında tamamlandı. Ve aynı yerde faaliyete başlandı. 1946-1998 arasında gümrüğün yeni binası depolar, personel evleri ve başka tesisler kuruldu. 1985 yılında 4 katlı ofis binası 9119 m², 4418 m² lik alanda yeni bina ve altyapısı kuruldu. Bu gümrük hala batı Azerbaycan ilinin müdürlüğü seviyesinde varlığını sürdürmektedir. Gümrük; turist- ihracat- ithalat, transit ve adliye gibi faaliyetleri yürütmektedir.

bu yol, Hatun Köprüsü'nde Türkmenistan'ı geçtikten sonra Semnan, Tahran, Kazvin, Zencan, Azerbaycan bu sınırdaki Türkiye'ye çıkış yapar. Bu yol en önemli ve en kısa Avrupa ticaret yoludur.

Bir diğeri olan Maku Serbest Bölgesinde gümrük ve taşımacılıkla ilgili oldukça yoğun bir iş hacmi vardır. Bu gümrükte transit seviyesinde pek çok önemli hizmet verilmektedir.

5.6. SPOR TESİSLERİ

Maku bölgesinde spor turizmini geliştirebilecek düzeyde yeterince spor tesisi bulunmamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi kış turizmine ve kış sporlarına hizmet sunabilecek potansiyel mevcut olmasına rağmen bunlar henüz değerlendirilememiştir. Aynı şekilde su sporlarının gerçekleştirilebileceği akarsu ve doğal ve suni baraj gölleri mevcut olmasına rağmen bunlardan da bu bağlamda yararlanma söz konusu değildir. Ancak bölgede yüzme tutkunları için yüzme havuzları inşa edilmiştir. Bu havuzlar ısıtma sistemleri sayesinde kış aylarında da hizmete açık tutulmaktadır. Maku bölgesindeki yüzme havuzları ve kısaca özelliklerini şu şekilde ortaya koymak mümkündür.

Yadegar İmam Havuzu, Maku şehrinin İmam Caddesi'nde Şehit Hasan Zade spor salonu yanında yer almaktadır. Havuzun inşası 2000 yılında devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde özel girişimci tarafından işletilmekte olup, bay ve bayanlara ayrı ayrı hizmet verilmektedir. Havuz giriş ücreti yaklaşık bir dolardır. Tesiste yüzme havuzu yanı sıra büfe, saunalar, sıcak ve soğuk duşları ile tuvalet mevcuttur (Fotoğraf 5.11).

Bazergan Gümrük Havuzu, Bazergan'da gümrüğü alanında inşa olmuştur. Devlet tarafından inşa edilmiş olmasına rağmen özel şahıslarca işletilmektedir. Derinliği 1.5-2.5 m arasında değişen havuzda çocuklara yönelik yüzme eğitimi ve programları uygulanmaktadır. Havuz bir gün bayanlara birgün erkeklere açık tutulmaktadır. Giriş ücreti yaklaşık bir dolar olan tesiste yüzme havuzu yanı sıra büfe, saunalar, jakuzi, sıcak ve soğuk duşları ile tuvalet mevcuttur.

Serdar Havuzu, bölgenin en iyi donanımlı ve güzel havuzlarından biridir. Bundan dolayı giriş ücreti (yaklaşık 4 dolar) diğer havuzlardan oldukça yüksektir. Maku

şehrinde, Serdar Sarayı'nın yanında ve Bahçecuk köyünde yer almaktadır. Özel girişimciler tarafından inşa edilmiştir. Tesiste yüzme havuzu, büfe, saunalar, jakuzi, sıcak ve soğuk duşları ile tuvalet mevcuttur (Fotoğraf 5.12).

Fotoğraf 5.11. Yadegar İmam havuzunda, bay ve bayanlara ayrı ayrı hizmet verilmektedir.

Fotoğraf 5.12. Serdar Havuzu, Maku bölgesinin en donanımlı ve en iyi hizmet verilen tesisidir.

SONUÇ

Turizm sektörü, dünyada ve bölgemizde doğa, özgün kimlik ve aktif tatil arayışının giderek arttığı yeni bir süreç içine girmiştir. Bölgemizde sahip olduğu çok zengin doğal değerler ile doğa sporlarına yönelik büyük bir potansiyeli de bünyesinde barındırmaktadır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde yoğun çalışma şartları, kentlerin kalabalıklaşması ile ortaya çıkan stres, işgücünün ve buna bağlı olarak üretimin azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler; insan sağlığının korunması, işgücü verimini ve üretimi arttırmak sağlıklı bir yaşam ortamı oluşturmak amacı ile doğal turizm kaynaklarından daha fazla yararlanma yoluna gitmektedirler. Dolayısıyla temiz hava, güneş, deniz şifalı termal suların dinlendirici ve tedavi edici özellikleridir. İklim ve çevre olanaklarından diğer turizm çeşitleri ile birlikte yararlanarak dinlenmeye ve sağlıklı bir yaşam sürdürmeye çalışılmaktadır (Kocaman ve Kaya, 2014: 117).

Başarılı bir turizm gelişmesi çekicilikler, bunlara erişmek için geliştirilen havayolu terminalleri, otobüs garları, demiryolu istasyonları, limanlar gibi ulaşım altyapısı, oteller gibi konaklama imkanları, lokanta, cafe, bar ve fast food gibi yeme-içme olanakları, çeşitli rekreasyon faaliyetleri ile ilgili kolaylıklar ve eğlence yerleri gibi başka hizmetlerin getirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu hizmetlerin özellikle büyük yatırımlar gerektiren bir kısmı (ulaşım, belediye hizmetleriyle ilgili her çeşit altyapı) ancak devlet tarafından sağlanabilirken, konaklama ve diğer kolaylıklar ile organizasyon ise büyük çoğunlukla özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Özel yatırımcılar –turizmin başka yanlarıyla da ilgilenmekle birlikte özel sektörün *kârı en yükseğe çıkarmak* amacına uygun olarak, yatırımları daha çabuk kazanca dönüştürebilecekleri konaklama ve tamamlayıcı (eğlence, yeme-içme vb) sektörlerle yönelmeyi tercih etmektedirler (Özgüç, 1998: 114).

Maku bölgesi tarih boyunca doğu ile batı arasında önemli ticaret ve taşımacılık yoğunluğuna sahne olmuştur. Doğuya giden kervanlar ve İpek yolu boyunca doğudan gelen kervanların uğrak, durak ve ticaretinin kavşağında yer almıştır. Başka bir anlatımla, İpek yolu ile Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yol üzerindeki Maku alanı özel bir önem taşımaktadır. Bu önemini günümüzde de kısmen sürdürmektedir. Bu bağlamda Bazergen Gümrüğü ve Maku Serbest Bölgesi Gümrük ve Taşımacılığı önemli

bir yere sahiptir. Maku Serbest bölgesinde gümrük ve taşımacılıkla ilgili oldukça yoğun bir iş hacmi vardır. Bu gümrüklerde, transit seviyesinde pek çok önemli hizmet verilmektedir.

Transit ve yolcuların giriş ve çıkışları da çoğunlukla Bazergan sınırından gerçekleşmektedir. Nitekim 2016 yılında Maku bölgesine giriş yapanların toplam sayısı 1.002.927 kişidir. Bunun 694.689'u İranlı, geri kalan 308.238 kişi ise yabancılardan oluşmaktaydı. Yabancıların 287.536'sı Bazargan, 20.702'si de Poldeşt'ten giriş yapmıştır. İranlıların ise 635.592'si Bazargan, 59.097'si de Poldeşt'ten bölgeye girmiştir. Artan yolcu trafiğine bağlı olarak, bölgede birçok tesis kurulmuştur. Bu durum, sınırdaki büyüme ve gelişmeden de açıkça görülmektedir. Burası aynı zamanda İran'daki İpek Yolu'nun son noktasıdır ki bu yol, Hatun Köprüsü'nde Türkmenistan'ı geçtikten sonra Semnan, Tahran, Kazvin, Zencan, Azerbaycan bu sınırdan Türkiye'ye çıkış yapar. Bu yol aynı zamanda en önemli ve en kısa Avrupa ticaret yoludur. Başka bir anlatımla, bu transit güzergâh, İran'a giriş ve çıkış yapan yabancı misafirlerin en önemli noktası ve güzergâhıdır.

Anlaşılabacağı üzere Maku bölgesi, Asya ve Avrupa arasında, doğu-batı ve kuzey-güney ulaşım hatlarının kesiştiği bir noktadadır. Bu durum, diğer alanlarda olduğu gibi turizm açısından da son derece önemlidir. Diğer taraftan, zengin doğal güzellikleri ile doğaya yönelik turizm faaliyetleri açısından da önemli bir konumdadır. Nitekim sahip olduğu doğal ortamı ve bozulmamış çevresi de turizm faaliyetleri açısından ayrıca önem arz etmektedir. Başka bir ifade ile dağları, akarsuları, gölleri gibi *doğal kaynaklar* ve *bozulmamış doğal ortamı* alternatif turizm çeşitlerinin gerçekleşmesi, dolayısıyla da bölge turizminin geliştirilmesi açısından çok önemlidir.

Aynı şekilde *tarihi* ve *kültürel değerlerin* de öne çıktığı Maku bölgesi; camii, kilise manastır, kale, hamam, tarihi evleri vs. gibi tarihi eserleri, yöre insanının yaşam tarzı, gelenek ve görenekleri, folkloru, el sanatları, yöresel yemekleri, geleneksel mimari özellikleri gibi beşeri ve kültürel coğrafya özellikleri ile önemli bir turizm potansiyeline sahiptir.

Bütün bunlar, Maku bölgesinde geliştirilebilecek pek çok turizm türü için yeterince doğal ve beşeri çekiciliğin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda öne çıkan turizm türü ve aktiviteleri arasında; *sınır turizmi*, *eko turizm*, *inanç turizmi*,

kültür turizmi, dağ turizmi, kış turizmi ve yayla turizm bulunur. Bunların dışında, Maku bölgesinde geliştirilebilecek turizm türü ve aktivitelerinden diğerlerini; *kırsal turizm*, doğal ve baraj göllerinde *göl turizmi*, *sportif olta balıkçılığı*, *su sporları*, yine göl çevrelerinde *kamp ve karavan turizmi*, *av turizmi*, *yaban hayatı ve kuş gözlemçiliği*, *fotoğrafçılık*, *trekking (doğa yürüyüşü)* *jeep safari* ve *dağ bisikleti* vs. oluşturur. Şüphesiz, bölgede turizmi geliştirerek bu turizm türleri ve aktivitelerinin gerçekleştirilmesi, turizmin yılın tamamına yayılması anlamına da gelecektir.

Maku bölgesi turizminin belirtilen güçlü yönleri olduğu gibi *zayıf yönleri* de bulunmaktadır. Bunlar arasında da tanıtım ve pazarlama yetersizliği, turizm vizyonu ve öz sermaye yetersizliği, uygun eğitim almış, nitelikli yeterli sayıda işgücünün olmayışı, kurumsallaşamama ve kurumlararası işbirliğinin gelişmemiş olması, altyapı, yan hizmet, sermaye birikimi, tur programları ve rehberlik faaliyetlerinin yetersizlikleri, yan hizmet tesislerinin noksanlığı ve enformasyon eksikliği bulunmaktadır. Bunlara; tarihi ve kültürel değere sahip eserlerden bazılarının bakımsızlığı ve yıkılmaya terk edilmiş olmaları, yeterince turizm bilincine sahip olmama, planlama ve organizasyon eksikliği, çekiciliklerin başında gelen doğal alanların yeterince korunmaması, doğal, tarihi ve kültürel envanterin tam olarak çıkarılmamış olması, birinci sınıf standartlarda tesisleşmenin yetersizliği ve bölgenin turizm çekiciliklerinin yerlerini ve ulaşım olanaklarını gösteren ayrıntılı haritaların hazırlanmamış olması da ilave edilebilir (Zaman, 2012: 457). Ayrıca, bölge turizminin zayıf yönlerinden bir diğeri de, *turizm vizyonunun olmayışı* gibi görünmektedir. Yine, *uygun eğitim almış, nitelikli ve yeterli sayıda işgücünün olmayışı* da önemli yetersizliklerden bir diğeridir.

Belirtilen olumsuzluklar aslında İran'ın tamamı için büyük oranda geçerlidir. Bilindiği gibi, İran turizm alanında geri kalmış ülkelerden biridir. Yönetim, ülkenin tarihi zenginliklerini ekonomik gelire çevirmekte bugüne kadar yetersiz kalmıştır. Başka bir deyişle, turizm sektörüne gerekli önem verilmemiştir. Sadece inanç turizminin az da olsa öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu konuda Meşhed, Kum ve Şiraz gibi kentler başı çekmekte ve ağırlıklı olarak da Şii nüfusun bulunduğu ülkelerden turist gelmektedir. Bu bağlamda, Meşhed'deki *İmam Rıza Türbesi* ülkedeki kutsal mekanlarından birini, Kum'da bulunan *Camkeran Mescidi* de bir diğerini oluşturmaktadır. Ancak doğa turizmi yanı sıra tarih ve kültür çekicilikler konusunda, yeterince yatırım yapmayan İran, bu alana ilgi duyan turist profilini ülkeye çekemeyi

henüz başaramamıştır. Oysa İran, dünyadaki en eski medeniyetlere ev sahipliği yapması dolayısı ile çok sayıda tarihi esere sahiptir. Buna rağmen tanıtım ve altyapı hizmetlerine yeterince önem verilmemektedir. Diğer taraftan topraklarının bir bölümü denizle çevrili ülkede, deniz turizmi ise yok denilecek kadar azdır. Zira ülkede kadın ve erkeklerin aynı plajları ve havuzları kullanması yasaklanmıştır. Bu nedenle Avrupa ülkelerinden, deniz turizmi için İran'ı tercih eden de söz konusu bile olmamaktadır. Gerçi son dönemlerde Müslüman ülkelere helal turizm sloganı ile ülkeye turist çekilmesi ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Ancak bunda da yeterince başarılı olunamamıştır. Nitekim İran Kültürel Miraslar ve Turizm Kurumu verilerine göre, 2015 yılında İran'a 5 milyon 250 bin turist gelmiştir. Ülkenin bu ziyaretlerden elde ettiği belirtilen gelir ise yaklaşık 7 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Ancak bu rakamların gerçeği ne kadar yansıttığı da tartışma konusudur. Zira İran; ticaret, konferans ve benzeri programlar için gelen yabancıları da turist ve dolayısıyla turizm adı altında değerlendirmektedir. Bunlar gözönüne alındığında, ülkenin turizm gelirlerinin açıklanan rakamlardan daha düşük olduğu kanısına varılmaktadır (<http://www.turizmdebusabah.com>).

Böylece Maku bölgesinde turizmde ve geliştirilmesinde de var olan veya ortaya çıkabilecek sorunlar söz konusudur. Bunlar, daha ziyade *yasal düzenlemeler, planlama, tanıtım, altyapı eksiklikleri* ve *kullanımdan kaynaklananlar* olarak dikkat çekmektedir. Bütün bunlar günümüz itibarıyla Maku'de turizmin geliştirilmesinin önündeki en büyük engeller olarak gözükmektedir. Bu nedenle, Maku bölgesi turizminin en azından gelecek dönemlerde geliştirilebilmesi yönelik birtakım tedbirlerin alınması kaçınılmazdır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yukarıda da belirtildiği gibi, her şeyden önce insanları buraya çekecek olan doğal ve beşeri kaynakların tanıtımlarının iyi bir şekilde yapılması icap etmektedir. Ancak görünen o ki, sadece tanıtım yeterli değildir. Çünkü özellikle de başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere gelecekler için İran'ın dış imajının değiştirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu ülkelere İran'ın çok da iyi bir şekilde taindığını söylemek maalesef pek de mümkün gözükmemektedir. Oysa bu ülkelere dışarıya giden turistlerin ilk anda düşündükleri, gittikleri ülkelere kendilerini güvende hissetmeleridir. Bu durumun da maalesef günümüzde İran için çok da geçerli olduğu düşünülmemektedir.

- Diğer taraftan çekicilikler, turizm bakımından değerlendirilirken, planlanmış ve uygulanabilirliği olan ve bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını da dikkat alan, turizmi geliştirme projeleri hazırlanmalıdır. Çünkü bölgenin kendine özgü sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı dikkate alındığında ortaya çıkabilecek sorunları önlemek, yararlı bir adaptasyonu sağlamakla mümkün olabilecektir. Bu bağlamda, kaynakları turizme açarken asıl amaç; doğal ve kültürel çekicilikleri koruma-kullanma dengesi içerisinde yöre insanına ekonomik bakımdan katkı sağlamak olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır.

- Doğal ve kültürel kaynak değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve çevre ile uyumlu yönetimini hedefleyen ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ile geleneksel uygulamalarını göz önünde bulunduran bir *Turizm Master Planı* hazırlanmalıdır. Bu konuda ilgili kurumlar ve üniversitelerden görüş ve öneriler ile teknik katkı sağlanmalıdır. Bu doğrultuda, dünyadaki örnekleri incelenmeli ve turizme dayalı etkinliklerin neden olduğu bozulmalar göz önünde tutulmalıdır.

- Turizm imkânlarını değerlendirmek ve bir an önce faaliyete geçirmek için eğitim, yatırım, teşvik, tanıtım ve pazarlama gibi etmenleri içeren bir turizm politikasının uygulanmasına çaba gösterilmelidir.

- Maku bölgesinin en önemli alternatif turizm kaynaklarından bir diğerini, *tarihi ve kültürel çekicilikler* oluşturmaktadır. Bu eserler, ekonomik kalkınmayı sağlayacak ve yerel halkı turizm konusunda bilinçlendirecek şekilde korunmalı, geliştirilmeli ve tanıtılmalıdır. Ayrıca, tarihsel ve kültürel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için yöre insanına bu değerleri korumanın ve temiz tutmanın gerekliliği anlatılmalıdır (Zaman, 2012: 474).

- Bölgedeki inanç yerlerini ve mabetleri ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere yetkililerce anketler düzenlenerek görüşleri alınmalı ve bu görüşlerden mantıklı nitelikte olanları çevreye zarar vermeden uygulamaya konulmalıdır. Böylece turistlerin memnuniyeti sağlanarak, turizm aktivitesi daha da canlandırılmalıdır (Zaman, 2012: 475).

- Aynı şekilde yöresel el sanatları da turizm ile mutlak surette değerlendirilmelidir.

- Turistlerin, bilinenlerin yanı sıra bilinmeyen talepleri de araştırılmalı ve bunun için, bölgeye yönelik değişik ülkelere mensup turist turları, yapılacak tanıtımlarla düzenlenmelidir.

- Bölge turizminin bir diğer önemli sorunu da, yeterince nitelikli konaklama tesislerine sahip olmayışıdır. Bu bağlamda eksikliği hissetilen beş yıldızlı konaklama tesislerinin inşası için yerli ve yabancı yatırımcılara arsa temini, belirli bir süre vergi muafiyeti gibi kolaylıkların sağlanması kaçınılmaz gözükmektedir. Bu bağlamda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, iç turizmin teşviki için orta gelir grubuna hizmet verebilecek motel, pansiyon veya konaklama tesislerinin inşası, yöredeki rekreatif faaliyetleri arttıracaktır (Zaman, 2012: 475).

- Konaklamanın yanı sıra ulaşım, iletişim.. vb. gibi alt yapı yatırımlarına gereken önem verilmeli ve bölge kalkınmasını da hızlandıracak yatırımlar ivedilikle yapılmalıdır.

- Bölgedeki ulaşım ve diğer altyapı kurumları, sağlık hizmetleri ile ilgili kurumlar, güvenlik birimleri ve turizmin gelişimi ile ilişkili diğer resmi kurumlarla işbirliği sağlanmalı.

Sonuç itibariyle Maku bölgesinde özellikle de dış turizmin geliştirilmesi her şey den önce, ülkede turizme yönelik uygulanan politikalara bağlıdır. Bu bilgi ışığında, günümüzde olmasa bile İran dış turizme kapılarını yeterince açtığı ve turizm politikalarını bu konuda önde gelen ülkelerin politikalarına uyumlu hale getirdiği zaman, hem ülke ve hem de aynı zamanda Maku bölgesi turizmi bundan kazançlı çıkacaktır. Çünkü Maku bölgesi doğal güzellikleri yanı sıra, tarihi ve kültürel eserleri, el sanatları, insanının sosyal yaşantısı ve yöresel yemekleri ile turizm değerleri bakımından cazibe merkezi olabilecek özelliklere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akgül, O. (2004). “Kültür Turizmi”. Atilla Yüksel ve Murat Hançer (Ed.), *Turizm İlkeler ve Yönetim* (ss. 209–226). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Akoğlu, T. (1967). *Turizm Politikasının Ana Hatları*. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Alaeddinoğlu, F. (2006). *Van İli’nin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alp, A. (1976). *Türkiye Turizm Coğrafyası ve Turizm Bölgelerinin Özellikleri*. Ankara: Yaykur Yayını.
- Altınay, M. (1996). “KKTC – Çukurova İşbirliğinin Bölge Turizmine Etkileri” *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 56 – 57.
- Ardel, A. (1973). *Klimatoloji–Umumi Coğrafya Dersleri Cilt: 1*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 7.
- Avcıkurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi: Turist–Yerel Halk Etkileşimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Barut, G. (2012). *Botanik Turizmi’nin Kartepe’de Uygulanabilirliği*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Derbent Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Konaklama İşletmeciliği.
- Boniface, G. B. & Cooper, C. (1994). *The Geography of Travel and Tourism* (Second Edition). Oxford: Butterworth-Heinemann Ltd.
- Çetin, İ. (1992). “Doğu Karadeniz Bölgesi Turizmi”. *Doğu Karadeniz Turizmi Konferans-Workshop Bildirileri*, 22–25 Haziran 1992, Ankara: Turizm Bakanlığı, Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çetin, T. (2010). *Termal Turizmin Başkenti Afyonkarahisar*. Ankara: Beyazkalem Yayıncılık.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Doğanay, H. ve Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.

- Doğanay, H., (1995). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası (2. Baskı)*. İstanbul: Öz Eğitim Yay. No: 6.
- Doğaner, S. (1985). “Turizmde Doğanın Önemi ve Türkiye’de Doğayı Koruma Çalışmaları”. *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü*, 2 (2), 117 – 124.
- Doğaner, S. (1986–1987).” Importance of Nature in Tourism and Activities to Preserve Nature in Turkey”. *Review*, 3, s.22-32.
- Doğaner, S. (1989). “Dağ Turizmine Coğrafi Bir Yaklaşım: Uludağ’da Turizm”. *Coğrafya Araştırmaları*, 3 (3), 137 – 159.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası (1. Baskı)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Doğaner, S. (2003). “Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması”. *Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu Bildiriler*, 16 – 18 Nisan 2003 (ss. 1 – 8), İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Edgell, D. L., Allen, M. D., Smith, G. & Swanson, J. R. (2008). *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today and Tomorrow*. Oxford: Elsevier.
- Emekli, G. (2001). *Bergama’nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyo Ekonomik Etkileri*, İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Emekli, G. (2003). “Kültür Mirasının Kültürel Turizm Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi”. 2. *Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu*, 16 -18 Nisan 2003 (ss. 43 – 49), İzmir: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Emekli, G. (2004). “Sürdürülebilir Turizmin Kaz Dağı ve Yakın Çevresi İçin Önemi”. *Yeni Bin Yılda Sürdürebilir Turizm I. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi Bildirileri*, 15 – 16 Nisan 2004 (ss. 416 – 432), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Emekli, G. (2006). “Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15 (1 – 2), 51 – 59.
- Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve (Eko)turizm*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erinç, S. (1957). *Tatbiki Klimatoloji ve Türkiye’nin İklim Şartları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Hidrojeoloji Enstitüsü Yayınları.

- Erinç, S. (1984). *Klimatoloji ve Metodları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Erinç, S. (1996). *Klimatoloji ve Metodları*. İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu İnançları*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Gartner, W. C. (1996). *Tourism Development: Principles, Processes, and Policies*. New York: John Wiley and Son.
- Getz, D. (1984). *Tourism, Community Organization and the Social Multiplier, In Leisure, Tourism and social Change*. Edinburgh: Centre For Leisure Research, Dunfermline College.
- Gezgin, İ. (2004). “Arkeoloji ve Turizm: Eleştirel Bir Bakış”, Atilla Yüksek ve Murat Hançer (Ed.). *Turizm: İlkeler ve Yönetim* (ss. 195 – 209). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Goeldner, C. R. & Brent Ritchie, J. R. (1990). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies* (6th Edition). New York: John Wiley and Sons.
- Göney, S., (1984). *Şehir Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay. No. 2274, Coğrafya Enst. Yay. No. 91.
- Günel, V. (2006). *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gunn, C. A. (1988). *Tourism Planning* (Second Edition). New York: Taylor & Francis.
- Gür, M. (1992). “Ülkemizin Turizminin Çeşitlendirilmesi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği”. *Doğu Karadeniz Turizmi Konferans-Workshop Bildirileri*, 22–25 Haziran 1992, Ankara: Turizm Bakanlığı, Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Hacioğlu, N. (2000). *Seyahat Acenteliği ve Tur Operatörlüğü*, VİPAŞ A.Ş., 5. B.
- Hall, C. M. & Page, S. J. (1999). *The Geography of Tourism and Recreation*. New York: Routledge.
- İçöz, O. (1991). *Turizm Talebinin Yapısal Analizleri ve Türkiye’ye Yönelik Turizm Talebini Etkileyen Faktörler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- İmar, N. ve Gürbüz, A. (1994). “Turizmin Çeşitlenmesi Projesi Kapsamında Yayla Turizmi Sorunları, Çözüm Önerileri ve Niksar Çamiçi Yaylası”. *Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası.
- İmre, N. ve Gürbüz, A. (1994). “Turizmin Çeşitlenmesi Projesi Kapsamında “Yayla Turizmi” Sorunları, Çözüm Önerileri ve Niksar Çamiçi Yaylası”. *Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Yayını.
- İncekara, A. (1998). *Doğu Anadolu’da Kış Turizmi ve Gelişme Olanakları*. İstanbul: Mega Ajans Reklam ve Matbaacılık.
- İncekara, A., Bocutoğlu, E., Öztürk, K., Okutan, A., Berber, M., Özaslan, İ., Ersun, C., Ok, S. Müftüoğlu, H. ve Subaşı B. (1997). *Karadeniz Bölgesi’nde Yayla Turizminin Geliştirilmesi, Bölgesel Gelişme ve Çevreye Uyumlu Yapılaşma*. İstanbul: Mega Ajans Reklam ve Matbaacılık.
- İncili, Ö. F., Akdemir İ.O., (2016). İklimin Konut Kültürü Üzerine Yansımaları: Tarihi Kilis Evleri Örneği. Elazığ. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 26, Sayı: 2, Sayfa: 1-11.
- Inskeep, E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- İssı, Y. (1998). “Dünyadaki Yeni Gelişmeler Işığında Türk Turizmi İçin Öneriler”. 21. *Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Turizmi Sempozyumu Bildirleri*, 16 Nisan 1998, Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu.
- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2006). *Turizm ve Çevre*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kaya, H. (1998). *İnanç Turizmi*. Bursa: Özsan Matbaacılık.
- Keskinsöz, İ. (1999). “İnanç Turizmi”. *2000’e Doğru İnanç Turizmi Sempozyumu*. Denizli.
- Kocaman, S. (2012). *Edirne İlinin Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Duplicate.
- Kocaman, S. (2014). *Ağrı İlinin Turizm Coğrafyası*. Erzurum: Zafer Medya.
- Köksal, A. (1982). *Türkiye’nin Genel ve Turizm Coğrafyası*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Köksal, A. (1994). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.

- Köse, A. (1997). *İvrindi ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay. No: 837, Kâzım Karabekir Eğt. Fak. Yay. No: 76, Araştırma Serisi No: 17,
- Köse, O. (2001). *Trabzon'da Yaylacılık ve Yayla Hayatı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
- Kozak, N. ve Kozak, M. (2000). *Genel Turizm, İlkeler ve Kavramlar* (Geliştirilmiş Dördüncü Baskı). Ankara: Turhan Yayınevi.
- Küçükaslan, N. (2007). *Özel İlgi Turizmi*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Kurtuluş, R. (2003). "Maku". *İslam Ansiklopedisi*, (XXVII, 458 – 459). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Macintosh, R. W. & Goeldner, C. R. (1990). *Tourism: Economic, Practices, Philosophies* (Sixth Edition). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- McIntyre, G. (1993). *Sustainable Tourism Development: Guide For Local Planners*. Madrid: World Tourism Organization (WTO) Public.
- Newsome, D., Dowling, R. K. & Moore S. A. (2005). *Wildlife Tourism*. Clevedon: Channel View Publications.
- Olalı, H. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık.
- Olalı, H. (1989). *Turizm Dersleri*. İzmir: İstiklal Matbası.
- Olalı, H. (1990). *Turizm Politikası ve Planlaması*, İşletme Fakültesi Yay.No.228, İşletme İktisadi Enstitüsü Yay. No 122. İstanbul: Yön Ajans.
- Olalı, H. ve Korzay, M. (1993). *Otel İşletmeciliği*. İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş.
- Olalı, H. ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret Matb. Şti.
- Özçağlar, A. (2006). *Coğrafyaya Giriş* (Genişletilmiş 4. Baskı). Amkara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Özdemir, M. (1992). *Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri*. Ankara: Kök-Sav.
- Özgen, İ. Kırklar, B., (2014). Alışveriş Merkezlerinin Fiziksel Engeller Açısından İncelenmesi: İzmir Örneği. Ankara: Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, s. 48-66.

- Özgüç, N. (1998). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Özgüç, N. (2003). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler* (4. Baskı). İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Özgür, E. M. (2000). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*. Ankara: GMC Basın Yayın.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 1 – 14.
- Prentice, R. & Anderson, V. (2003). “Festival as Creative Destination”. *Annals of Tourism Research*, 30 (1), 7 – 30.
- Puczko, L. & Ratz, T. (2001). “The Budapest Spring Festival: a Festival for Hungarians?”. Greg Richards (Ed.), *Cultural Attractions and European Tourism* (199 – 214). UK: CAB International.
- Ramsey, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev.: Mihri Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Robinson, H. (1976). *A Geography of Tourism*. London: MacDonald and Evans Limited.
- Scheyvens, R. (1999). “Ekoturizm and the Empowerment of Local Communities”. *Tourism Management*, 20, 245 – 249.
- Serhat Kalkınma Ajansı. (2011). *Serhat Bölgesi Sınır Kapıları İnceleme Raporu*. Kars: SERKA.
- Sezgin, O. M. (2001). *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Somuncu, M. (2004). “Türkiye'nin Dağlık Alanlarındaki Ekoturizm Verileri ve Planlama Yaklaşımı”. *Korunan Alanlarda Ekoturizm Çalıştayı*, 11-12 Mart 2004, Ankara:
- Soykan, F. (1999). “Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm”. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 67 – 75.
- Soykan, F. (2000). “Turizm Coğrafyası ve Turizm Planlaması”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 11, 39 – 55.

- Soykan, F. (2001). “Ege Bölgesinden Kırsal Turizme Özgün Bir Örnek: Sirince Köyü (Selçuk/Izmir)”. *Maltepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2001/1, 151- 176.
- Soykan, F. (2002). “Kırsal Turizmin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Türkiye”. I. *Türkiye Dağları Ulusal Sempozyumu*, 25-27 Haziran 2002 (ss. 154 – 159), Ankara: Orman Bakanlığı.
- Soykan, F. (2003). “Coğrafi Çevrenin Turizm Amaçlı Değerlendirilmesinde Turizm Potansiyelini Saptamanın Önemi”. *Ege Üniv. Coğrafya Bölümü Sempozyumları II. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu*, 16-18 Nisan 2003 (ss. 17–24), İzmir: Ege Üniversitesi.
- Subaşı, B. (2004). *Yayla Turizmi Sektör Profili*. İstanbul: İTO Etüt ve Araştırma Şubesi..
- T.C. Çevre Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Tandoğan, A. (1998). *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul: Taş Matbaası.
- Timothy, D. J. (1995). Political Boundaries and Tourism: Borders as Tourist Attractions. *Tourism Management*, 16 (7), 525 – 532.
- Toskay, T. (1989). *Turizm Olayına Genel Yaklaşım*, İstanbul: Der Yayınları.
- Tümertekin, E. (1984). *Ekonomik Coğrafya*, İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- Tümertekin, E. (1994). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tuncel, M. ve Doğaner, S. (1989). “Amasya’da Turizm: Coğrafi İmkanlar, Sorunlar ve Öneriler. *Coğrafya Araştırmaları*, 1 (1), 47 – 68.
- Tuncel, M. ve Doğaner, S. (1989). “Amasya’da Turizm: Coğrafi İmkânlar, Sorunlar ve Öneriler”. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 47 – 68.
- Usta, Ö. (1994). *Turizm*. İstanbul: As Matbaacılık ve Tic. A.Ş.
- Vukonic, B. (1996). *Tourism and Religion*. Tarrytown: Elsevier Science Inc.

- Weaver, D. B. (1998). *Ecotourism In The Less Developed World*, Oxon and New York: Cabi Publishing.
- Whelan. T. (1991). “Ecotourism and Its Role In Sustainable Development”. In T. Whelan (Ed.) *Nature Tourism, Managing For The Environment*. Washington D. C.: Island Press.
- WTO. (1998). *Guide For Local Authorities On Developing Sustainable Tourism*. Madrid: World Tourism Organization.
- Yüksel, F. (2004). “Turizmde Planlama ve Uygulama: Başarısızlık Nedenleri ve Öneriler”. Atilla Yüksek ve Murat Hançer (Ed.). *Turizm: İlkeler ve Yönetim*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Zaman, M. (2001-a). “Geleneksel Yayla Şenliklerinin Doğu Karadeniz Bölümü Yayla Turizminin Geliştirilmesindeki Rolü”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7 (6), 187 – 214.
- Zaman, M. (2001-b), “Yayla Turizm Merkezlerine Tipik Bir Örnek: HIDIRNEBİ YAYLA KENTİ”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7 (6), 215 – 236.
- Zaman, M. (2005). “Trabzon İli’ndeki Kutsal Mekânların İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi”. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, ss.?? - ??.
- Zaman, M. (2005). “Türkiye’nin Önemli İnanç Turizm Merkezlerinden Biri: Sumela (Meryemana) Manastırı”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 1 -24.
- Zaman, M. (2007). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları’nda Yaylalar ve Yaylacılık*. Atatürk Üniversitesi Yay. No: 999, Edebiyat Fak. Yay No: 137, Araştırma Serisi No: 75, Erzurum: Eser Ofset.
- Zaman, M. (2010). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları’nda Dağ ve Yayla Turizmi*. Atatürk Üniv. Yay. No. 977, Edebiyat Fak.Yay. No: 134, Araştırma Serisi No: 110. Erzurum: Mega Ofset Matbaacılık.
- Zaman, M. (2012). *Trabzon İlinin Turizm Coğrafyası: Potansiyel, Alternatifler, Planlama*. Erzurum: Mega Ofset Matbaacılık.

Zaman, S. (2005). *Kemer'in Turizm Coğrafyası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zengin, B. (2006). *Turizm Coğrafyası: Türkiye Genel ve Bölgeler Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Değişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

<http://www.iran+el+sanatları&source=lnms&tbm>. Erişim Tarihi: 23.04.2017

<http://www.turizmdebusabah.com/haberler/iste-kapsamli-bir-rapor-tek-tek-ulkelerin-turizm-politikalari-79982.html>. Erişim Tarihi: 22.06.2017

<http://www.kavukelisasinintorenleri>. Erişim Tarihi: 13.03.2015

<http://www.dergah.amar.ir>. Erişim Tarihi: 17.04.2015

<http://www.simankhaber.ir>. Erişim Tarihi: 09.10.2015

<http://www.mak00anjomen.ir>. Erişim Tarihi: 08.01.2016

<http://www.aynanews.com>. Erişim Tarihi: 12.01.2016

<http://www.tursab.org.tur>. Erişim Tarihi: 02..04.2016

<http://www.chaharmahal.met.ir>. Erişim Tarihi: 28.04.2016

<http://www.cevanpereshaberlesme>. Erişim Tarihi: 23.05.2016

<http://www.makufu.org>. Erişim Tarihi: 17.06.2016

<http://www.makoo.ar.ir>. Erişim Tarihi: 28.06.2016

<http://www.mimdup.org>. Erişim Tarihi: 19.07.2016

<http://www.irimo.ir>. Erişim Tarihi: 15.08.2016

<http://www.journals.sid.ir>. Erişim Tarihi: 27.09.2016

<http://www.mikipedia.org>. Erişim Tarihi: 15.12.2016

<http://www.tebyan.net/index.aspx?pid=195011>. Erişim Tarihi: 23.04.2017

<http://www.urartular.devlet.org>. Erişim Tarihi: 25.04.2017

<http://www.mmdup/org>. Erişim Tarihi: 16.05.2017

<http://www.turkcebilgi.com>. Erişim Tarihi: 18.05.2017

<http://www.ekoturizmderneği.org/ekotur.asp>. Erişim Tarihi: 18.12.2016

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Amanollah FARAJ ZAD GAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Maku, 11.07.1961
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Azad İslami Üniversitesi Eğitim Fakültesi (1992-1996)
Y. Lisans Öğrenimi	Azad İslami Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Şehir Planlaması (2010-2012)
Doktora	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı (2012-2017)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Arapça, Farsça,
Bilimsel Faaliyetleri	Maku ve Köylerinin Adlarının Analizi
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Maku Eğitim Dairesi (1981-)
İletişim	
E-Posta Adresi	amanollah.faraj zad gan@gmail.com
Tarih	13.10.2017